

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Τὰ διαφεύγοντα τοὺς πολλοὺς, ὑφ' ἑτέρων δ'
εἰρημένα σποράδην ἢ πρὸς ἀναθήμασιν ἢ ψη-
φίσμασιν εὐρημένα παλαιοῖς πεπείραμαι συνα-
γαγεῖν, οὐ τὴν ἄχρηστον ἀθροίζων ἱστορίαν,
ἀλλὰ τὴν πρὸς κατανόησιν ἤθους καὶ τρόπου
παραδιδούς.

Πλουτ. Νικίας 1, 5

Ο ΜΕΝΤΩΡ, Χρονογραφικὸ καὶ Ἱστοριοδιφικὸ Δελτίο τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας
ἐκδίδεται τὸν Ἀπρίλιο, Ἰούνιο, Ὀκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους
μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ, ὁ ὁποῖος συντάσσει τὰ ἀνυπόγραφα κείμενα.

Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ:

Πρὸς τοὺς Ἐταίρους 1 • Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀρχαιολογία 3-69 • Ἐπίλογος 70-71 • Συνοπτικὴ
Βιβλιογραφία 72-74 • Ἄγγελος Δεληβορριάς 75

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟ ΠΡΩΤΟ • ΤΕΥΧΟΣ 122 • ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2018

Πρὸς τοὺς Ἐταίρους

Τὸ κείμενο πὸν ἀκολουθεῖ εἶναι ἀναδημοσίευση παλαιότερου, τροποποιημένου καὶ ἐπανξιημένου. Ἀναγράφονται σ' αὐτὸ τὰ σημαντικότερα σημεῖα τῆς πορείας τῆς ἀρχαιολογίας στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν κατάλυση τῆς δουλείας ἕως σήμερα. Συνοδεύεται ἀπὸ συνοπτικὴ οὐσιαστικὴ βιβλιογραφία ὅπου ἐξιστοροῦνται οἱ λεπτομέρειες τῶν ὅσων ὑπαινικτικῶς μνημονεύονται ἐδῶ. Κρίθηκε ὅτι στὴν περίοδο αὐτῆ τῆς κρίσης πὸν ζοῦμε, μακρότερης καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀγῶνα, ὅτι θὰ ἦταν χρήσιμη ἡ ὑπενθύμηση τῆς παλαιότερης πορείας τῆς ἀρχαιολογίας, ἂν καὶ σήμερα ἡ ἐπιστήμη αὐτῆ στὴν Ἑλλάδα παρουσιάζει ἀκμὴ παράταιρη μὲ τὴν κατάσταση πὸν ἐπικρατεῖ. Ἡ ἀκμὴ εἶναι φαινομενικὴ. Πολλὰ συνδέρια, πολλὰ δημοσιεύματα, πληθωρισμὸς ἐκδηλώσεων, ἰσχρότης ἀποτελέσματος καὶ σκεπτικισμὸς.

Ἀθήνα. Τὸ μνημεῖο τοῦ Γαῖου Ἰουλίου Ἀντιόχου Φιλοπάππου, ἔγγονοῦ τοῦ τελευταίου βασιλιᾶ τῆς Κομμαγενῆς Ἀντιόχου Δ΄. Φωτ. τοῦ 1910. Λεπτομέρεια. Τμῆμα τοῦ μνημείου μὲ σύγχρονα graffiti.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Ἡ ἀρχαιολογία τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους χωρίζεται σὲ σαφεῖς χρονικὲς καὶ πολιτικὲς περιόδους. Ἡ διαδοχὴ τους δείχνει ἀδιάκοπη πρόοδο, στὸν ὑλικὸ τομέα μὲ τὴν ἀέναη ἀποκάλυψη νέων μνημείων, καὶ στὸν ἐπιστημονικὸ μὲ τὴν κατοχύρωση αὐτῆς τῆς προόδου μὲ τὶς δημοσιεύσεις τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῶν μνημείων. Στὴ μεγάλη περίοδο τῆς γέννησης καὶ τῆς ἀνάπτυξής της, ποὺ ἀρχίζει τὸ 1829 καὶ συνεχίζεται ἕως σήμερα, ὑπάρχουν τμήματα τὰ ὁποῖα ἀνήκουν στὴ δραστηριότητα τῶν ξένων ἀρχαιολογικῶν σχολῶν. Ἡ πρεσβύτερη ὄλων εἶναι ἡ Γαλλικὴ ποὺ ἰδρύθηκε τὸ 1846 καὶ ἀκολουθοῦν ἡ Γερμανικὴ τὸ 1874, ἡ Ἀμερικανικὴ τὸ 1881, ἡ Ἀγγλικὴ τὸ 1886. Ἡ ἴδρυση νέων ξένων Σχολῶν συνεχίστηκε, μὲ ἔνταση μάλιστα, μετὰ τὸν Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον.

Ἡ πρόοδος τῆς ἔρευνας τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ξένων ἀρχαιολόγων παρουσιάζει διακοπές, πτώσεις ἢ, πολλὰς φορές, ὑπερβολικὴ ἀνοδο, καὶ οἱ μεταπτώσεις αὐτὲς ὀφείλονται στὴν οἰκονομικὴ καὶ τουριστικὴ πολιτικὴ, σὲ πολεμικὰ καὶ πολιτικὰ γεγονότα. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τοὺς Τούρκους πλῆθος ἦσαν τὰ πολεμικὰ καὶ πολιτικὰ συμβάντα ποὺ ἐπηρέασαν τὴν ἀρχαιολογία. Ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος τοῦ 1854 ἔφερε ξένα στρατεύματα στὸν Πειραιᾶ ποὺ ἔκαναν ἀνασκαφές. Μετὰ ἡ ἔνωση τῶν Ἐπτανήσων μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἡ κτίση τῆς Θεσσαλίας, ἡ ἔνωση μὲ τὴν Κρήτη, οἱ Βαλκανικοὶ πόλεμοι, ὁ Πρῶτος Παγκόσμιος, ἡ ἐκστρατεία στὴ Μικρὰ Ἀσία, ὁ Δεύτερος Παγκόσμιος, ἡ ἔνωση τῆς Δωδεκανήσου, ἡ οἰκονομικὴ ἀνθησις τῆς Ἑλλάδος καὶ συνακόλουθα τὸ κτίσιμο νέων οἰκοδομῶν, ἡ κατασκευὴ μεγάλων δημόσιων ἔργων, φραγαμάτων, δρόμων, τοῦ ὑπογείου τῆς Ἀθήνας, ἔγιναν αἰτία συστηματικῶν, καρποφόρων ἐπιστημονικῶς, ἀνασκαφῶν. Τέλος οἱ Ὀλυμπιακοὶ τοῦ 2004 ὑπῆρξαν καὶ αὐτοὶ αἰτία εὔρεσης πολλῶν ἀρχαίων ἀλλὰ καὶ πρόκλησης μεγάλων καταστροφῶν.

Ἕνας ἀκόμη παράγων ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐξαρτᾶται ἡ πρόοδος τῆς ἔρευνας εἶναι οἱ ἀντιλήψεις τῶν κυβερνήσεων γιὰ τὰ

ἀρχαῖα, κυρίως οἱ ἀντιλήψεις τῶν ἀτόμων πού τις ἐπιηρέαζου. Γιατὶ τὰ φυσικὰ πρόσωπα ἐπέδρασαν πολλές φορές στὴν τύχη τῶν ἀρχαίων. Πρόχειρα παραδείγματα εἶναι ἡ ἀρχαιοκαπηλία τῆς δεκαετίας τοῦ 1870 ἢ ἡ κατασκευὴ ξενοδοχείων καὶ βιομηχανιῶν σὲ τόπους ἀρχαιολογικοὺς καὶ ιστορικούς, καὶ συνεπῶς ἡ βλάβη καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν τόπων. Ἀκόμη ἡ ἐπιστημονικὴ ἐπάρκεια τῶν στελεχῶν τῆς ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ἢ τῶν μελῶν τῶν συμβουλίων τῆς ἀποτελοῦν ἀποφασιστικὸ παράγοντα γιὰ τὴν τύχη τῶν ἀρχαίων, διότι ὡς ἐξηρητημένα, τὰ συμβούλια, ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία δέχτηκαν, κατὰ τις παλαιότερες περιόδους, ἀλλὰ κυρίως κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, κυβερνητικὲς πιέσεις γιὰ τὴν προσαρμογὴ τῶν ἐπιστημονικῶν τους ἀπόψεων σὲ πολιτικὲς καὶ κομματικὲς ἀπόψεις, οἱ ὁποῖες δημιουργοῦνταν ἀνάλογα μὲ τὰ συμφέροντα οἰκονομικῶν παραγόντων ἢ ἰδιοτελῶν φίλων κυβερνητικῶν προσώπων.

Τὰ φαινόμενα αὐτὰ ἀποτελοῦν μέρος ἑνὸς σημαντικοῦ κεφαλαίου τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας, πού ἀφορᾷ τὸ ἐπιστημονικὸ προσωπικὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας καὶ δευτερευόντως τῶν Πανεπιστημίων. Ἡ Ὑπηρεσία ἄρχισε, τὸ 1829, τὴ δράση της μὲ ἓνα ἄτομο ὡς ἐπιστημονικὸ προσωπικὸ καὶ τὴ συνεχίζει σήμερα μὲ ±1500 πρόσωπα. Αὐτὸ ἔχει σχέση καὶ μὲ τὴ διοικητικὴ διάρθρωσή της. Τὸ 1829 ὅλη ἡ Ἑλλάδα ἦταν μία ἀρχαιολογικὴ διοικητικὴ μονάδα. Σήμερα, σύμφωνα μὲ τὸ ΠΔ 4 (ΦΕΚ 7 Α'/2.1. 2018) ἡ μονομελὴς Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία τοῦ 1829 ἔχει ἀυξηθεῖ σὲ Κεντρικὴ Ὑπηρεσία, μὲ δύο Γενικὲς Διευθύνσεις, 15 Διευθύνσεις, 2 Γραμματεῖες. Οἱ Περιφερειακὲς Ὑπηρεσίες εἶναι 53 Ἐφορεῖες Ἀρχαιοτήτων, 12 Εἰδικὲς Περιφερειακὲς Ὑπηρεσίες, 9 Περιφερειακὲς Ὑπηρεσίες καὶ ἀμέτρητα Τμήματα στὶς Κεντρικὲς καὶ Περιφερειακὲς Ὑπηρεσίες. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ γιγαντιαία αὐτὴ Ὑπηρεσία μὲ ἐπιστημονικὸ προσωπικὸ πού πρέπει νὰ ξεπερνᾷ τὰ 1500 πρόσωπα εἶναι ἀδύνατον καὶ νὰ ἐλεγχθεῖ καὶ νὰ καθοδηγηθεῖ. Ἦδη ἀπὸ καιρὸ ἔχει δημιουργηθεῖ διαφοροποίησι με-

ταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ὑπηρεσίας ὡς πρὸς τὶς ἀρχαιότητες καὶ δὲν ταυτίζονται πλέον οἱ ἰδέες τῶν παλαιῶν μὲ τὶς ἰδέες τῶν σημερινῶν ἀρχαιολόγων. Δηλαδή ἡ παράδοση τῆς Ὑπηρεσίας ἔχει διακοπεῖ.

1827. Η ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΟΥ ΝΑΥΑΡΙΝΟΥ. Στὶς 8/20 Ὀκτωβρίου 1827 ἔγινε στὸν κόλπο τοῦ Ναυαρίνου ἡ ναυμαχία κατὰ τὴν ὁποία καταστράφηκαν ὁ ἐκεῖ αἰγυπτιακὸς καὶ ὁ τουρκικὸς στόλος ἀπὸ τοὺς στόλους τῆς Ρωσίας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας. Μὲ τὴν καταναυμαχίση αὐτὴ ἔληξε τυπικὰ ὁ ἑλληνικὸς πόλεμος τῆς Ἀνεξαρτησίας.

Ἦδη μὲ τὸ 5^ο ψήφισμα τῆς 7^{ης} Ἐθνοσυνελεύσεως τῆς Τροιζήνας, τῆς 3/15 Ἀπριλίου 1827, εἶχε ἐκλεγεῖ «διὰ ἑπτὰ χρόνους» Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας, ὁ ὁποῖος ἔφθασε στὸ Ναύπλιο στὶς 7/19 Ἰανουαρίου 1828 καὶ πέντε ἡμέρες μετὰ, στὶς 12/24 Ἰανουαρίου, ἀποβιβάστηκε στὴν Αἴγινα, πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος. Δύο ἡμέρες ἀργότερα, στὶς 26 Ἰανουαρίου, ὁ Καποδίστριας ὀρκίστηκε ὡς Κυβερνήτης ἑνὸς κράτους τὸ ὁποῖο ἦταν γεμάτο ἐρείπια, τμήματά του τὰ κατεῖχαν οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ κάτοικοί του, οἱ Ἕλληνες, βρισκόνταν σὲ ἐμφύλιο πόλεμο.

1828. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ. Ἡ ἡμέρα τῆς ἀνάληψης τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸν Καποδίστρια εἶναι ἡ συμβατικὴ ἀρχὴ τῆς ἐξιστόρησης τῆς ἱστορίας τῆς ἐπιστημονικῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας. Ὅσα ἔγιναν πρὶν ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1828 ἀπὸ ξένους, μὲ συνεργάτες καὶ Ἕλληνες, ἀνασκαφὲς μνημείων, ἀρπαγὲς ἀρχαίων, ἀνήκουν στὸ κεφάλαιο τοῦ περιηγητισμοῦ καὶ τῆς ἀρχαιοκαπηλίας, μὲ κορυφαῖα συμβάντα τὶς ἐπιχειρήσεις τοῦ Ἑλγιν καὶ τῶν λοιπῶν, στὴν Ἀκρόπολη, στὴν Ἀφαια καὶ στὴ Φιγάλεια. Ὅλα ἔχουν ἐκτεθεῖ, μὲ λεπτομέρειες, πολλὰς φορές μὲ πρόθεση δικαίωσης τῶν ἀρπαγῶν. Δὲν ἀνήκουν ὅμως στὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας ποὺ ἀρχίζει τὴν πορεία της μὲ συμπαράστατη τὸν νόμο.

Τὸ κείμενο τοῦτο ἔχει σκοπὸ νὰ συνοψίσει καὶ νὰ συνδέσει χρονικά, ἱστορικά καὶ κοινωνικά τὶς διάφορες φάσεις τῆς ἀρχαιολογίας στὴν Ἑλλάδα. Τὰ ὅσα μὲ συντομία θὰ ἐκτεθοῦν δὲν ἀποτελοῦν μνεῖες τοῦ συνόλου τῶν ὅσων ἔγιναν ἀλλὰ δήλωση εὐρημάτων ἰδιαίτερης σημασίας γιὰ τὴ γνώση τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου ἢ δημοσίευσής τους καὶ πολιτικῶν πράξεων ἢ γεγονότων ποὺ ἐπηρέασαν τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης. Ὁ Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ἔφερε καταστροφὲς μνημείων καὶ διέκοψε γιὰ χρόνια κάθε μελέτη.

1825-1828. AUGUST BOECKH, *CORPUS INSCRIPTIIONUM GRAECAE CARUM*. Ὡς πρῶτο μεγάλο γεγονός τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας κρίνω τὴν ἔκδοση τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν ἀπὸ τὸν August Boeckh. Τοῦ ἔργου αὐτοῦ ὁ πρῶτος τόμος κυκλοφορήθηκε κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Ἀγῶνα καὶ εἶχε τίτλο *Corpus Inscriptionum Graecarum*. Στὰ χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν ἐκτάθηκε σὲ ἄλλους τρεῖς τόμους (I 1825-1828, II 1832-1843, III 1844-1853, IV 1856-1859). Οἱ δύο πρῶτοι τόμοι ἦσαν ἔργο τοῦ Boeckh (1785-1867) καὶ οἱ ὑπόλοιποι τῶν Johannes Franz, Ernst Curtius καὶ Ad. Kirchhoff. Γιὰ πρώτη φορὰ οἱ ἑλληνικὲς ἐπιγραφές, κύρια πηγὴ γιὰ τὴ γνώση τῆς ἀρχαιότητος, συγκεντρώθηκαν, κατατάχθηκαν γεωγραφικὰ καὶ δημοσιεύτηκαν μὲ σχόλια ποὺ καὶ σήμερα ἀκόμη εἶναι πολὺ χρήσιμα καὶ σοφά.

1829. ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΑΙΓΙΝΗΣ. ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΟΥΣΤΟΞΥΔΗΣ. Ἀπὸ τὶς πρῶτες φροντίδες τοῦ Κυβερνήτου Ἰωάννου Καποδίστρια ἦταν ἡ ἐκπαίδευση καὶ οἱ ἀρχαιότητες. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1829 διόρισε Διευθυντὴ καὶ Ἐφορο τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Αἰγίνης τὸν φιλόλογο καὶ ἱστορικὸ Ἄνδρέα Μουστοξύδη (1785-1860), Κερκυραῖο καὶ φίλο του, μὲ φήμη στοὺς ἐπιστημονικοὺς κύκλους τῆς Εὐρώπης. Τὸ Μουσεῖο στεγαζόταν στὸ μεγάλο κτίριο τοῦ Ὁρφανοτροφείου στὴν Αἴγινα, ἔργο καὶ αὐτὸ τοῦ Καποδίστρια.

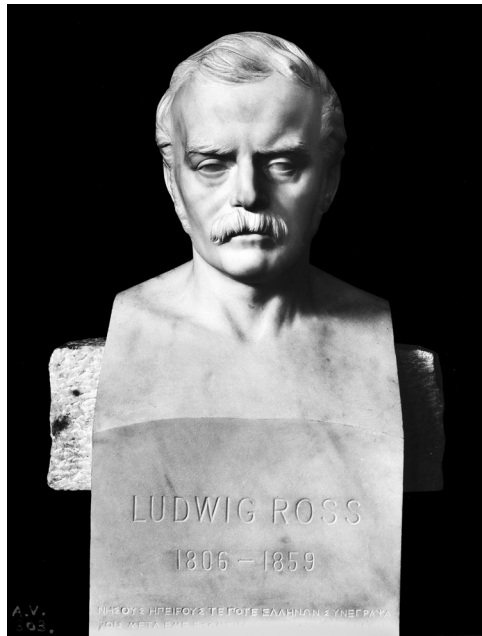
Μία ἀπὸ τὶς στοᾶς - ἀγαλματοστάσια τοῦ πρώτου μουσείου στὴν Αἴγινα, ὅπως μετατράπηκε σὲ τμήμα τῶν ποινικῶν καὶ πολιτικῶν φυλακῶν.

Ἄνδρεᾶς Μουστοξύδης (1785-1860), πρῶτος Διευθυντὴς καὶ Ἔφορος τοῦ μουσείου τῆς Αἴγινας.

Λειτουργήσε μὲ προβλήματα ἕως τὴ μεταφορὰ τῆς προτεύουσας στὴν Ἀθήνα, τὸ 1834, καὶ ἀποτέλεσε τόπο συγκέντρωσης καὶ ἔκθεσης ἀρχαίων ἀπὸ τὴν Αἴγινα, τὴ Κυκλάδες, τὴ Στερεὰ καὶ τὴν Πελοπόννησο. Ἡ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια, στὶς 27 Σεπτεμβρίου 1831, ἔθεσε τέρμα στὶς προσπάθειές του καὶ στὶς προσπάθειες τοῦ Μουστοξύδη. Ἡ κυβέρνησις τοῦ νέου βασιλιᾶ, τοῦ Ὀθωνος (1815-1867), μὲ τὰ πρόσωπα ποὺ τὴν ὑποστηρίζουν θὰ δώσει περισσότερο συστηματικὴ μορφή στὶς βραχύχρονες προσπάθειες τοῦ Καποδίστρια.

1834. ΕΠΑΝΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ. Ἡ Ἀντιβασιλεία, ποὺ κυβερνοῦσε τὴν Ἑλλάδα στὴ θέση τοῦ ἀνήλικου Ὀθωνος εὐθὺς σχεδὸν μὲ τὴν ἀνάληψη τῶν καθηκόντων της, δημοσίευσε τὸν ἀρχαιολογικὸ νόμο τῆς 10/22 Μαΐου 1834 μὲ τὸν ὁποῖο δημιούργησε τὸ νομικὸ θεμέ-

Ludwig Ross (1806-1859). Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων Ἑλλάδος (1834-1836). Προτομή του στὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο Ἀθηνῶν.

λιο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας. Προϊστάμενό της εἶχε διορίσει τὴν 1 Φεβρουαρίου 1834 τὸν Anton Weissenburg, ἀρχιτέκτονα (1790-1840), ὁ ὁποῖος γρήγορα ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸν Ludwig Ross (1806-1859), φιλόλογο καὶ κατάλληλο γιὰ τὴ σημαντικὴ θέση τοῦ Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων τῆς Ἑλλάδος. Βοηθός του ἦταν ὁ Κυριακὸς Πιττάκης (1798-1863), ὁ ὁποῖος εἶχε στὴν ἰδιαίτερη φροντίδα του τὴν Ἀθήνα καὶ μάλιστα τὴν Ἀκρόπολη.

1834. ΝΟΜΟΣ ΤΗΣ 10/22 ΜΑΪΟΥ «Περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνολογικῶν συλλογῶν, περὶ ἀνακαλύψεως καὶ διατηρήσεως τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν».

Ὁ νόμος τῆς 10/22 Μαΐου 1834 ἀποτελεῖ συστηματικὸ καὶ συγκροτημένο νομικὸ κείμενο γιὰ τὴν προστασία τῶν ἀρχαίων. Ἔργο τοῦ Georg Ludwig von Maurer, ἀποτελεῖ τὴν ἐπίσημη ἀφετηρία τῆς ζωῆς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας. Ἦταν νόμος συγχρονισμένος γιὰ τὴν ἐποχὴ πού ἐκδόθηκε, βασισμένος στὴ νομοθεσία πού ἴσχυε στὴν Ἰταλία γιὰ τὰ ἀρχαῖα τῆς Ρώμης.

Τὸ κεφάλαιο Α΄ τοῦ Τμήματος Γ΄, πού πραγματεύεται «περὶ δικαιωμάτων ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτήτων», ἔχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο καθορίζει τὴν κυριότητα τοῦ Δημοσίου καὶ τῶν ἰδιωτῶν:

Ἄρθρον 61. Ὅλα αἱ ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος ἀρχαιότητες, ὡς ἔργα τῶν προγόνων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, θεωροῦνται ὡς κτῆμα ἐθνικὸν ὅλων τῶν Ἑλλήνων ἐν γένει.

Ἄρθρον 62. Ὅλα τὰ ἐπὶ ἐθνικῆς γῆς, ἢ ὑπ' αὐτήν, ἢ εἰς τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης, εἰς ποταμοὺς καὶ δημοσίους ρύακας, εἰς λίμνας ἢ βάλτους εὐρισκόμενα ἐρείπια, ἢ ἄλλα ἀρχαιότητος ἀντικείμενα, ὁποῖου δῆποτε ὀνόματος, εἶναι ἰδιοκτησία τοῦ Κράτους.

Ἄρθρον 63. Ἰδιοκτησία τῶν ἰδιωτῶν εἶναι·

α΄. Ὅλα αἱ εἰς ἰδιωτικὰς συλλογὰς, ἢ εἰς κτῆσιν ἰδιωτῶν εὐρισκόμενα ἀρχαιότητες.

β΄. Ὅλα τὰ ἐπὶ ἰδιοκτιγῶν γαιῶν ἢ ὑπ' αὐτὰς εὐρισκόμενα ἐρείπια, ἢ ἄλλαι ἀρχαιότητες, κατὰ τοὺς ὅρους τοῦ ἐπομένου ἄρθρου 64.

Άρθρον 64. Τῶν ἐπὶ ἰδιοκτητίου γῆς, ἢ ὑπ' αὐτήν, εἰς τοίχους, ὑπὸ συντρίμματα, ἢ ὅπως δῆποτε ἄλλως κρυπτομένων, μετὰ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ὁ παρὼν νόμος ἐμβαίνει εἰς ἐνέργειαν, ἀνακαλυφθησομένων, εἴτε κατὰ τύχην, εἴτε δι' ἐπίτηδες ἀνασκαφῆς, ἀρχαιοτήτων, ἢ ἰδιοκτησία ἀνήκει ἐξ ἡμισείας εἰς τὸ Κράτος, συμφώνως μὲ τὰ περὶ τούτου ἰδίως ὀριζόμενα εἰς τὸ 80 ἄρθρον.

Μὲ τὸν νόμο δημιουργεῖται ἐπίσης ὁ πυρήνας τῆς Ὑπηρεσίας μὲ τὸν διορισμὸ Γενικοῦ Ἐφόρου, Ἐπόπτου τῶν Ἐπιστημονικῶν καὶ Τεχνολογικῶν Συλλογῶν καὶ Ἐφόρων γιὰ τὴν κάθε συλλογή.

Παρὰ τὸ συστηματικὸ πνεῦμα τοῦ νομοθετήματος, ἡ ἐλευθεριότης του ὡς πρὸς τὰ δικαιώματα τῶν ἰδιωτῶν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ποὺ βρίσκονταν στὶς ἰδιοκτησίες τους, ὑπῆρξε αἰτία μεγάλων καταχρήσεων καὶ δημιουργίας ἀνυποληψίας γιὰ τὸν νόμο, ὁ ὁποῖος θὰ ἀντικατασταθεῖ, τὸ 1899, ἀπὸ τὸν νόμο ΒΧΜΣ' «Περὶ ἀρχαιοτήτων» τοῦ Παναγιώτη Καββαδία.

1834. ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΕΥΡΗΜΑ. ΟΙ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΤΩΝ ΝΕΩΡΙΩΝ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ. Κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ νέου κράτους δὲν ὑπῆρχε σκέψη γιὰ συστηματικὲς ἀνασκαφὲς καὶ ὅλες οἱ προσπάθειες συγκεντρώνονταν στὴν περισυλλογὴ τῶν ἀρχαίων ποὺ βρίσκονταν σκορπισμένα καὶ ἀδέσποτα, κυρίως στὴν Ἀθήνα. Τὸ πρῶτο ἀρχαῖο ποὺ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς τὸ πλέον σημαντικὸ τῆς νεοσύστατης Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, εἶναι ἡ εὔρεση, κατὰ τὸ ἄνοιγμα τῶν θεμελίων τοῦ τελωνείου Πειραιῶς, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1834, πολλῶν μαρμαρίνων στηλῶν μὲ χαραγμένους ἐπάνω τους καταλόγους τῶν πολεμικῶν πλοίων τῆς Ἀθήνας τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, μὲ τὰ ὀνόματά τους, τὰ ὀνόματα τῶν τριηράρχων ποὺ πλήρωσαν γιὰ τὴν κατασκευὴ τους, καὶ μὲ τὴν περιγραφὴ τῶν ἔξαρτημάτων τῶν πλοίων καὶ τῆς κατάστασής τους. Οἱ ἐπιγραφὲς αὐτὲς ἦσαν καὶ εἶναι πολύτιμες ὡς ἱστορικὲς πηγὲς γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Ἀθήνας. Ἡ παραχώρηση τῆς δημοσίευσής τους, ἀπὸ τὸν Ἔφορο τῶν Ἀρχαιοτήτων Ludwig Ross στὸν Αὐγουστο Boeckh, προκάλεσε τὴν ἀποχώρηση ἀπὸ τὴν

Ἵπηρεσία τοῦ πρώτου μὲ συνέπειες σημαντικὲς καὶ μακρόχρονες γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ πρόοδο τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας.

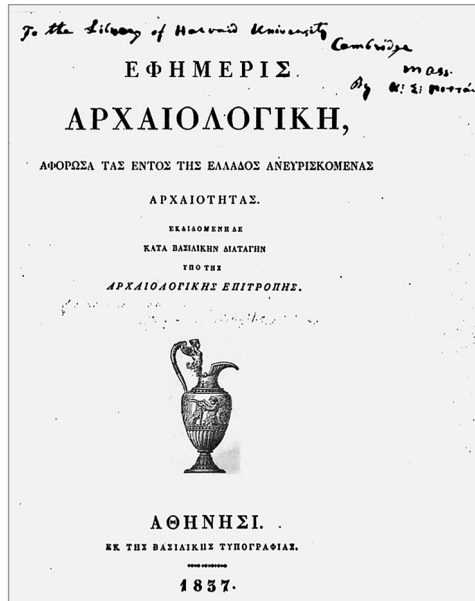
1835. Η ΕΥΡΕΣΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΝΙΚΗΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ ΤΟΥ. Ἐνσωματωμένα σ' ἓναν τουρκικὸ προμαχῶνα στὴν Ἀκρόπολη βρέθηκαν, τὸ 1835, τὰ μέλη τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, πὸ εἶχε κατεδαφισθεῖ τὸ 1687 ἀπὸ τοὺς Τούρκους, γνωστοῦ ἕως τότε μόνο ἀπὸ τὶς πηγές. Ἡ ἀναστήλωσή του κατὰ τὸ διάστημα 1835-1836 ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαῖα ἔργα τοῦ Ross πὸ πλούτισε τὴν ἀρχαιολογία καὶ τὴν τέχνη μ' ἓνα πολὺ σημαντικό μνημεῖο τῆς ἀθηναϊκῆς Ἀκρόπολης τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

Ὁ ἀναστηλωμένος ἀπὸ τὸν Ross ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης στὴν Ἀκρόπολη. Φωτ. τοῦ 1910.

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ WILLIAM MARTIN LEAKE. Τὸ 1835 ἐκδόθηκε στὸ Λονδίνο, σὲ τέσσερις τόμους, τὸ μεγάλο ἔργο *Travels in Northern Greece* τοῦ William Martin Leake (1777-1860), Ἕλληνα στρατιωτικοῦ, τοπογράφου, γεωγράφου, μυθικοῦ ἀπεσταλμένου τῆς κυβέρνησής του, ἀρχαιογνώστου, νομισματολόγου. Ἐκτείνεται σὲ περίπου 2.500 σελίδες καὶ συνοδεύεται ἀπὸ χάρτες, τοπογραφικὰ σχέδια, ἀπόγραφα ἐπιγραφῶν. Ἀποτελεῖ τὸ ταξιδιωτικὸ ἡμερολόγιο τοῦ W. M. Leake ποὺ καλύπτει σχεδὸν τὴ σημερινὴ Ἑλλάδα, γεμάτο πολῦτιμες παρατηρήσεις καὶ περιγραφές. Μαζὶ μὲ ἄλλα ἔργα του, ὡς καὶ παρόμοια ἔργα συγχρόνων του τοπογράφων, τὰ *Travels* τοῦ Leake ἀποτελοῦν μία στέρεη εἰσαγωγή στὴν ἀρχαιολογία τῆς Ἑλλάδος ποὺ ἀρχίζει μόλις νὰ γεννιέται. Στενὴ σχέση, μὲ ἀλληλογραφία, εἶχαν ὁ Ross καὶ ὁ Leake.

1836. Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ. *ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ*. Τὴν ἀποχώρηση τοῦ Ross ἀπὸ τὴν Ὑπερ-

Τὸ ἐξώφυλλο τοῦ πρώτου τεύχους τῆς *Ἐφημερίδος Ἀρχαιολογικῆς* (1837) μὲ ἀφιέρωση τοῦ Κ. Πιττάκη: To the Library of Harvard University Cambridge Mass. by K: Σ. : Πιττάκης.

σία προσπάθησε ἡ κυβέρνηση νὰ ἀναπληρώσει ἐπιστημονικῶς, μὲ τὴν ἴδρυση, τὸ 1836, συλλογικοῦ ὄργανου, τῆς *Ἀρχαιολογικῆς Ἐπιτροπῆς*. Ἔργο της θὰ ἦταν ἡ ὑποβόηθηση τῆς κυβέρνησης στὸ ἔργο της μὲ γνωματεύσεις καὶ μὲ τὴν ἀνάληψη τῆς εὐθύνης ἐκτελέσεως ἐπιστημονικῶν ἔργων. Ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ ἔλειπαν ὅμως τὰ ἀναγκαῖα ἐφόδια γιὰ νὰ εἶναι τελεσφόρα ἡ δρᾶση της. Ἐκεῖνο ποῦ ἔμεινε ἀπὸ αὐτὴν, εἶναι ἡ ἴδρυση τῆς *Ἐφημερίδος Ἀρχαιολογικῆς*, τοῦ περιοδικοῦ ὅπου, κατὰ τὶς ἐπαγγελίες τῆς Ἐπιτροπῆς, θὰ δημοσιεύονταν ἐπιστημονικὲς μελέτες γιὰ τὰ ἀρχαῖα ποῦ θὰ ἀνακαλύπτονταν. Τὴ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ, τοῦ ὁποῖου τὸ πρῶτο τεῦχος ἐκδόθηκε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1837, ἀνέλαβαν ὁ Κυριακὸς Πιττάκης καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς. Γρηγόρα ὁ Ραγκαβῆς ἀποχώρησε ἀπὸ τὴ σύνταξη τοῦ περιοδικοῦ καὶ μόνος συντάκτης ἀπόμεινε, ἕως τὸ 1860, ὁ Πιττάκης.

1837. 6 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ. Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ. Τὸ σπουδαιότερο γεγονός τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας, κατὰ τὸν 19ο αἰ., εἶναι ἡ ἴδρυση τῆς ἐν Ἀθήναις *Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας*. Οἱ εὐεργετικὲς συνέπειες τῆς δημιουργίας της καλύπτουν ὅλη τὴν Ἑλλάδα ὡς πρὸς τὴν ἀποκάλυψη, τὴν ἀναστήλωση καὶ τὴ δημοσίευση τῶν μνημείων. Ἐπὶ μεγάλο χρονικὸ διάστημα εἶχε ὑποκαταστήσει τὸ κράτος ὡς πρὸς τὴν ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα, τὴ φύλαξη καὶ τὴ διοίκηση ἀκόμη τῶν ἀρχαιολογικῶν πραγμάτων. Οἱ ἐνέργειές της ἀπέβλεπαν, καὶ ἀποβλέπουν πάντοτε, στὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης καὶ τὴν προστασία τῶν ἀρχαίων. Ἐπὶ πολλὲς δεκαετίες ἦταν ὁ μόνος ἀρχαιολογικὸς παράγων, ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς, στὴν Ἑλλάδα. Σήμερα, ποῦ πολυποίκιλα καὶ ποικιλόνυμα νομικὰ πρόσωπα δηλώνουν ὡς σκοπὸ τους τὴν πρόοδο τῆς ἀρχαιολογίας, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχει τὴν πρώτη θέση στὸν ἑλληνικὸ ἀρχαιολογικὸ ἐπιστημονικὸ κόσμον συνεχίζοντας, μὲ ἐπιμονὴ καὶ συνέπεια, τὸ ἐπιστημονικὸ τῆς ἔργο, ἀνεξάρτητη καὶ ἀνεπηρέαστη ἀπὸ πολιτικὲς πιέσεις ποῦ ἐκδηλώνονται ἐναντίον της (1894, 1988, 2002).

Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς (1809-1892), πρῶτος Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (1837-1851).

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ιδρύθηκε στὴν Ἀθήνα, στὶς 6/18 Ἰανουαρίου τοῦ 1837, ἀπὸ μία ὁμάδα 15 προσώπων, ἀγωνιστῶν τῆς Ἐπανάστασεως τοῦ '21, φιλολόγους, λογίους, ποιητές, τραπεζίτες, δικαστές. Σκοπὸς τους ἦταν νὰ συνδράμουν τὸ νέο ἑλληνικὸ κράτος στὴν ἀποκάλυψη, διάσωση καὶ μελέτη τῶν ἑλληνικῶν ἀρχαίων, ἔργο ἀπὸ τὸ ὁποῖο δὲν παρεξέκλινε ἡ Ἐταιρεία ποτέ. Γιὰ τὴν πραγματοποίησή του διέθεσε καὶ διαθέτει καὶ σήμερα ἀπὸ τὴν περιουσία της. Πρῶτος Πρόεδρος της ἦταν ὁ Ἰάκωβος Ρίζος Νερουλός, λόγιος, διπλωμάτης καὶ πολιτικός (1778-1849) καὶ πρῶτος Γραμματεὺς της ὁ Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς (1809-1892), λογοτέχνης, ποιητής, διπλωμάτης, ἀρχαιολόγος.

ΤΑ ΠΡΑΚΤΙΚΑ. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία εὐθὺς μετὰ τὴν ἴδρυσή της ἐξέδωσε καὶ περιοδικὸ μετὰ τὸν τίτλο *Πρακτικὰ τῆς*

Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. Ἔως τὸ 1879 περιεῖχε τὴν ἐτήσια ἔκθεσι τοῦ Γραμματέως της, κατόπιν ὅμως δημοσιεύονταν σ' αὐτὰ οἱ ἐκθέσεις τῶν ἀνασκαφῶν ποὺ γίνονταν σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ἔτσι τὸ περιοδικὸ αὐτὸ ἔγινε τὸ συστηματικὸ ἀρχεῖο τῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητος τῆς Ἐταιρείας καὶ ἡ ἀνελλιπὴς ἔκδοσή του ἀριθμεῖ, ἕως τὸ 2018, 173 τόμους.

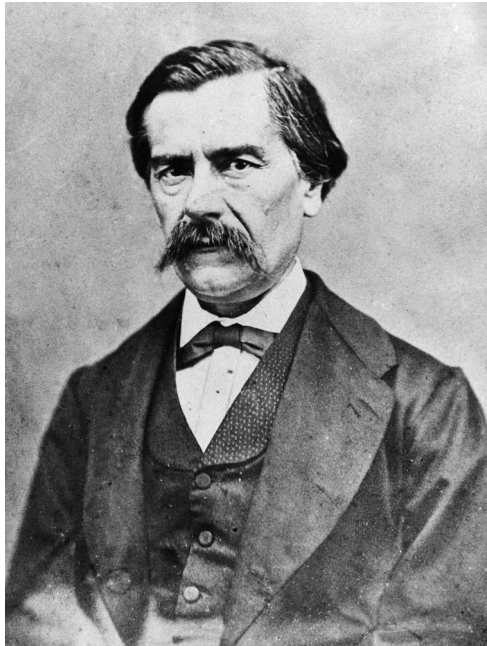
1846. Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΑΘΗΝΩΝ. Ἄν ἡ ἴδρυση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας εἶχε ὡς κινητήριον δύναμι τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀρωγῆς πρὸς τὸ νέον κράτος καὶ τὴν διάσωσιν τῶν ἀρχαίων, ἕνα κάπως διαφορετικὸ πνεῦμα καὶ τὸ ἴδιον εὐγενὲς καὶ ἰδεαλιστικόν, ὥθησε τὸ γαλλικὸν κράτος εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς *Γαλλικῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν* (*École Française d'Athènes*), ποὺ συνήθως τὴν ἀποκαλοῦμε *Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή*. Μὲ διάταγμα τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου τῆς Γαλλίας, τῆς 11 Σεπτεμβρίου 1846, ἰδρύθηκε «*Une école française de perfectionnement, pour l'étude de la langue, de l'histoire et des antiquités grecques*». Ἡ Γαλλικὴ Σχολὴ ἦταν αὐτὸ ποὺ λέγει ὁ ἰδρυτικὸς της σκοπός. Φυσικὰ, ὅπως ἄλλωστε οἱ ἴδιοι οἱ Γάλλοι εἶπαν, ὁ σκοπὸς της ἦταν καὶ πολιτικὸς, καὶ εὐκόλως τὸ διαπιστώνει κανεὶς αὐτό. Σὲ τέτοια ἰδρύματα ὅμως ὁ πολιτικὸς σκοπὸς ἀποβλέπει, σχεδὸν πάντα, εἰς τὴν ἀπόδειξιν τοῦ μεγαλείου τοῦ ἰδρυτοῦ κράτους καὶ ἀποδεικνύεται ὠφέλιμος, γιὰ τὸ τελικὸν κέρδος ἀνήκει εἰς τὴν ἐπιστήμην. Ὅμως ἀρκετὰ χρόνια ἀπὸ τὴν ἴδρυσή της ὁ πολιτικὸς σκοπὸς της ἦταν αἰσθητὸς σὰ μέλη τῆς Σχολῆς. Ἦδη τὸ 1897, ὁ Θεόφιλος Homolle, ἕνας ἀπὸ τοὺς διευθυντὰς τῆς Σχολῆς, ἐπεσήμεινε ὅτι τὸ Ἰδρυμα αὐτὸ «*préparée par des diplomates et des lettrés, sans le concours d'érudits, elle a un caractère purement politique et littéraire, n'admet qu'au second plan l'archéologie - en Grèce! - et exclut la philologie*» (*Revue de l'Art ancien et moderne* 1897, 10).

Πρῶτος Διευθυντὴς τῆς Σχολῆς ὑπῆρξε ὁ Amédée Davely (1846-1867). Τὸν διαδέχτηκαν ὁ Émile Burnouf (1867-

1875), ὁ Albert Dumont (1875-1878), ὁ Paul Foucart (1878-1890) καὶ ὁ Théophile Homolle (1890-1903), μὲ τὸν ὁποῖο ἔκλεισε ὁ 19ος αἰώνας.

ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ.

Ἡ καχεξία τοῦ μικροῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ἡ ἔλλειψη τῶν κατάλληλων καὶ ἀρκετῶν ἀνθρώπων φαίνεται καθαρὰ στὴν πορεία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἀπὸ τὸ 1837 ἕως τὸ 1859. Τὴν δεύτερη αὐτὴ χρονιά γίνεται Γραμματεὺς τῆς Ἐταιρείας ὁ Στέφανος Ἀθ. Κουμανούδης (1818-1899), ἀπὸ

Στέφανος Ἀθ. Κουμανούδης (1818-1899), τέταρτος Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

τὴν Ἀδριανούπολη, καθηγητὴς τῆς λατινικῆς φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας. Ἐξάίρετος φιλόλογος, εἶχε δασκάλους στὴ Γερμανία τὸν F. Thiersch, τὸν L. Spengel, τὸν

Τὰ ἐρείπια τῆς στοᾶς τοῦ Ἄττάλου μετὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς.

Γουλιέλμο Schelling, τὸν Αὐγουστο Boeckh καὶ τὸν Κάρολο Ritter. Ὁ Κουμανούδης νέος τότε τὸ 1859, 41 ἐτῶν, ἔχοντας τὶς ἀναγκαῖες ἐπιστημονικὲς γνώσεις, δίνει στὴν Ἑταιρεία τὴν ὄθηση, ποὺ τὴν βγάζει ἀπὸ τὴ νάρκη. Οἱ πρῶτες τοῦ ἀνασκαφῆς, τὸ 1859, στὴν Παναγία τὴν Πυργιώτισσα καὶ στὸν χῶρο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τοῦ Κατηφόρη ἔφεραν στὸ φῶς διάσημα σήμερα μνημεῖα. Στὴν πρώτη ἀποκαλύφθηκαν τὰ ἐρείπια τῆς στοᾶς τοῦ Ἄττάλου καὶ στὴ δευτέρῃ ἦλθε στὸ φῶς ἡ περίφημη σειρὰ τῶν τετράγωνων ἐρμαϊκῶν στηλῶν καὶ κεφαλιῶν ποὺ εἰκόνιζαν τοὺς ἐτήσιους κοσμητῆς τῶν Ἀθηναίων ἐφήβων τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ. Σήμερα ἀπο-

τελοῦν τὸ σπουδαιότερο μέρος τῆς συλλογῆς γλυπτῶν τῆς ρωμαϊοκρατίας τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου.

Κατὰ τὸ διάστημα 1861-1867 ἡ Ἑταιρεία συνεχίζοντας τὸ ἔργο τοῦ γερμανοῦ ἀρχιτέκτονος Z. H. Strack ἀποκάλυψε τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου, τὸ 1863 ἄρχισε τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Κεραμεικοῦ καὶ τὸ 1864 τὴν ἀνασκαφὴ τῆς στοᾶς τοῦ Εὐμένους, πλάι στὸ Ὠδεῖο τοῦ Ἡρώδου Ἀττικοῦ.

Ο ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΣ. Ἡ εὕρεση τοῦ Κεραμεικοῦ ἦταν τυχαία. Στις 20 Δεκεμβρίου 1861 βρέθηκε ὁ ἐπιτύμβιος ναῦσκος τοῦ Ἀριστοναύτου καὶ τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1863 ὁ ταφικὸς περίβολος τοῦ Ἀγάθωνος καὶ ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Δεξιλέω, μὲ τὴν ὁποία ἔγινε καὶ ἡ ταύτιση τοῦ Κεραμεικοῦ. Ἡ ἀνασκαφὴ του ὑπῆρξε ἓνα μεγάλο ἐπιστημονικὸ γεγονός καὶ μία πολὺ σημαντικὴ συνέπεια τῆς ἀποκάλυψής του καὶ τῆς εὕρεσης τόσων ταφικῶν μνημείων, εἶναι ἡ ἐπίδραση ποὺ ἄσκησαν τὰ ἔργα αὐτὰ τῆς γλυπτικῆς τέχνης, στὴ νεώτερη ἑλληνικὴ ταφικὴ γλυπτικὴ. Αὐτὸ τὸ βλέπουμε καθαρὰ στὰ μνημεῖα τοῦ Α΄ νεκροταφείου τῆς Ἀθήνας, ὅπου φαίνεται μὲ σαφήνεια ἡ ἐπίδραση τῶν ἀρχαίων μορφῶν καὶ τῆς ἀρχαίας φόρμας στὴ νεώτερη μετάπλασή τους. Τέτοιες ἐπιδράσεις βρίσκουμε καὶ σὲ ἄλλες ἐκφράσεις τῆς νεοελληνικῆς τέχνης, κυρίως στὴν ἀρχιτεκτονικὴ, ποὺ δείχνουν πὸς ἡ σταδιακὴ ἀποκάλυψη τῶν μνημείων τῆς Ἀθήνας δημιούργησε ἓναν νεοκλασικισμὸ ποὺ πολλὰ φορὲς εἶναι κλασικός.

Η ΑΡΧΑΙΟΚΑΠΗΛΙΑ. Ἡ ἀρχαιοκαπηλία δὲν ἀνήκει στὰ εὐχάριστα στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας, καὶ εἶναι διαρκής. Ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μὲ συστηματικὲς τυμβωρυχίες, ὅπως ἡ κάθαρση τῆς Δήλου πρῶτα ἀπὸ τὸν Πεισίπυλο καὶ κατόπιν κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο (Θουκ. I, 8 καὶ III, 104, 2). Καὶ τὶς δύο φορὲς ξέθαψαν τοὺς ἐνταφιασμένους στὴ Δήλο καὶ τοὺς ξανάθαψαν στὴν κοντινὴ Ρήνια κρατώντας ὅμως ἀπὸ τὰ κτερίσματα κάθε τι πολύτιμο, ἀπὸ χρυσάφι ἢ ἀσήμι.

Τυμβωρύχοι τῆς Κορίνθου ὅπως τοὺς εἶδε ξένος καλλιτέχνης (*Illustrated London News* 52, 1877, ἀρ. 1971 σ. 364).

“Ὅταν, ἐπὶ Ἰουλίου Καίσαρος, τὸ 44 π.Χ., ξαναχτίστηκε ἡ κατεστραμμένη τὸ 146 π.Χ. ἀπὸ τὸν Μόμμιο Κόρινθος, κατὰ τὶς ἐκκοκὰς γιὰ τὰ θεμέλια τῶν νέων οἰκοδομημάτων, βρισκόνταν τάφοι τῶν ὁποίων τὰ κτερίσματα οἱ νέοι οἰκιστὲς ἀπελεύθεροι (Στράβ. 8, 6, 23) πούλοῦσαν στὴ Ρώμη. Εἶναι τὰ φημισμένα *νεκροκορίνθια*, πήλινα ἀγγεῖα καὶ χάλκινα ἀντικείμενα.

Οἱ περιπτώσεις μποροῦν νὰ πολλαπλασιαθοῦν χωρὶς νὰ ὑπάρχει τέλος. Ἰδιαίτερα ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ἰδίως κατὰ τὸν 18ο καὶ 19ο αἰῶνα μὲ τοὺς περιηγητὲς ἡ ἀρχαιοκαπηλία ἀναπτύχθηκε καὶ συστηματοποιήθηκε. Ἡ λεηλασία τῆς Ἀκροπόλεως, τῆς Ἀφαίας καὶ τῆς Φιγαλείας εἶναι οἱ διασημότερες περιπτώσεις. Ὁ Fauvel (1753-1838), πρόξενος τῆς Γαλλίας στὴν Ἀθήνα, εἶναι γνωστότατος συστη-

ματικὸς ἀρχαιοκάπηλος καὶ κοντὰ τοῦ ὁ Γεώργιος Χριστιανὸς Gropius (1776-1850), ποὺ διετέλεσε καὶ μέλος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας! Ἡ ἀρχαιοκαπηλία ὅμως ὡς σοβαρὸ κοινωνικὸ φαινόμενο, μὲ συνέπειες καταστροφικὲς γιὰ τὰ ἴδια τὰ ἀρχαῖα καὶ τὴν ἐπιστήμη, θὰ ἐκδηλωθεῖ στὴν Ἑλλάδα καὶ μάλιστα στὰ ἀρχαῖα νεκροταφεῖα τῆς Τανάγρας στὰ γύρω ἀπὸ τὸ 1870 χρόνια. Τὴν κακοποιὸ αὐτὴ δράση τὴν ὑποβοηθοῦσε ὁ χαλαρὸς, ὡς πρὸς τὴν κυριότητα τῶν ἀρχαίων, νόμος τῆς Ἀντιβασιλείας τῆς 10/22 Μαΐου 1834. Στὰ χρόνια τῆς δεκαετίας τοῦ 1870 σκάφθηκαν χιλιάδες τάφοι στὴν Τανάγρα καὶ φυγαδεύτηκε, νόμιμα ἢ λαθραῖα, ἄπειρος ἀριθμὸς ἀγγείων καὶ εἰδωλίων μὲ τὰ ὁποῖα γέμισαν τὰ ἀρχαιοπωλεῖα τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες εἶχαν τὸ μερίδιό τους στὴν ἐπιχείρηση, γιὰτὶ κατὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα ὑπῆρχαν πολλοὶ ἀρχαιοπῶλες στὴν Ἀθήνα ποὺ μίσθωναν ἀνθρώπους καὶ χωράφια γιὰ νὰ κάνουν ἀρχαιοκαπηλικὲς ἀνασκαφές. Σημαντικὰ πρόσωπα τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας ὑπέκυψαν στὸν πειρασμὸ τοῦ κέρδους καὶ ἄσκησαν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀρχαιοπώλου σὲ μιὰ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ὁ σεβασμὸς πρὸς τ' ἀρχαῖα μνημεῖα καὶ ἡ διαφύλαξή τους ἀποτελοῦσαν τεκμήρια φιλοπατρίας καὶ ὀρθῆς σκέψης.

Ἡ ἀρχαιοκαπηλία ἀποτελεῖ ἀρνητικὸ στοιχεῖο τῆς ἀρχαιολογίας γιὰτὶ προκαλεῖ μεγάλες καταστροφὲς στὶς ἀρχαιοτήτες καὶ μᾶς στερεῖ πολὺτιμες γνώσεις τὶς ὁποῖες μόνο ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνασκαφὴ μπορεῖ νὰ δώσει. Ἡ ἀρχαιοκαπηλία τοῦ 19ου αἰῶνος ἔχει καὶ τὸ ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ ὅτι κατευθυνόταν κυρίως ἀπὸ ἐπιστήμονες ἢ ὁποσδήποτε φιλότεχνους μὲ θέσση στὴν πνευματικὴ κοινωνία τῆς ἐποχῆς τους. Καθοδηγεῖται πάντα εἴτε ἀπὸ μεγάλα ἰδιωτικὰ μουσεῖα τοῦ ἐξωτερικοῦ εἴτε ἀπὸ συλλογεῖς εἴτε ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἐμπόρους-ἀρχαιοκαπήλους. Τὴν ἀρχαιοκαπηλία τῶν γύρω στὸ 1870 χρόνων στὴ Βοιωτία ἀντιμετώπισε ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία κυρίως μὲ τὸν Παναγιώτη Σταματάκη, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργο ἐκεῖ καὶ ὁποσδήποτε ἄλλοῦ ὑπηρετήσε ἢ ἐργάστηκε, ὑπῆρξε εὐεργετικὸ γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ ἀρχαῖα.

1871. ΣΤΕΦΑΝΟΥ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗ *ΑΤΤΙΚΗΣ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΕΠΙΤΥΜΒΙΟΙ*. Ἡ μελέτη καὶ ἡ δημοσίευση τῶν ἐπιγραφῶν ἦταν πρωταρχικὴ μέριμνα τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων ποὺ ἐπισκίαζε τὴ μελέτη τῶν ἄλλων ἀρχαιοτήτων. Ὁ Μουστοξύδης, ὁ Πιττάκης, ὁ Ραγκαβῆς, ὁ Κουμανούδης ἀσχολήθηκαν κυρίως μὲ ἐπιγραφές καὶ αὐτὸ ἦταν φυσικὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ τους. Οἱ ἐπιγραφές ὡς κείμενα δὲν χρειάζονταν ἀκόμη εἰδικὴ προπαιδεῖα, μόνον κάποια προτίμηση πρὸς τὴν ἀρχαία φιλολογία μὲ τὴν ὁποία ὅλοι εἶχαν οἰκειότητα. Μόνος ὁ Ludwig Ross μοίρασε τὰ ἐνδιαφέροντά του στὴν ἐπιγραφικὴ, τὴν τοπογραφία, τὴν τέχνη καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ, ἔχοντας βαθύτερη γνώση τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ *Corpus Inscriptionum Graecarum* τοῦ Α. Boeckh κυρίως, φάνηκε καθαρὰ ἡ μεγάλη χρησιμότητα τῶν συλλογῶν ἐπιγραφῶν, ὅταν μάλιστα αὐτὲς γίνονταν μὲ συστηματικὸ καὶ ἐπιστημονικὸ τρόπο. Ἡ *Ἐφημερίς Ἀρχαιολογική*, ποὺ ἐξέδιδε μόνος ὁ Κ. Πιττάκης, περιεῖχε σχεδὸν μόνον ἐπιγραφές. Ἡ ἀταξία τῆς ἔκδοσης ὅμως τοῦ περιοδικοῦ καὶ τῆς δημοσίευσης μὲ τὶς συχνές ἐπαναλήψεις τῶν ἰδίων κειμένων, δὲν ἀποτελοῦσε οὔτε βοήθημα οὔτε πρόοδο. Τὸ δίτομο σύνταγμα ἐπιγραφῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβῆ, *Antiquités Helléniques* (1842 καὶ 1855) ὑπῆρξε ἔργο μεθοδικότερο καὶ χρησιμεύει ἀκόμη καὶ σήμερα, ἀπεῖχε ὅμως πολὺ ἀπὸ τὴν εἰκόνα τῶν συστηματικῶν συλλογῶν ἐπιγραφῶν. Τέτοιο ἔργο ἐμφανίστηκε τὸ 1871, τοῦ Στεφάνου Α. Κουμανούδη, *Ἀττικῆς Ἐπιγραφαὶ Ἐπιτύμβιοι*, τὸ ὁποῖο καινοτομοῦσε σὲ πολλά. Ἦταν συλλογὴ ὁμοίου εἴδους ἐπιγραφῶν, ἐπιτυμβίων, καὶ τὰ κείμενά τους ἦταν μεταγραμμένα μόνο μὲ πεζὰ γράμματα ἀντὶ τῆς ἕως τότε συνήθειας νὰ ἀποδίδονται μὲ κεφαλαῖα ἢ μὲ κεφαλαῖα καὶ πεζά. Τὸ βιβλίο τοῦ Κουμανούδη ἀποτελεῖ οὐσιαστικὴ πρόοδο τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης, σκιάστηκε ὅμως ἀπὸ τὸ μεγάλο ἐπιγραφικὸ ἔργο τῆς Πρωσικῆς Ἀκαδημίας, ἀνώτερο καὶ συστηματικότερο ἀπὸ κάθε ἄποψη.

1871-1894. ΟΙ ΕΦΟΡΟΙ. Ἀπὸ τὴν ἴδρυσή της ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία ἦταν μονομελής, μὲ περιστασιακοὺς βοηθοὺς. Τὸ 1871 μετατάσσεται ἀπὸ τὴ θέση τοῦ βοηθοῦ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Γραφείου τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας στὴ θέση Ἐφόρου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὁ Παναγιώτης Σταματάκης, καὶ ἀπὸ τὴν Ἐκπαίδευση ὁ Ἀντώνιος Βλαστός γιὰ τὴν ἐπίβλεψη τῶν ἀρχαιοτήτων στὶς ἐπαρχίες. Τὸ 1874 προσλαμβάνεται ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία ὡς Ἐφορος ὁ Ἄθαν. Δημητριάδης, τὸ 1880 ὁ Δημήτριος Φίλιος, τὸ 1882 ὁ Χρῆστος Τσοῦντας, τὸ 1884 ὁ Βασίλειος Λεονάρδος, τὸ 1891 ὁ Ἀνδρέας Σκιᾶς καὶ τὸ 1894 ὁ Κωνσταντῖνος Κουρουγιώτης. Παραλλήλως προσελάμβανε Ἐφόρους καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία, τὸ 1879 τὸν Παναγῆ Καββαδία, τὸ 1881 τὸν Κωνσταντῖνο Δημητριάδη, τὸ 1885 τὸν Γεώργιο Λαμπάκη καὶ τὸν Βαλέριο Στάη. Ὡς τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους νέα πρόσωπα θὰ προστίθενται στὸν Ἀρχαιολογικὸ Κλάδο πού θὰ συγκροτήσουν Ὑπηρεσία μὲ διαφορετικὸ πνεῦμα ἀπὸ τοῦ παρελθόντος.

1874. Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ. Μὲ τὴ Γερμανία καὶ τὴ γερμανικὴ ἐπιστήμη ὑπῆρχαν, ἤδη ἀπὸ τὸν 18ο τουλάχιστον αἰῶνα, στενὲς σχέσεις τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπὸ τὴν ἴδρυσή του, τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Στὰ χρόνια τοῦ Καποδίστρια ἕνας Γερμανός, ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος Θείρσιος (Thiersch, 1784-1860) φιλόλογος, παιδαγωγὸς καὶ μὲ πολιτικὴ ἀποστολή, ἀντικαποδιστριακός, περιοδεύει στὴν Ἑλλάδα (1831-1832) καὶ καρπὸς τῆς περιοδείας του εἶναι τὸ δίτομο βιβλίον του *De l'état actuel de la Grèce et des moyens d'arriver à sa restauration* (Leipzig 1833). Ὁ Thiersch ἔδειξε τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀργότερα, μὲ τὴν ὑποστήριξη τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν στὴ Γερμανία. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἀργότερα, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνος, νέοι Ἕλληνες σπουδαστὲς στέλλονταν μὲ ὑποτροφίες στὴ Γερμανία γιὰ σπουδὲς. Ἀπὸ τοὺς πρῶτους ὑποτρόφους-σπουδαστὲς ἦσαν παιδιὰ ἀγω-

νιστῶν ἢ Φαναριῶτες, ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς. Δύο στύλοι τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας, ὁ Στέφανος Α. Κουμανούδης καὶ ὁ Παναγιώτης Εὐστρατιάδης εἶχαν κάνει σπουδὲς στὴ Γερμανία. Ὁ πρῶτος καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας ἦταν Γερμανός, ὁ Ludwig Ross, καὶ Γερμανοί, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν Α. Boeckh, ἀναλαμβάνουν τὸ μεγάλο ἔργο τῆς συλλογῆς καὶ ἔκδοσης τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν. Φαίνεται λοιπὸν καθυστερημένη ἡ ἴδρυση, τὸ 1874, τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου.

Χρειαζόταν ὅμως ἡ ἔνωση τῶν διαφόρων γερμανικῶν βασιλείων, πὺ ἐγένετο τὸ 1871, μετὰ τὸν γαλλογερμανικὸ πόλεμο τοῦ 1870, καὶ ἡ ἴδρυση τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας, γιὰ νὰ πάρουν μορφή οἱ μεγαλειήβολες καὶ καρποφόρες ἐπιδιώξεις τῆς γερμανικῆς ἐπιστήμης. Τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο γίνεται κρατικὸ ἴδρυμα μὲ ἔδρα τὸ Βερολίνο, τὸ Ἰνστιτούτο τῆς Ρώμης γίνεται κρατικὸ καὶ δημιουργεῖται, τὸ 1874, ἀδελφὸ κρατικὸ ἴδρυμα στὴν Ἀθήνα.

Στὶς 17 Μαΐου 1872, μὲ τὴν ὁμιλία στὸ Reichstag (Αὐτοκρατορικὴ Βουλὴ) τοῦ βουλευτῆ Dr Kapp, διαγράφεται τὸ σχέδιο τῆς αὐτοκρατορικῆς Γερμανίας ὡς πρὸς τὸ μελλοντικὸ Ἰνστιτούτο τῆς Ἀθήνας: «Γιὰ τὴν προαγωγή τῆς κλασικῆς ἀρχαιολογίας ἡ Γερμανία ὡς πολιτικὴ δύναμη δὲν ἔχει κάνει σχεδὸν τίποτε - - Τὰ μέσα τοῦ καθενὸς καὶ ἡ καλὴ θέληση δὲν ἐπαρκοῦν ὥστε νὰ δαμασθεῖ αὐτὸ τὸ ὑλικό· γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ χρειάζεται σχεδιασμένη καὶ συστηματικὴ ἐργασία, ἡ ὁποία πρέπει νὰ κανονίζεται καὶ νὰ διευθύνεται ἀπὸ ἓνα (γεωγραφικὰ) εὐνοϊκὸ σημεῖο. Ἐνα τέτοιο εὐνοϊκὸ σημεῖο, ἓνα τέτοιο φυσικὸ κέντρο, κέντρο ὄχι μόνον γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ γιὰ ὁλόκληρο τὸν κλασικὸ ἀνατολικὸ κόσμον, εἶναι ἡ Ἀθήνα» (U. Jantzen, *Ein hundred Jahre Athener Institut 1874-1974* (Mainz 1986) 14).

Ὅπως καὶ μὲ τὶς παλαιότερες Σχολὲς ἔτσι καὶ μ' ἐκεῖνες πὺ θ' ἀκολουθήσουν, ἡ ἐθνικὴ περηφάνεια, ἡ ἐπιθυμία γιὰ ἐπιστημονικὴ ἄμιλλα καὶ οἱ ψυχρὲς πολιτικὲς σκέψεις καὶ

όραματισμοί οδηγούν σε αποτελέσματα που δοξάζουν τους δημιουργούς τους.

Πρώτος Διευθυντής του Ίνστιτούτου στην Αθήνα ήταν ο Otto Lüders «Secrétaire interprète» της Πρωσικής πρεσβείας στην Αθήνα (1874-1875), τον οποίο διαδέχτηκαν ο Ulrich Köhler (1875-1886), ο Eugen Petersen (1886-1887) και ο Wilhelm Dörpfeld (1887-1912). Ακολούθησε, έως σήμερα, πλειάδα σημαντικῶν Γερμανῶν ἀρχαιολόγων.

1875. Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΟΛΥΜΠΙΑΣ. Τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ίνστιτούτο ξεκίνησε τὴ δράση του μ' ἓνα μεγάλο ἔργο, τὴν ἀνασκαφὴ τῆς Ὀλυμπίας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ, μὲ τοὺς Δελφούς, τὴν Ἐλευσίνα, τὴν Ἀκρόπολη, τὴν Ἐπίδαυρο, τὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν, τὴν Ἀγορὰ, τὴ Δῆλο, σημαντικὸ-

Ἡ πρώτη ἔκθεση τοῦ Μουσείου Ὀλυμπίας.

τατο κέντρο της αρχαιότητας και μία από τις μεγάλες πηγές της αρχαιολογίας. Η ανασκαφή έγινε στα χρόνια 1875-1881 με τη διεύθυνση του E. Curtius και του F. Adler και έκτοτε συνεχίζεται, κατά διαστήματα, έως σήμερα.

1875. *KARTEN VON ATTIKA*. Ο πρωταγωνιστής των ανασκαφών της Όλυμπιας Ernst Curtius είναι η κινητήρια δύναμη στην εκπόνηση ενός μεγάλου χαρτογραφικού έργου, που άρχισε το 1875 και δημοσιεύτηκε το 1881. Είναι το γνωστότατο *Karten von Attika*, 28 γεωγραφικοί χάρτες της Άττικής υπό κλίμακα 1:25.000 με αρχαιολογικό υπόμνημα 282 σελίδων που είχε συνταχθεί από τον Ernst Curtius και τον Arthur Milchhofer. Ο χαρτογράφος που διηύθυνε το όλο επιχείρημα ήταν ο Johann August Kaupert (1822-1899) και βοηθοί του αξιωματικοί χαρτογράφοι του γερμανικού στρατού.

Οι έξαιρετικά λεπτομερείς και ακριβείς αυτοί χάρτες, εκτός από τα στοιχεία που έχει κάθε γεωφυσικός και πολιτικός χάρτης, περιείχαν και τις θέσεις κάθε αρχαίου μνημείου, ανασκαφής, έρειπίου της αρχαιότητας, έστω κι αν εκείνο που σωζόταν ήταν σκορπισμένα όστρακα. Είναι ο πρώτος αρχαιολογικός χάρτης περιοχής της Ελλάδος και παρά τα πολλά χρόνια του διατηρεί όλη του την αξία, μάλιστα έχει μεγαλύτερη σήμερα έπειτα από τις καταστρεπτικές αλλοιώσεις που έγιναν στη φυσική μορφή του εδάφους της Άττικής, μερικές μάλιστα πέραν κάθε λογικής, όπως λ.χ. το αεροδρόμιο στα Σπάτα ή η Άττική οδός, έργα που άλλαξαν πλήρως τη μορφή του χώρου. Έργο ίδιου σκοπού και σημασίας, καμωμένο στην Ελλάδα, για μικρότερη γεωγραφικά έκταση, είναι ο *Archaeological Atlas at Mycenae* (Σπ. Ίακωβίδης, E. French κ.ά.), έκδοση της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Έταιρείας (2003). Έργα όπως οι *Karten von Attika*, εκτός από την απόλυτη αξία που έχουν ως μελέτη ενός τόπου, αποτελούν υπόδειγμα μεθόδου και προκαλούν, είτε ως μίμηση είτε ως αίτια έμπνευσης, τη δημιουργία άλλων παρόμοιων.

Ἐκατὸ χρόνια καὶ πλέον μετὰ τὸ ἔργο τῶν Γερμανῶν, ὁ Ἰωάννης Τραυλὸς συνέταξε, τὸ 1974, γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Ὑπουργείου Δημοσίων Ἔργων ἀρχαιολογικὸ χάρτη τῆς Ἀττικῆς σὲ κλίμακα 1:50.000. Πάνω του εἶναι σημειωμένα ὅλα τὰ ἀρχαῖα ποὺ εἶχαν ἐπισημάνει οἱ Γερμανοὶ καὶ ὅσα εἶχαν βρεθεῖ κατὰ τὰ χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν, ὡς καὶ οἱ θέσεις τῶν ἀρχαίων δήμων. Ὑπόμνημα δὲν ὑπῆρξε στὸν χάρτη ἀλλὰ μέρος του ἀναπληρώνει τὸ ἄλλο ἔργο τοῦ Τραυλοῦ, *Bildlexikon zur Topographie des antiken Attika* (1998).

1876. Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΩΝ ΜΥΚΗΝΩΝ. Τὸ 1876 εἶναι χρονιά σημαντικὴ γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία καὶ τὴν προϊστορικὴ ἀρχαιολογία. Ἐξακολουθοῦμε νὰ κατατάσσουμε τὴς Μυκῆνες στὴν προϊστορία περισσότερο ἀπὸ ἀδράνεια παρὰ ἀπὸ ἄγνοια, γιὰτὶ ὁ μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς μὲ τὰ γραπτά του κείμενα ἀνήκει στὰ ἱστορικὰ χρόνια. Τὸ 1876 ὅμως, τὰ μυκηναϊκὰ πράγματα, κτίσματα, ἀντικείμενα, ἀγγεῖα, ἦσαν πρωτοφανῆ καὶ ἐντελῶς ἄγνωστα. Ὅσα βρέθηκαν μετὰ, λ.χ. τάφοι στὰ Σπάτα, στὸ Μενίδι, συγκρίνονταν καὶ παραλληλιζόνταν μὲ τὰ εὐρήματα τῶν Μυκηνῶν καθὼς δὲν ἦταν γνωστὴ ἡ μυκηναϊκὴ περίοδος στὴν ἐπιστῆμη καὶ ὅσα τυχὸν ἀντικείμενα ὑπῆρχαν σὲ μουσεῖα, σὲ συλλογὲς ἢ στὸ ἐμπόριο δὲν ἦταν ἀκόμη δυνατὸν νὰ καταλάβουν τὴ χρονολογικὴ τους θέση καὶ νὰ ἀποκτήσουν ἔτσι ἱστορικὴ ὑπόσταση.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῶν Μυκηνῶν ἀπὸ τὸν Ἑρρίκο Schliemann ἀποτέλεσε τὴν ἀφειτηρία τῆς δημιουργίας ἑνὸς κλάδου τῆς ἱστορικῆς καὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστῆμης. Τὴν ἔρευνα τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α ἀπὸ τὸν Schliemann, ποὺ συμπλήρωσε τὴν ἐπόμενη χρονιά 1877 ὁ Παναγιώτης Σταματάκης, ἀκολούθησε ἡ ἔρευνα τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν, τῶν ἔξω ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη νεκροταφείων, οἰκημάτων, δρόμων ἀπὸ τὸν Χρῆστο Τσοῦντα (1857-1934), ἡ ἔρευνα τοῦ ταφικοῦ κύκλου Β τὸ 1952-1955 ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Παπαδημητρίου καὶ οἱ συστηματικὲς ἀνασκαφὲς τοῦ Alan Wace (1879-1957), τοῦ Γεωρ-

γίου Μυλωνά (1898-1988) καὶ τοῦ Σπύρου Ἰακωβίδη (1923-2013). Σήμερα ὁ πολιτισμὸς ποὺ πρωτοφάνηκε στὴν ἐπιστήμη τὸ 1876 στὶς Μυκῆνες, ἀναγνωρίζεται συνεχῶς νὰ ἀπλώνεται ὅλο καὶ μακρύτερα, ἀπὸ τὴν Ἥπειρο καὶ τὴ Μακεδονία ἕως τὴ Μικρὰ Ἀσία, τὴν Ἑγγὺς Ἀνατολή, τὴν Αἴγυπτο, τὴν Ἰσπανία καὶ τὴν Ἰταλία.

1876. ΤΟ ΑΣΚΛΗΠΕΙΟΝ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ. Τὴ χρονιά τῆς ἀνασκαφῆς τῶν Μυκηνῶν συντελεῖται στὴν Ἀθήνα μία ἄλλη ἀνασκαφή, πολὺ σημαντικὴ, τοῦ χώρου τοῦ Σερπεντζέ ποὺ περιλάμβανε τὴ στοὰ τοῦ Εὐμένους καὶ τὸ Ἀσκληπιεῖο, στὴ νότια κλιτὴ τῆς Ἀκρόπολης. Ἡ ἔρευνά του ὑπῆρξε δύσκολη καὶ ἔγινε μὲ ἰδιότυπο τρόπο ποὺ ὑπαγορεύτηκε κυ-

Ἡ περιοχή τοῦ Σερπεντζέ μετὰ τὶς ἀνασκαφές. Ἀσκληπιεῖον, στοὰ Εὐμένους, Ὡδεῖον Ἡρόδου.

Τὰ Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς. Ἀριστερὰ ὁ φράγκικος πύργος ὅπου δολοφονήθηκε ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουῦτσος τὴ νύχτα τῆς 4/5 Ἰουνίου 1825. Ὁ πύργος κατεδαφίστηκε τὸ 1874 ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία μὲ δαπάνες τοῦ H. Schliemann.

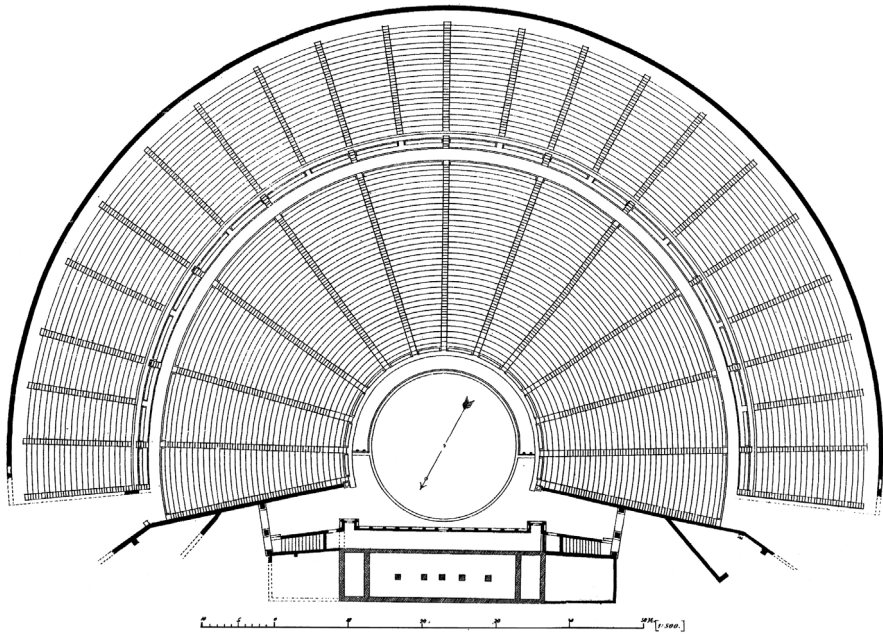
ρίως ἀπὸ τὶς ἀντιλήψεις γιὰ τὸν μεσαιῶνα, δηλαδὴ γιὰ τὴν βυζαντινὴ περίοδο, τοῦ Γραμματέως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Στεφάνου Α. Κουμανούδη. Ἡ ἀνασκαφὴ ἔφερε στὸ φῶς τὰ λείψανα τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ποὺ ἰδρύθηκε τὸ 419/8 π.Χ. ἀπὸ τὸν Τηλέμαχο Ἀχαρνέα.

Μετὰ τὴν ἐρείπωση τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ὁ χώρος τοῦ χρησιμοποιήθηκε ὡς τὰ χρόνια τῆς Ἐπανάστασης. Τὰ λείψανα τῶν οἰκοδομημάτων ποὺ εἶχαν χτιστεῖ διαδοχικὰ πάνω στὸ Ἀσκληπιεῖο βρῆκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ ὁ Στέφανος Κουμανούδης, ὁ ὁποῖος ἀποβλέποντας στὸν τελικὸ τοῦ σκοποῦ, τὴν εὔρεση κλασικῶν οἰκοδομημάτων, διέλυε συστηματικὰ

ὅποια οἰκοδομικὴ κατασκευὴ ἦταν μεταγενέστερη τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ. Κατὰ τὸν Κουμανούδη τὴν «διάλυσιν καὶ ἐξαφάνισιν [τῶν μεταγενεστέρων οἰκοδομικῶν λειψάνων] ἀπήτησεν ἡ πρόοδος τῆς ἀνασκαφῆς χάριν ἀναδείξεως τῶν ὑπ' αὐτὰ ἀρχαιοτέρων ἢ χάριν ἐξαγωγῆς πολλῶν ἐν κακοῖς χρόνοις ἐντειχισθέντων μνημείων». Ἄν γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς μεθόδου αὐτῆς στὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Ἀσκληπιείου δὲν ὑπῆρξε ἀντίδραση, ἀντιθέτως ἢ κατεδάφιση τοῦ φραγκικοῦ πύργου τῶν Προπυλαίων, τὸ 1874 ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία, μὲ δαπάνες τοῦ Ἑρρίκου Schliemann, προκάλεσε ὀξύτατες ἀντιδράσεις τὶς ὁποῖες ὁ Κουμανούδης ἀπέκρουσε μὲ τὸ αἰτιολογικὸ ὅτι «ἀνεδείχθη ἡ ἑτέρα τῶν πτερύγων τοῦ Μνησικλείου ἀρχιτεκτονήματος κατὰ τὸ ἀρχικόν της σχέδιον καὶ ἀποκατεστάθη ἡ Ἑλληνικὴ φυσιογνωμία τοῦ τηλαυγοῦς προσώπου τῆς ἀκροπόλεως καθαρὰ καὶ ἀμιγῆς παντὸς ὀθνείου, ἐφ' οἷς πᾶσι χάριν ὁμολογοῦμεν εἰς τὸν αἴτιον [δηλ. τὸν Schliemann ὁ ὁποῖος εἶχε δαπανήσει γιὰ τὴν κατεδάφιση τοῦ πύργου]».

Ἡ ἀνασκαφὴ λοιπὸν τοῦ Σερπεντζέ, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἀποτελεῖ ἀρνητικὴ καὶ θετικὴ στιγμή τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας. Ἀποκαλύφθηκαν τὰ ἀρχαῖα κτίσματα, βρέθηκαν γλυπτά, ἐπιγραφές καὶ ἄλλα πολύτιμα καὶ διδακτικὰ ἀντικείμενα, χάθηκε ὅμως ἡ γνώση τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων ποὺ κατοίκησαν τὸν χῶρο κατὰ τὰ μεταγενέστερα χρόνια, ὧς τὸ 1821.

1881. Η ΠΡΩΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ. ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΟΥ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ ΣΤΗΝ ΕΠΙΔΑΥΡΟ. Ἔως τώρα οἱ ἀνασκαφές τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας περιορίζονταν στὴν Ἀθήνα καὶ τὴν Ἀττικὴ καὶ μόνο μικρές καὶ σύντομες σωστικὲς γίνονταν στὴν ὑπόλοιπη Στερεὰ καὶ τὰ νησιά. Τῆ χρονιὰ τούτη, τὸ 1881, ἀρχίζει, μὲ τὴ διεύθυνση τοῦ Παναγιώτη Καββαδία, ἡ μεγάλη ἀνασκαφὴ τοῦ Ἀσκληπιείου τῆς Ἐπιδαύρου, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ σταθμὸ γιὰ τὴ σημασία της καὶ τὰ εὐρήματα, κτίρια καὶ κινητὰ, ποὺ μᾶς ἔδωσε.

1. Κάτοψη τοῦ θεάτρου.

Ἀποκατεστημένη κάτοψη τοῦ θεάτρου τῆς Ἐπιδαύρου. Σχέδιο τοῦ λοχαγοῦ τοῦ μηχανικοῦ καὶ καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων Ν. Σολωμοῦ (*ΠΑΕ* 1883, 6, πίν. Α΄).

Ἔως τότε ἡ Ἐταιρεία κατέβαλλε προσπάθειες νὰ ἀποκαλυφθοῦν τὰ γνωστὰ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς μνημεῖα τῆς Ἀθήνας πρῶτα γιὰ λόγους συμβολικοῦς, ὅπως συνέβη μὲ τὰ μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ κατόπιν γιὰ νὰ προλάβει τὴ φθορὰ καὶ τὴν καταστροφὴ τους ἀπὸ τὴν αὐξησὴ τῆς πόλεως. Ἡ ἀποκάλυψη καὶ ταῦτιση τῶν ἀρχαίων οἰκοδομημάτων ἱκανοποιοῦσε καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀνάγκη τῆς γνώσης τῆς τοπογραφίας τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας, γιὰ τὴν ὁποία πολλὰ καὶ σφαλερὰ εἶχαν ἕως τότε γραφεῖ. Ἐγίνε λοιπὸν ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐπιδαύρου τὴν κατάλληλη στιγμή καὶ ὅπως λέγει ὁ Παν. Καρβαδιάς στὴν πρώτη του ἔκθεση πρὸς τὸ Συμβούλιο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, «Μετὰ τὰς ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ ἐν

Δήλω ἀνασκαφὰς οἱ ἀρχαιολογοῦντες ἔπρεπε νὰ ἀποβλέψωσι μάλιστα πάντων εἰς τὸ ἐν τῇ Ἐπιδαυρίᾳ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τὴν χώραν ἐκείνην, ἣτις πολλὰ καὶ σπουδαῖα εὐρήματα ὑπέσχετο τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιστήμῃ». Σκοπὸς τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐταιρείας ἦταν νὰ ἀποκαλυφθεῖ πρῶτο τὸ θέατρο, γνωστὸ ἀπὸ τὴ σύντομη περιγραφή τοῦ Πausανίου. Ἡ θέσις του προσδιοριζόταν ἀπὸ τὴ διαμόρφωση τοῦ ἐδάφους.

Ὁ Καββαδίας πῆγε στὴν Ἐπίδαυρο στὶς 15 Μαρτίου 1881 καὶ ὅπως λέγει «αὐθημερὸν ἐπεσκέφθην τὸ μίαν ὥραν ἀπέχον τοῦ Λιγουριοῦ, πρωτευούσης τοῦ δήμου Λήσσης, δάσος, εἰς ὃ εἶχε μεταβληθῆ τὸ θέατρον. Μόνον τὸ σχῆμα τοῦ κοίλου ἦτο πῶς καταφανές· τὸ δάσος δὲ ἦτο τοσοῦτον πυκνὸν ὥστε δὲν ἠδυνήθην κατ' οὐδένα τρόπον νὰ εἰσχωρήσω εἰς αὐτὸ καὶ νὰ ἀνέλθω εἰς τὸ ἄνω τοῦ κοίλου μέρος».

Φαίνεται ὅτι ἡ ἐντύπωση ποὺ εἶχε προκαλέσει στὸν Καββαδία τὸ πυκνὸ δάσος τοῦ θεάτρου δὲν ἐξαλείφθηκε ποτὲ ἀπὸ τὴ μνήμη του, καὶ ἴσως τοῦ εἶχε δημιουργηθεῖ κάποιον αἴσθημα ἐνοχῆς. Δεκαετίες ἀργότερα περιγράφοντας, στὸν Ἐπιμελητὴ Ἀρχαιοτήτων Στρατῆ Παρασκευαΐδη, τὸ ἔργο τῆς ἀποκάλυψης τοῦ θεάτρου τοῦ εἶπε δείχνοντας τὸ μνημεῖο· «ἐδῶ ἔθυσσα καὶ ἀπώλεσα», ἐννοώντας προφανῶς τὸ δάσος ποὺ ἀφάνισε γιὰ νὰ ἀποκαλύψει τὸ μνημεῖο. Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ θεάτρου ἦταν ἡ ἀρχὴ μιᾶς μεγάλης ἀνασκαφῆς ποὺ διήρκεσε ἕως τὸ 1927. Τὴν ἐπόμενη χρονιὰ πέθανε ὁ Καββαδίας.

1881. ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ. Ἡ Ἑλλάδα ὑπῆρξε, καὶ εἶναι, ὁ κύριος παράγων διαμόρφωσης καὶ ἀνάπτυξης τῆς ἐπιστήμης τῆς κλασικῆς ἀρχαιολογίας καὶ τῆς ἀρχαιογνωσίας στὸν δυτικὸ κόσμον. Τοῦτο φαίνεται στοὺς λόγους τοῦ Charles Eliot Norton, ἰδρυτοῦ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Ἀμερικῆς, ὁ ὁποῖος σὲ ἀπολογισμὸ του λέγει ὅτι «τὸ βασικὸ κίνητρο ποὺ μὲ ὤθησε νὰ ἀναλάβω αὐτὸ τὸ ἔργο [τὴν ἴδρυση τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου] ἦταν ἡ προσδοκία, ὅτι μὲ τὴ δημιουρ-

γία μιᾶς τέτοιας εταιρείας, θὰ προαγόταν στὴν Ἀμερικὴ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν καλλιέργεια τῆς μελέτης τοῦ κλασικοῦ κόσμου, καὶ μάλιστα θὰ μπορούσε νὰ ὀδηγήσει στὴν ἴδρυση Σχολῆς κλασικῶν σπουδῶν στὴν Ἀθήνα ὅπου νέοι ἐπιστήμονες θὰ εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ συνεχίσουν τὴ μελέτη τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς σκέψης καὶ ζωῆς μὲ τὸν καλύτερο δυνατὸ τρόπο, καὶ ὅπου ἐκεῖνοι ποὺ σκοπεύουν νὰ διδάξουν τὰ ἐλληνικὰ θὰ ἀποκτοῦσαν τέτοια γνωριμία μὲ τὸν τόπο καὶ τέτοια γνώση τῶν ἀρχαίων μνημείων του, ἔτσι ὥστε ἡ διδασκαλία τους νὰ ἀποκτήσει τέτοια ποιότητα, ἀνέφικτη χωρὶς αὐτὴν τὴν ἐμπειρία».

Τὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο τῆς Ἀμερικῆς ιδρύθηκε τὸ 1879. Τὸν ἐπόμενο χρόνο, Μάιο τοῦ 1880, στὴν ἐτήσια λογοδοσία ὁ Norton αἰτιολόγησε μὲ σαφήνεια τὴν πρότασή του γιὰ τὴ Σχολὴ τῆς Ἀθήνας: «Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Γερμανία ἔχουν στὴν Ἀθήνα τὶς Σχολές τους, ὅπου νέοι ἐπιστήμονες εἶναι ἀφιερωμένοι, μὲ τὶς ὀδηγίες διακεκριμένων καθηγητῶν, σὲ ἀρχαιολογικὲς μελέτες καὶ ἔρευνες. Τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς ἐκπαίδευσης εἶναι ἐξαιρετικά· καὶ θὰ ἦταν ἐπιθυμητό, πρὸς ὄφελος τῆς Ἀμερικανικῆς ἐπιστήμης, μιὰ ὅμοια Ἀμερικανικὴ Σχολὴ ὅχι πρὶν περάσει πολὺς καιρὸς, νὰ μπεῖ σὲ εὐγενῆ ἀμιλλα μὲ αὐτὲς ποὺ ἤδη ὑπάρχουν».

Διευθυντὲς τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασικῶν Σπουδῶν, ἀπὸ τὴν ἴδρυσή της ἕως τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα εἶναι οἱ ἐξῆς: William Watson Goodwin (1882-1883), Lewis R. Packard (1883-1884), James Cooke van Benschoten (1884-1885), Frederic De Forest Allen (1885-1886), Martin L. D' Ooge (1886-1887), Augustus C. Merriam (1887-1888), Charles Waldstein (1888-1892), Frank B. Tarbell (1892-1893†), Rufus B. Richardson (1893-1903).

1882. ΠΡΟΣΑΡΤΗΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ. ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ. Μὲ τὸ συνέδριο τοῦ Βερολίνου (1878) καὶ τὶς κατόπιν συνεννοήσεις ἓνα τμήμα τῆς Ἠπείρου (κοιλιάδα τοῦ

Θυάμιδος) καὶ τῆς Θεσσαλίας (κοιλιάδα τοῦ Πηνειοῦ) περιῆλθαν στὴν Ἑλλάδα. Ἡ Ἑταιρεία εὐθὺς ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὴν περισυλλογὴ καὶ φύλαξη τῶν σκορπισμένων ἀρχαίων. Μάλιστα ἔγινε πρόταση νὰ ἐρευνηθεῖ τὸ Διμήνι γιὰ τὸ ὁποῖο ὑπῆρχαν πληροφορίες ὅτι ὑπῆρχε ἐκεῖ «τύμβος τις πάνυ ἀρχαῖος, ἔχων ὁμοιότητα πρὸς τοὺς Μυκηνῶν καὶ Μενιδίου». Γιὰ τὴν περισυλλογὴ καὶ τὴν ἀγορὰ ἀρχαίων ξοδεύτηκε ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία χρηματικὸ ποσὸν καὶ «ἐγνώσθη οὕτω εἰς τοὺς κατοίκους τῆς νεωστὶ ἐλευθερωθείσης χώρας, ὅτι ἔστι τις καὶ ἐν Ἑλλάδι ὁ προνοῶν ὑπὲρ σωτηρίας τῶν προγονικῶν μνημείων καὶ ἢ πρὸς αὐτὰ στοργὴ δὲν εἶναι ἀποκλειστικὸν ἰδίωμα τῶν ἐκ δύσεως καὶ βορρᾶ περιηγητῶν». Ἡ Θεσσαλία θὰ γνωρίσει ἀργότερα τὸ ἔντονο ἐνδιαφέρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας μὲ τὶς ἀνασκαφὲς τοῦ Χρήστου Τσοῦντα καὶ τοῦ Ἀπόστολου Ἀρβανιτόπουλου.

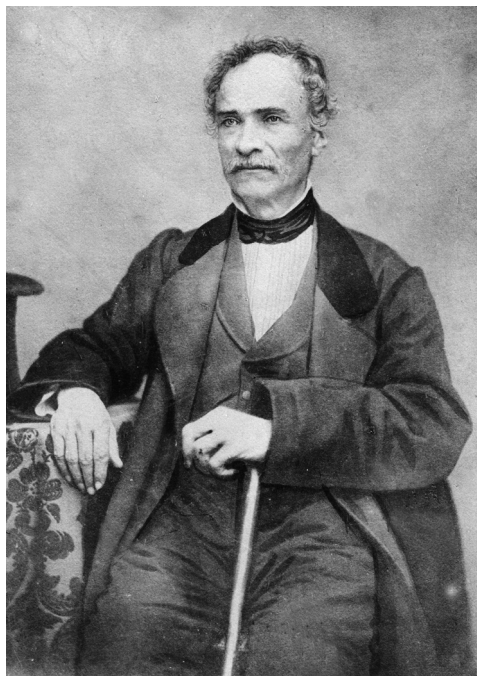
1882. Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ. Τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 19ου αἰῶνος εἶναι σημαντικώτατη περίοδος γιὰ

Ἐλευσίς. Τὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ Τελεστηρίου. Φωτ. τοῦ 1883.

τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία. Ἰδρύνονται στὴν Ἀθήνα καὶ ἄλλες Ξένες Ἀρχαιολογικὲς Σχολὲς καὶ γίνονται μεγάλες ἀνασκαφὲς ποὺ πλουτίζουν τὶς γνώσεις σὲ βαθμὸ ποὺ δὲν ἦταν δυνατόν νὰ φανταστοῦν οἱ παλαιότεροι. Κύριος σκοπὸς τῶν ἀρχαιολόγων, Ἑλλήνων καὶ ξένων, εἶναι ἡ ἀποκάλυψη τῶν μεγάλων κέντρων τῆς ἀρχαιότητος, πόλεων, ἱερῶν. Οἱ Ἕλληνες, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, ἐξ ἀρχῆς ἀφιερώθηκε στὴν ἔρευνα τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας ποὺ κινδύνευε νὰ χαθεῖ ἀπὸ τὴν οἰκοδόμησι καὶ τὴ συνεχῆ οἰκοδομικὴ αὐξηση τῆς πρωτεύουσας τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Οἱ Γερμανοὶ ἐρευνοῦν τὴν Ὀλυμπία, ὁ Schliemann τὶς Μυκῆνες, οἱ Γάλλοι τὴ Δῆλο. Ἡ Ἐταιρεία ἀπλόνεται καὶ αὐτὴ μὲ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς Ἐπιδαύρου. Τὸ 1882, ἔπειτα ἀπὸ πολλοὺς κόπους καὶ προσπάθειες, ἀρχίζει τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ μεγαλύτερου ἀττικοῦ ἱεροῦ, τῆς Ἐλευσίνος. Τὸ ἱερὸ τῶν δύο θεαινῶν τραβοῦσε τὸ ἐπιστημονικὸ ἐνδιαφέρον ὅλων ὅσοι ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα. Πρὶν ἀρχίσει ἡ συστηματικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ ἀπὸ τὴν Ἐταιρεία εἶχαν ἀσχοληθεῖ μ' αὐτὸ ἀνασκαφικά, ἡ Society of Dilettanti (*The Unedited Antiquities of Attica*, London 1817, 1-40), ὁ F. Lenormant (*Monographie de la Voie Sacrée éleusinienne*, Paris 1864) καὶ ἄλλοι. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἀνέθεσε τὴ διεύθυνση τῆς ἀνασκαφῆς στὸν Δημήτριο Φίλιο (1844-1907) ὁ ὁποῖος συνεχῶς, ἀπὸ τὸ 1882 ἕως τὸ 1893, ἀποκάλυψε τὰ οἰκοδομήματα τοῦ μεγάλου ἱεροῦ καὶ οἰκίματα. Ἀκολούθησαν ἀργότερα πολυτετεῖς ἀνασκαφὲς ἀπὸ τοὺς Ἐφόρους Ἀρχαιοτήτων Ἀνδρέα Σκιαῖ, Κωνσταντῖνο Κουρουνιώτη καὶ ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Τραυλὸ καὶ τὸν Γεώργιο Μυλωνᾶ. Ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἔχει τελειώσει, τὸ κυριότερο μέρος ὅμως τοῦ ἱεροῦ ἔχει ἀποκαλυφθεῖ καὶ πλῆθος μελέτες ἔχουν δημοσιευθεῖ, ἀπὸ τὶς ὁποῖες σπουδαιότατη εἶναι ἡ δημοσίευση ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία τοῦ συντάγματος τῶν ἐλευσινιακῶν ἐπιγραφῶν ποὺ συντάξαε ὁ Kevin Clinton (*Eleusis, The Inscriptions on Stone*, Athens 2005, 2008, *BAE* 236, 259).

1883. ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ. ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ. Τὸ 1837 ἐκδόθηκε ἡ *Ἐφημερίς Ἀρχαιολογική* ὡς κρατικὸ δημοσίευμα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἡ Ἐπιτροπὴ διαλύθηκε σιωπηρῶς τὸ 1838 καὶ τὴν ἔκδοση τῆς *Ἐφημερίδος* ἀνέλαβε, ὡς πρὸς τὸ διοικητικὸ μέρος, ἐξ ὀλοκλήρου ὁ Κυριακὸς Πιττάκης, Προϊστάμενος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας (1836-1863). Στὴ σύνταξη τῆς *Ἐφημερίδος* μετεῖχαν, τὰ πρῶτα χρόνια, διάφοροι συνεργάτες ποὺ μὲ τὸν καιρὸ ἀποσύρθηκαν καὶ μόνος συντάκτης ἔμεινε ὁ Κυριακὸς Πιττάκης, ὁ ὁποῖος δημοσίευε ἀποκλειστικῶς τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν του (τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας), καὶ κυρίως ἐπιγραφές. Ἡ ἔκδοση τῆς *Ἐφημερίδος* διακόπηκε τὸ 1860 καὶ ἐπαναλήφθηκε, ἀπὸ τὸ 1862 ἕως τὸ 1874, ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, μὲ τίτλο ἀντεστραμ-

Κυριακὸς Σ. Πιττάκης (1798-1863), τρίτος Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (1852-1859).

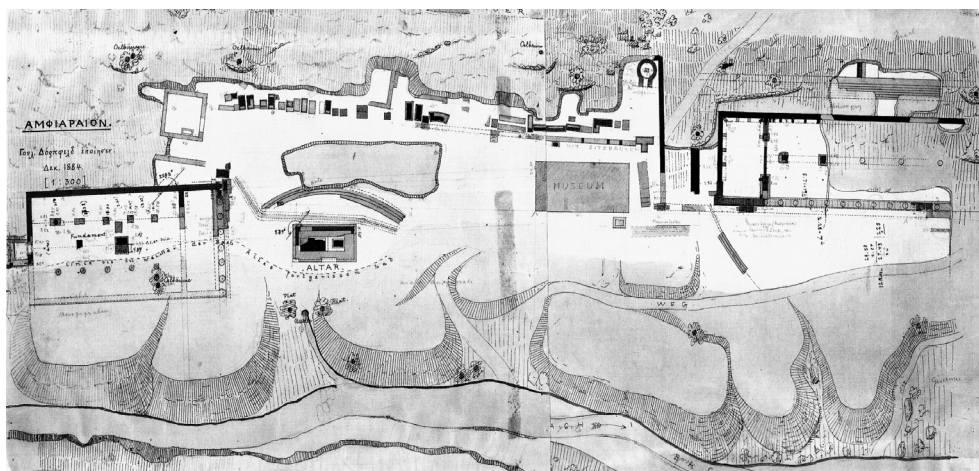
μένο, *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς*. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ τῶν δώδεκα ἐτῶν, ἐκδόθηκαν μόνον πέντε τόμοι σὲ τεύχη, πὺ ἀποτελοῦν τὴ δεύτερη περίοδο τῆς ἔκδοσής της, καὶ τὸ 1874 διακόπηκε ἡ ἔκδοση γιὰ δεύτερη φορά. Ἐπανεκδόθηκε, μόνιμα αὐτὴ τὴ φορά, πάλι ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, ὡς τρίτη περίοδος, τὸ 1883. Κατὰ τὰ χρόνια πὺ δὲν ἐκδιδόταν, τὰ νέα εὐρήματα καὶ οἱ ἀνασκαφὲς δημοσιεύονταν κυρίως σὲ δύο περιοδικὰ, τὸ πρῶτο εἶναι ὁ *Φιλίστωρ* (1861-1863) καὶ τὸ δεύτερο τὸ *Ἀθήναιον* (1872-1881). Ἡ τρίτη περίοδος (1883-1923), ἡ τέταρτη (1924-1986) καὶ ἡ πέμπτη (1987-) εἶναι συνεχεῖς καὶ ὁ χωρισμὸς σὲ περιόδους ὑπαγορεύτηκε ἀπὸ γεγονότα τῆς ἐσωτερικῆς λειτουργίας τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

Μὲ τὴν ἐπανεκδοση, τὸ 1883, τῆς *Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος* γίνεται φανερό, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία, δηλαδὴ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, ἔχει ὠριμάσει καὶ ὅτι διανύει πλέον τὸ ἐπιστημονικὸ τῆς στάδιο. Στὸν ὄργανισμὸ τοῦ 1837 ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἔχει ὡς σκοπὸ «να συνδράμη εἰς τὴν ἀνεύρεσιν, ἀνέγερσιν καὶ συμπλήρωσιν τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀρχαιοτήτων». Στὸν δεύτερο ὄργανισμὸ τῆς, τοῦ 1848, θέτει δύο σκοπούς, τὸν *ὕλικό*, πὺ εἶναι σχεδὸν ὅπως καὶ τοῦ 1837, καὶ τὸν *ἐπιστημονικό*. Στὸ σχετικὸ ἄρθρο τοῦ ὄργανισμοῦ τοῦ 1848 ὀρίζεται ὅτι ἡ Ἐταιρεία «ἀσχολεῖται περὶ ἀρχαιολογικὰς καὶ ἱστορικὰς ἐρεῦνας, καὶ ἐκδίδει ὑπομνήματα περὶ τῶν ἀντικειμένων τούτων». Ἡ προσθήκη αὐτὴ ἔχει γίνε ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Ρίζο Ραγκαβῆ, ὁ ὁποῖος εἶχε ὄνειρο νὰ μεταβάλει τὴν Ἐταιρεία σὲ Ἀρχαιολογικὴ Ἀκαδημία. Ὁ τρίτος ὄργανισμὸς τῆς Ἐταιρείας, τοῦ 1862, συντάχθηκε κυρίως ἀπὸ τὸν Γραμματεὰ τῆς Στέφανο Α. Κουμανούδη καὶ ὁ σκοπὸς ὀρίζεται σχεδὸν πανομοιότυπος μὲ τοῦ 1848. Εἶχε ὅμως ἡ Ἐταιρεία, τὸ 1862, τὴ συναίσθηση ὅτι ὁ ἐπιστημονικὸς χαρακτήρας δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ἐπιτευχθῆ καὶ τὸ ἔργο αὐτὸ θεωρήθηκε δευτερεῦον. Μάλιστα ὁ Κουμανούδης ἀναλύοντας τὸν νέο ὄργανισμὸ τονίζει ὅτι «εἰ δέ τις καὶ ἐπιστημονικὴ διαφώ-

τις τῶν ἀρχαιοτήτων ὑπὸ τῆς ἡμετέρας ἑταιρίας σκοπεῖται, τοῦτο, ὡς ἡμεῖς κρίνομεν, κατὰ δεύτερον μόνον λόγον σκοπεῖται, καὶ γενικῶς εἰπεῖν δυσχερέστερον παρ' ἡμῖν κατορθοῦται» (*ΠΑΕ* 1860/61, 26-27).

Ἡ ἐπανεκδοσις τῆς *Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος* καὶ ἡ ἀπρόσκοπη συνέχισις τῆς ἔκδοσός της ἕως σήμερα εἶναι τὸ σημάδι ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία διαθέτει τὰ κατάλληλα πρόσωπα γιὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐπιστήμης καὶ τὴν ἔρμηνείαν τῶν μνημείων. Τὸ 2011 ἐκδόθηκε ὁ τόμος 150 καὶ τὸ 2012 τιμήθηκε μὲ τὸ χρυσὸ μετάλλιον τῆς Ἀκαδημίας.

1884. ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ ΤΟΥ ΑΜΦΙΑΡΕΙΟΥ ΩΡΩΠΟΥ. Τρία χρόνια μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ἐπιδαύρου ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἀποκαλύπτει τὸ Ἀμφιάρειον τοῦ Ὠρωποῦ, κοντὰ στὸ χωριὸν Κάλανος τῆς Ἀττικῆς. Ἡ ἀνασκαφὴ πού ἄρχισε μὲ τὸν Σπυρίδωνα Φιντικλῆ καὶ βοηθὸν τὸν Βασίλειον Λεονάρδου συνεχίστηκε, μὲ διακοπὰς, ἕως τὸ 1930. Κύριον εὔρημα ἐκτὸς ἀπὸ τὰ οἰκοδομήματα τοῦ ἱεροῦ, ἦσαν πολλὰ ἑκατοντάδες ἐπιγραφαὶ πού διαφωτίζουν τὴν ἱστορίαν

Τὸ πρῶτον τοπογραφικὸν σχέδιον τοῦ Ἀμφιαρείου Ὠρωποῦ, ἔργον τοῦ Wilhelm Dörpfeld (*ΠΑΕ* 1884, πίν. Ε΄).

τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Βοιωτίας. Ἡ συνολικὴ δημοσίευση τῶν ἐπιγραφῶν ἔγινε ἀπὸ τὸν συντάκτη τοῦ παρόντος τὸ 1997 (*BAE* 170).

1886. Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΑΘΗΝΩΝ θεωρήθηκε ἀναγκαία ἀπὸ τοὺς Βρετανοὺς γιὰ τὴ συμπλήρωση τοῦ ἐπιστημονικοῦ τους κενοῦ σ' ἓναν τομέα ὅπου οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Γερμανοὶ ἤκμαζαν. Πρωταγωνιστὴς στὴν ἴδρυσή της εἶναι ὁ Richard Jebb ὁ ὁποῖος, ἐνεργὸ μέλος τῆς Society for the Promotion of Hellenic Studies, «σὲ ἐπίσκεψή του στὴν Ἀθήνα, τὸ 1878, εἶχε ἐντυπωσιασθῆ μὲ τὸ μέγεθος τῆς καθυστέρησης τῆς Ἀγγλίας ὡς πρὸς τὴ Γαλλία καὶ τὴ Γερμανία, στὴ μελέτη τοῦ ἀρχαίου βίου καὶ τῆς τέχνης καὶ τῆς πορείας της στὶς κλασικὲς ἐπιστῆμες» (Helen Waterhouse, *The British School at Athens*, 1986, 6).

Ὁ Jebb ἄρχισε νὰ ἐνεργεῖ ἔντονα γιὰ τὴν ἴδρυση Σχολῆς στὴν Ἀθήνα, μὲ σκοποὺς ὅμοιους μὲ τῆς Γαλλικῆς καὶ τῆς Γερμανικῆς καὶ οἱ συνεννοήσεις πού ἔκανε μὲ πρόσωπα πὺ μποροῦσαν νὰ βοηθήσουν ὑπῆρξαν ἀποτελεσματικὲς. Εἶχε ἔλθει σὲ ἐπαφὴ καὶ μὲ τὸν Χαρίλαο Τρικούπη, ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν, τοῦ ὁποῖου εἶχε λάβει τὴν «ἐνθουσιώδη» συγκατάθεση. Μιὰ σύσκεψη ὅπου προήδρευσε ὁ Πρίγκιψ τῆς Οὐαλλίας καὶ μετεῖχαν ὁ Gladstone, ὁ λόρδος Salisbury καὶ ὁ λόρδος Rosebery ὑπῆρξε ἀποφασιστικὴ. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐξ ἄλλου ἐνέκρινε τὴ δωρεά, ἐκ μέρους τῆς Μονῆς Πετράκη, οἰκοπέδου, κι ἔτσι ἡ Σχολὴ ἄρχισε τὴ δράση της σὲ ιδιόκτητη στέγη, στοὺς πρόποδες τοῦ Λυκαβηττοῦ.

Πρῶτος Διευθυντὴς τῆς Σχολῆς ἦταν ὁ F. C. Penrose (1886-1887) καὶ ἀκολούθησαν ἕως τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνος, ὁ E. A. Gardner (1887-1895), ὁ C. Harcourt Smith (1895-1897) καὶ ὁ D. G. Hogarth (1897-1900).

1885. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΚΑΒΒΑΔΙΑ. Ἡ μεγαλύτερη ἑλληνικὴ ἀνα-

Ὁ στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος ὅπως ἀποκαλύφθηκε ἀπὸ τὶς ἀνασκαφές Π. Καββαδία.

σκαφή, γιὰ τὴ διάρκεια τῆς, τὸν πλοῦτο τῶν εὐρημάτων καὶ τὴ σημασία τους, εἶναι τῆς Ἀκροπόλεως τῆς Ἀθήνας. Ἡ χρονολογία 1885 εἶναι ἐντελῶς συμβατικὴ καὶ ἀπατηλή. Ἡ Ἀκρόπολις ἄρχισε νὰ ἀνασκάπτεται καὶ νὰ ἐρευνᾶται εὐθὺς ὡς ἔπαψε νὰ εἶναι στρατιωτικὸ ὄχυρό, μὲ τὴν ἀπομάκρυνση τῆς βαυαρικῆς φρουρᾶς, τὸ 1833, καὶ τὴν παράδοσή της στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία. Κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Ludwig Ross (1834-1836) ἄρχισαν οἱ συστηματικὲς κατεδαφίσεις τῶν νεωτέρων κτισμάτων καὶ ὀχυρώσεων στὴν Ἀκρόπολη, τὶς ὁποῖες συνέχισε ὁ Πιττάκης ἕως τὸ τέλος. Πρῶτὴ ἀνασκαφὴ γύρω ἀπὸ τὸν Παρθενῶνα ἔγινε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1833 ἀπὸ τὸν Πιττάκη μὲ δαπάνες «Φιλαρχαϊκῆς ἐταιρείας» (Ὁ Μέντωρ 73, 2004, 142). Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Πιττάκη τὴν ἀνασκαφὴ

συνέχισε ὁ διάδοχός του Γενικός ᾽Εφορος Παναγιώτης Εὐστρατιάδης (1815-1888). Ὄταν λοιπὸν ἄρχισε τὴν ἀνασκαφὴ ὁ Καββαδίας βρῆκε τὸ ἔδαφος προετοιμασμένο. Τὰ νεώτερα κτίσματα εἶχαν γκρεμιστεῖ καὶ μὲ τοὺς λίθους τοὺς κτίστηκε πλῆθος οἰκοδομημάτων τῆς Ἀθήνας, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ γνωστότερα εἶναι τὰ ἀνάκτορα τοῦ ᾽Οθωνος καὶ τὸ Ἀρσάκειο.

Στὸν Καββαδία ἔτυχε τὸ προνόμιο νὰ ἐρευνήσῃ ἀπείραχτες ἀρχαῖες ἐπιχώσεις καὶ νὰ φέρῃ στὸ φῶς τὴν ἀπαράμιλλη σειρὰ τῶν κορῶν, ἄφθονα ἄλλα γλυπτὰ, κεραμικὴ καὶ σπουδαιότατες ἐπιγραφές, ἀναθηματικές, ψηφίσματα, καταλόγους, συμβάσεις. Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ὑπῆρξε μεγάλο ἔργο περισσοτέρων γενεῶν.

1888-1892. ΤΟ ΔΕΛΤΙΟΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ. Στὰ γεγονότα τοῦ 1883 εἶδαμε τὴν πορεία τῆς κρατικῆς *Ἐφημερίδος Ἀρχαιολογικῆς*, τῆς ὁποίας διακόπηκε ἡ ἔκδοσις τὸ 1860, ἐπαναλήφθη μὲ πολλὴ βραδύτητα ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ὡς δικό της περιοδικὸ ἀπὸ τὸ 1862 ἕως τὸ 1874 καὶ ἐπανεκδόθη τὸ 1883. Ἀπὸ τὸ 1860 ἕως τὸ 1885, ἐπὶ 25 χρόνια ἡ Ὑπηρεσία δὲν εἶχε ἐπίσημο δημοσίευμα καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς δημοσιεύονταν ὡς μικρὰ ἄρθρα ἢ ὡς ἀγγελίες σὲ ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ γενικῆς παιδείας.

Ὁ ἀνήσυχος καὶ δραστήριος Παναγιώτης Καββαδίας, εὐθὺς ὡς ἔγινε Γενικός ᾽Εφορος, τὸ 1885, ἄρχισε νὰ δημοσιεύῃ «δελτία ἀρχαιολογικά» στὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως. Τοῦτο συνέχισε καὶ τὰ ἐπόμενα χρόνια 1886-1887. Τὸ 1888 κυκλοφόρησε, σὲ μηνιαῖα φυλλάδια (σχήμα 16×23 ἐκ.), τὸ *Δελτίον Ἀρχαιολογικόν, ἐκδιδόμενον ὑπὸ τῆς Γενικῆς Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων, τόμος Δ΄ ἔτος 1888*, μὲ πυκνὲς καὶ πολὺτιμες εἰδήσεις γιὰ ἀνασκαφὰς καὶ εὐρήματα.

Τὴν ἴδια χρονιά ἐκδόθησαν σὲ τομίδιο 40 σελίδων καὶ τὰ *δελτία* ποὺ εἶχαν δημοσιευθεῖ στὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1885. Τὴν ὑπόσχεση ὅμως ποὺ εἶχε δώσει ὁ Καββαδίας (ΑΔ 1888, 3) δημοσίευσῃ καὶ τῶν *δελτίων* τῶν ἐτῶν 1886,

1887 δὲν τὴν τήρησε. Δὲν εἶναι χωρὶς σημασία ὅτι οἱ τόμοι τῶν ἐτῶν 1889-1892 ἐκδίδονται ὑπὸ τοῦ *Γενικοῦ Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων [καὶ Μουσείων*, γιὰ τὰ ἔτη 1890-1892]. Πιθανῶς ἡ πολυπραγμοσύνη τοῦ Καββαδία τὸν ἐμπόδισε νὰ συνεχίσει τὴν ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ. Θὰ τὸ ξαναδοῦμε μὲ νέο σχῆμα καὶ νέο πνεῦμα τὸ 1915.

1892-1903. Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ ΣΤΟΥΣ ΔΕΛΦΟΥΣ. Γιὰ κανένα ἀπὸ τὰ μεγάλα κέντρα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος δὲν ἔλειψε τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἀνασκαφὴ καὶ ἔρευνά τους ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, καὶ οἱ Δελφοὶ δὲν ἀποτελοῦν ἐξαιρέση. Ἐλλειψη χρηματικῶν πόρων καὶ ἀνθρώπων δὲν ἐπέτρεψαν στὴν Ἐταιρεία νὰ κάνει πραγματικότητα τὶς ἐπιθυμίες της. Στὸς Γάλλους ὅμως ἔτυχε τὸ προνόμιο νὰ ἀποκαλύψουν τὸ μεγάλο ἱερό, τὸ ὁποῖο παρὰ τὰ ἑκατὸ χρόνια καὶ πλέον πού πέρασαν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ ἐξακολουθεῖ νὰ παρέχει ὑλικὸ γιὰ ἐπιστημονικὲς μελέτες.

1893. Η ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΤΩΝ ΜΥΚΗΝΩΝ. Μετὰ τὸν Schliemann καὶ τὸν Σταματάκη τὴν ἔρευνα τῶν Μυκηνῶν ἀνέλαβε ὁ Χρῆστος Τσουντας, ὁ ὁποῖος τὸ 1893 συνόψισε τὰ ἀποτελέσματα τῶν προηγουμένων ἐρευνῶν καὶ τῶν δικῶν του στὶς Μυκῆνες σ' ἓνα τόμο 264 σελίδων καὶ 11 πινάκων μὲ τίτλο «*Μυκῆναι καὶ Μυκηναῖος Πολιτισμός*», ἔργο συστηματικὸ καὶ γλαφυρὸ, πού παρὰ τὰ χρόνια πού πέρασαν ἀπὸ τὴν ἔκδοσή του καὶ τὶς ἀπειρες νέες γνώσεις πού ἀποκτήσαμε γιὰ τὸν μυκηναϊκὸ κόσμον, ἐξακολουθεῖ νὰ ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα πραγμάτευσης τοῦ θέματός του. Τὸ βιβλίον ἐπανεκδόθηκε ἀναστατικῶς τὸ 2015 ἀπὸ τὴν Ἐταιρεία (BAE 300).

1898. ΤΟ ΑΥΣΤΡΙΑΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ἦταν ἡ τελευταία Ξένη Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ πού ἰδρύθηκε στὴν Ἑλλάδα τὸν 19ο αἰῶνα καὶ πρῶτος ἐπιστημονικὸς Γραμματεὺς ὑπῆρξε ὁ πολὺς Adolf Wilhelm (1898-1905) μὲ δια-

δόχους ἐξ ἴσου σημαντικούς ἀρχαιολόγους, τὸν Wolfgang Reichel (1898-1900), τὸν Joseph Zingerle (1901-1902), τὸν Rudolf Heberdey (1904-1909), τὸν Anton von Premerstein (1906-1912), τὸν Wilhelm Wilberg (1912-1921) μὲ τελευταῖο ἕως τὸν πόλεμο τὸν Otto Walter (1921-1945).

1899. Ο ΝΟΜΟΣ ΒΧΜC' «Περὶ ἀρχαιοτήτων». Οἱ καταχρήσεις ποὺ ἐπέτρεπε ὁ ἀρχαιολογικὸς νόμος τῆς Ἀντιβασιλείας δημιούργησαν τὴν ἀνυποληψία του. Τὸ 1899 ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία ἀποκτᾷ νέο νομικὸ ὄπλο γιὰ τὴν προστασία τῶν ἀρχαίων, τὸν νόμο ΒΧΜC', στὸν ὁποῖο φαίνεται τὸ συστηματικὸ πνεῦμα μιᾶς σημαντικῆς μορφῆς τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας, τοῦ Παναγιώτη Καββαδία.

Ὁ νέος νόμος παρουσιάζει νέα στοιχεῖα καὶ ἔντονες διαφορὲς ἀπὸ τὸν προηγούμενο τῆς Ἀντιβασιλείας, ἰδιαίτερα στὸ θέμα τῆς κυριότητος τῶν ἀρχαίων, γιὰ τὸ ἀρθρο 1 ὀρίζεται ὅτι: *πάντα τὰ ἐν Ἑλλάδι ἀρχαῖα, ὅπουδήποτε καὶ ἂν βρίσκονται, σὲ δημόσιο ἢ ἰδιωτικὸ κτῆμα, κινητὰ τε καὶ ἀκίνητα, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ ἐφεξῆς, εἶνε ἰδιοκτησία τοῦ Κράτους.* Γιὰ νὰ μὴ δημιουργηθεῖ ὁμως σύγκρουση τοῦ κράτους μὲ τοὺς ἰδιῶτες γιὰ τὴ στέρηση τῆς ἰδιοκτησίας ἀρχαίων ποὺ βρίσκονταν σὲ ἰδιωτικὰ κτήματα, προέβλεπε ὁ νέος νόμος δικαίωμα ἀποζημιώσεως τοῦ ἰδιώτη.

Κατὰ τὸν Εἰσαγγελέα τοῦ Ἀρείου Πάγου Δημοσθ. Τσιβανόπουλο (*Νέοι Πανδέκται Β' 1905, σ. 808*): *τὸ δικαίωμα τοῦ ἰδιοκτῆτου εἰς τὸ ἥμισυ δὲν εἶναι ἀναγνώρισις ἰδιοκτησίας, ἀλλ' οἰονεὶ ἀμοιβὴ διὰ τὴν εὔρεσιν τοῦ ἀρχαίου καὶ τὴν φροντίδα περὶ αὐτοῦ, διότι ἄλλως ὁ ἰδιοκτῆτης θ' ἀπέριπτε τὸ ἀρχαῖον ἢ θὰ τὸ κατέστρεφε, διότι οὐδὲν θὰ εἶχε συμφέρον εἰς τὴν διατήρησίν του.* Ἡ ἴδια ἀρχὴ διέπει καὶ τὸ ἐμπόριο τῶν ἀρχαίων, τὸ ὁποῖο γίνεται κατὰ παραχώρηση τοῦ κράτους, ποὺ θεωρεῖται ὡς ὁ μόνος ἰδιοκτῆτης τους.

Εὐθὺς μετὰ τὴ δημοσίευση τοῦ νόμου ΒΧΜC' ἐκδίδεται ἡ ἀρ. 11538 τῆς 30 Αὐγούστου 1899 ἐγκύκλιος τοῦ Ὑπουργοῦ

Παιδείας Ἀθ. Εὐταξία, μὲ τίτλο «Ὁδηγία περὶ ἐφαρμογῆς τοῦ περὶ ἀρχαιοτήτων ΒΧΜΣ' νόμου». Ὁλόκληρη ἡ ἐγκύκλιος εἶναι ποτισμένη μὲ πνεῦμα ἐλληνολατρίας καὶ ἀπέχθειας πρὸς τοὺς ἀρχαιοκάπηλους: *Αὐτοὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν δὲν πρέπει νὰ ὀνομάζονται διόλου Ἕλληνες· διότι μὲ τὸ νὰ βλέπουν καὶ καταστρέφουν τὰς ἀρχαιότητας, μὲ τὸ νὰ πωλοῦν καὶ νὰ ἐξάγουν αὐτὰς λαθραίως εἰς τὸ ἐξωτερικόν, τίποτε ἄλλο δὲν ἀποδεικνύουν ἢ ὅτι εἶνε μᾶλλον ἀπόγονοι τῶν βαρβάρων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι κατέστρεψαν καὶ ἐλήστευσαν τόσα αἰῶνα μνημεῖα τῆς τέχνης ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα.*

Εἶχε γίνει φανερό ὅτι κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἦταν οἱ τυμβωρύχοι καὶ οἱ ἀρχαιοκάπηλοι. Κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα θὰ εἶναι οἱ κακοποιοὶ αὐτοὶ καὶ οἱ νέες οἰκοδομές.

1892, 1903. ΔΙΜΗΝΙ, ΣΕΣΚΛΟ. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ. Δύο ἀνασκαφές πού δὲν προκάλεσαν θόρυβο ἀλλὰ ἡ σημασία τους ἦταν μεγάλη ἔγιναν στὸ Διμήνι ἀπὸ τὸν Βαλέριο Στάη τὸ 1892 καὶ ἀπὸ τὸν Χρῆστο Τσουντα τὸ 1903 καὶ στὸ Σέσκλο ἀπὸ τὸν Τσουντα ἐπὶ τρεῖς χρονιές, 1901-1903. Ἡ δημοσίευση καὶ τῶν δύο ἀνασκαφῶν ἀπὸ τὸν Τσουντα, τὸ 1908, ἀποτέλεσαν τὴν ἀφετηρία καὶ τὸ θεμέλιο τῆς μελέτης καὶ τῆς γνώσης τοῦ πολιτισμοῦ τῆς νεολιθικῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἴδιο τὸ βιβλίον (*Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηγίου καὶ Σέσκλου*, ἐν Ἀθήναις 1908) βασικὸ γιὰ τὴ μελέτη τῶν δύο τόπων ἕως σήμερα, ἀποτελεῖ, μέσα σὲ 71 χρόνια, τὴ 14ῃ ἐκδοσὴ ἀρχαιολογικῆς μονογραφίας ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία. Παρὰ τὴν πληθώρα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 19ου αἰῶνος, τὸν διορισμὸ ἀρκετῶν Ἐφόρων πού διέπρεψαν ὅλοι τους, οὔτε ἡ Ἑταιρεία ἔχει δημοσιευτικὴ δραστηριότητα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ *Πρακτικά* καὶ τὴν *Ἐφημερίδα*, οὔτε οἱ Ἐφοροὶ δημοσίευαν σὲ ἄλλα ἔντυπα. Τὰ ἀρχαιολογικὰ βιβλία τῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ ὀγκωδέστατη *Προϊστορικὴ Ἀρχαιολογία* (1909-1914) τοῦ Παναγιῆ

Καββαδία, ή οποία ήταν «Σύνοψις μαθημάτων περὶ τῆς προϊστορικῆς καὶ πρωτοϊστορικῆς ἀρχαιολογίας καὶ τέχνης πρὸς χρῆσιν τῶν φοιτητῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου». Δύο χρόνια ἀργότερα, τὸ 1916, ὁ Καββαδίας δημοσίευσε *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Τέχνης*, πὸν ἀποτελοῦσε καὶ αὐτὴ σύνοψη τῶν μαθημάτων του στὸ Πανεπιστήμιο. Τὸ δεύτερο βιβλίο περιέχει καὶ ἐκτενῆ ἱστορικὴ εἰσαγωγὴ στὴ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης.

1900. Η ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ ΤΗΣ ΚΝΩΣΟΥ. Ἀντίστοιχη καὶ ἰσοτίμη πρὸς τὴν ἀνασκαφὴ τῶν Μυκηνῶν ἀπὸ τὸν H. Schliemann, ὑπῆρξε ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Κνωσοῦ ἀπὸ τὸν Arthur Evans. Πρόδρομός του ὑπῆρξε ὁ Μίνως Καλοκαιρινὸς μὲ τις ἔρευνές του κατὰ τὴν περίοδο 1878/89. Ὁ Evans, χαρακτήρας διάφορος καὶ ἀντίθετος ἀπὸ τὸν Schliemann, ὀπλισμένος μὲ τὴ μέθοδο φημισμένων σχολείων, ἔδωσε μορφή καὶ αὐτὸς σὲ μιὰ ἱστορικὴ περίοδο γνωστὴ ὡς τις ἡμέρες του ἀπὸ τὴν ἀνταύγειά της στοὺς μύθους. Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Κνωσοῦ ὑπῆρξε ἡ ἀφετηρία τῆς δημιουργίας ἑνὸς αὐτοτελοῦς κλάδου τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας πὸν ἐκτείνεται πέρα ἀπὸ τὴν Κρήτη.

1905. 7-13 ΑΠΡΙΛΙΟΥ. ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ. Δὲν εἶναι τόσο ἡ σημασία τοῦ Συνεδρίου ὅσο τὸ ὅτι εἶναι τὸ πρῶτο διεθνὲς ἀρχαιολογικὸ συνέδριο, θεσμὸς στὶς μέρες μας πλέον. Ὅπως καὶ οἱ πρῶτοι Ὀλυμπιακοί, ἔγινε στὴν Ἀθήνα καὶ συγκέντρωσε μεγάλο ἀριθμὸ ἀρχαιολόγων, φιλόλογων καὶ ἀρχαιογνωστῶν οἱ ὁποῖοι μίλησαν γιὰ σημαντικὰ θέματα τῆς ἀρχαιολογίας. Ἡ πρωτοβουλία γιὰ τὴ σύγκληση τοῦ συνεδρίου προῆλθε, τὸ 1901, ἀπὸ τὸν ὑπουργὸ Παιδείας Σπυρ. Στάη καὶ τὸν Παναγιῆ Καββαδία, τότε Γενικὸ Ἐφορο τῶν Ἀρχαιοτήτων. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀντέδρασε, γιὰ τὴ θεώρησε τὴν πρωτοβουλία ὡς ἀνάμειξη στὶς ἀρμοδιότητές της. Ἀποτελοῦσε, ἡ ὀργάνωση τοῦ συνεδρίου, μιὰ πλάγια κίνηση τοῦ Π. Καββαδία, νὰ ὑπο-

βιβάσει τὴν Ἑταιρεία, τῆς ὁποίας ὅμως ἦταν Γραμματεὺς. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο εἶχε ἀποκλείσει τοὺς ῥέλληνες ἀρχαιολόγους ἀπὸ τὸ συνέδριο, τοὺς ὁποίους ἀναγκάστηκε νὰ δεχθεῖ ἔπειτα ἀπὸ τὶς ἔντονες ἀντιδράσεις τους.

Στὸ συνέδριο συμμετεῖχε καὶ ὁ Wilamowitz, ὁ ὁποῖος σὲ συνέντευξή του (*Ἐμπρός*, 24 Μαρτίου 2005) λέγει, ὅτι «διὰ τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐπιστήμην οἱ καρποὶ τοῦ συνεδρίου δὲν ἐνδιαφέρουν ἴσως καὶ πολὺ. Τὰ συνέδρια κατήντησαν μία κοινωνικὴ ἀνάγκη μᾶλλον, μία ἐορτὴ καὶ ἓνα γνῶρισμα καὶ μία ἐπιμέλεια καὶ ἓνας συγχρωτισμὸς τῶν ἐπιστημόνων».

1909. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟΥ ΓΟΥΔΗ. Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ μεταβολὴ εἶχε μεγάλες καὶ μόνιμες συνέπειες γιὰ τὴ μορφὴ καὶ τὴν ὀργάνωση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας καὶ γιὰ τὴν πρόοδο τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας. Ἀπὸ τὸ 1885 πού ἀνέλαβε τὴ διεύθυνση τῆς Ὑπηρεσίας ὡς Γενικὸς ῥέφορος, διάδοχος τοῦ Παναγιώτη Σταματάκη, ἕως τὸ 1909, ὁ Παναγιῆς Καββαδίας διοικοῦσε μὲ πνεῦμα συγκεντρωτικὸ καὶ αὐταρχικὸ δημιουργώντας στοὺς Ἐφόρους τῆς Ὑπηρεσίας, καὶ εὐρύτερα, ἀντιπάθειες. Ἡ κυβέρνησις ἀπομάκρυνε τὸν Καββαδία ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία καὶ τὸ Πανεπιστήμιον. Ταυτόχρονα ἐξέπεσε καὶ ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ Γραμματέως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὸ ὁποῖο ὅμως θὰ ἀνακτήσῃ τὸ 1912.

Τὴν πώση τοῦ Καββαδία ἀκολούθησε διοικητικὴ ἀναδιάρθρωσις τῆς Ὑπηρεσίας. Καταργήθη ἡ *Γενικὴ Ἐφορεία τῶν Ἀρχαιοτήτων* καὶ δημιουργήθη, τὸ 1910, *Γραφεῖον Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας* καὶ εὐθὺς ἀμέσως *Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία*. Ἡ χώρα διαιρέθη σὲ ἑπτὰ ἀρχαιολογικὰς περιφέρειας, ἀντὶ τῶν ἐννέα πού εἶχαν ὀρισθεῖ μὲ ΒΔ τοῦ 1886, καὶ ἡ διοίκησις τῆς Ὑπηρεσίας ἔγινε συλλογικότερη, δηλαδὴ ἔπαψε ἡ μονοκρατορία τοῦ Καββαδία.

ΟΙ ΞΕΝΕΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟ ΑΙΩΝΑ. Κατὰ τὸν μέγαν 19ο αἰῶνα ἰδρύθησαν

στην Ἀθήνα πέντε Ξένες Ἀρχαιολογικὲς Σχολὲς μὲ τελευταία τὸ Αὐστριακὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο (1898). Λίγα χρόνια ἀργότερα, τὸ 1909, ἰδρύθηκε ἡ Ἱταλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή. Οἱ Ἱταλοὶ ὅμως εἶχαν ἀρχαιολογικὴ δραστηριότητα στὴν Ἑλλάδα ἀρκετὰ πρὶν, ἀπὸ τὸ 1884, μὲ τὸν Federico Halbherr στὴν Κρήτη. Πρῶτος Διευθυντὴς τῆς Σχολῆς ἦταν ὁ Luigi Pernier, τὸν ὁποῖο διαδέχτηκε ὁ Alessandro Della Seta. Ἀκολούθησαν ὁ Guido Libertini, ὁ Luciano Laurenzi καὶ τέλος ὁ Doro Levi ἀπὸ τὸ 1947 ἕως τὸ 1976.

Θὰ περάσουν 39 χρόνια γιὰ νὰ ἰδρυθεῖ, τὸ 1948, νέα Σχολὴ στὴν Ἀθήνα καὶ αὐτὴ θὰ εἶναι τὸ Σουηδικὸ Ἰνστιτοῦτο. Μετὰ ἓνα κενὸ 26 χρόνων ἰδρύεται, τὸ 1974, τὸ Καναδικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο καὶ ἀκολουθοῦν σὲ σύντομα χρονικὰ διαστήματα, τὸ 1975 ἡ Ἑλβετικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή, τὸ 1980 τὸ Αὐστραλιανὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο, τὸ 1982 τὸ Ὁλλανδικὸ Ἰνστιτοῦτο, τὸ 1984 τὸ Φινλανδικὸ Ἰνστιτοῦτο, τὸ 1985 ἡ Βελγικὴ Σχολή, τὸ 1989 τὸ Νορβηγικὸ Ἰνστιτοῦτο, τὸ 1992 τὸ Ἰνστιτοῦτο τῆς Δανίας, τὸ 1995 τὸ Ἴρλανδικὸ Ἰνστιτοῦτο Ἑλληνικῶν Σπουδῶν καὶ τελευταῖο, τὸ 1997, τὸ Γεωργιανὸ Ἰνστιτοῦτο Ἀθηνῶν. Γιὰ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ ἐπιστημονικὰ αὐτὰ ἰδρύματα ἢ χρονιὰ τῆς ἵδρυσης εἶναι ἀπατηλὴ, γιατί ὑπάρχει μακρὰ παλαιότερη ἀρχαιολογικὴ τους δραστηριότητα στὴν Ἑλλάδα, ἢ ὁποῖα γινόταν ὑπὸ τὴν αἰγίδα ἄλλου ἰδρύματος, ξένου ἢ ἑλληνικοῦ.

Μὲ τὴν ἀνασκαφικὴ, δημοσιευτικὴ καὶ κοινωνικὴ (ὁμιλίες κ.ἄ.) δραστηριότητα τῶν Ξένων Σχολῶν, τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τῶν Πανεπιστημίων ἢ Ἀθήνα ἀποτελεῖ πλέον τὸ μέγα κέντρο τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας.

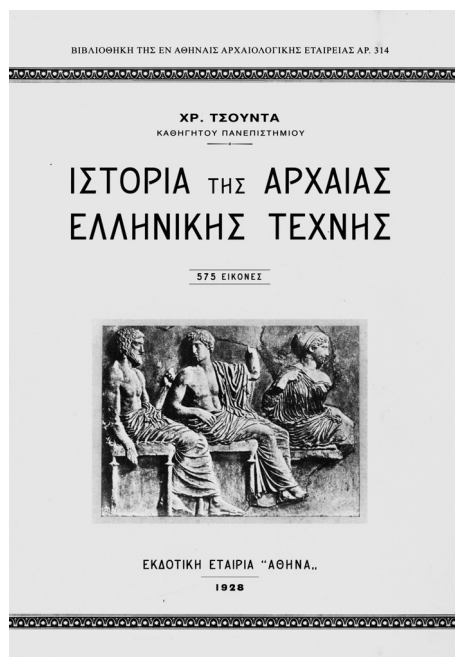
1912-1922. ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ. Στὴν ἀρχὴ μνημονεύτηκε ἡ σημασία τῶν πολέμων καὶ τῆς ἐπέκτασης τῶν ἑλληνικῶν συνόρων γιὰ τὴν πρόοδο τῆς ἀρχαιολογίας. Οἱ βαλκανικοὶ πόλεμοι, ὁ μέγας πόλεμος, ἡ ἐκστρα-

Οικονόμος στρατιώτης, έκαναν και οι δύο έρευνες στη Μακεδονία. Ο Γ. Οικονόμος έσκαψε στην Πέλλα, τὸ 1914 και 1915, ὡς πρῶτος Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων τῆς Μακεδονίας και τὸ 1915 δημοσίευσε ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία τὸ πρῶτο τεῦχος τοῦ ἔργου του *Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας*. Στὴ Μυτιλήνη ἔκανε ἀνασκαφές, τὸ 1913, ὁ Νικόλαος Κυπαρίσσης.

Κατὰ τὴν ἐκστρατεία στὴ Μικρὰ Ἀσία βρέθηκαν στὸ μέτωπο ἀρκετοὶ ἀρχαιολόγοι, ὁ Στρατῆς Παρασκευαΐδης, ὁ Νικόλαος Λάσκαρις, ὁ Κωνσταντῖνος Κουρουνώτης, ὁ Γεώργιος Σωτηρίου και ὁ Γεώργιος Οικονόμος, οἱ ὁποῖοι ἔκαναν ἀνασκαφές (ΑΔ 7, 1921/22 Παράρτημα 1-6) στὴν Ἔφεσο, στὶς Κλαζομενές, στὴ Νύσα ἐπὶ Μαιάνδρῳ και στὰ Μάσταυρα. Ἀρκετὰ κινητὰ ἀρχαῖα μεταφέρθηκαν στὴν Ἑλλάδα.

1915. *ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ*. Ἡ ἀλλαγὴ στὴν Ὑπηρεσία, πού ἔγινε μὲ τὴν ὀριστικὴ ἀπομάκρυνση ἀπὸ αὐτὴν τοῦ Παναγῆ Καββαδία φάνηκε, στὴν καλύτερη ἐκδήλωσή της, μὲ τὴν ἔκδοση τὸ 1915 τοῦ *Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου*, περιοδικοῦ σὲ μεγάλο σχῆμα, ὅπως ἡ *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς*. Ἡ ἔκδοσή του ὑπαγορεύτηκε ἀπὸ τὸ νέο πνεῦμα τῆς Ὑπηρεσίας και ἀπὸ κάποια ἀντίδραση πρὸς τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, τῆς ὁποίας Γραμματεὺς ἀπὸ τὸ 1912 ἕως τὸ 1920 ἦταν πάλι ὁ Καββαδίας. Οἱ συνεργάτες και τῶν δύο περιοδικῶν ἦσαν οἱ ἴδιοι, οἱ Ἐφοροὶ τῆς Ὑπηρεσίας, οἱ ὁποῖοι ἔξακολούθησαν νὰ δημοσιεύουν μελέτες στὴν *Ἐφημερίδα*. Τοῦ *Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου* θὰ ἐκδοθοῦν 15 τόμοι (1915-1935). Ὁ τελευταῖος, τοῦ 1935, ἐκδόθηκε τὸ 1938. Ὁ τόμος 16 θὰ ἐκδοθεῖ τὸ 1960, και ἦταν τὸ χαρμόσυνο σημάδι μιᾶς νέας ἀλλαγῆς στὴν Ὑπηρεσία.

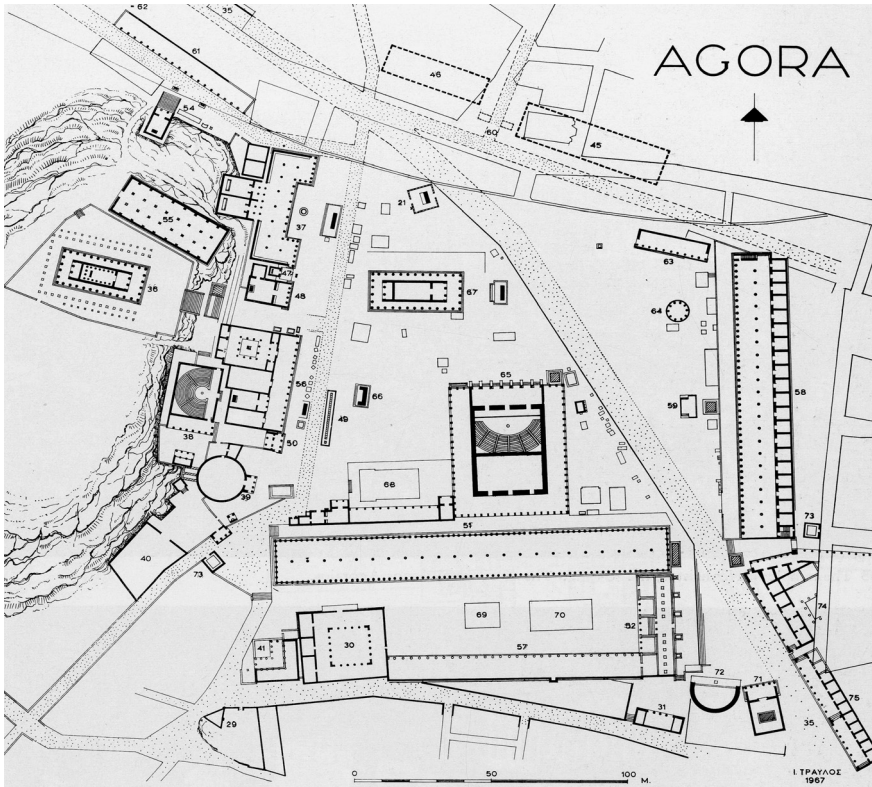
1928. ΧΡΗΣΤΟΥ ΤΣΟΥΝΤΑ, *ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ*. Θὰ περάσουν ἀρκετὰ χρόνια γὰ νὰ δημοσιευθεῖ, ἀπὸ Ἑλληνα, τὸ τρίτο συστηματικὸ βιβλίον γὰ τὴν ἑλληνικὴ τέχνη και ἀρχαιολογία. Εἶναι ἡ *Ἱστορία τῆς*

Ἡ Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Τέχνης τοῦ Χρήστου Τσουντα, 1928. (BAE 314).

Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Τέχνης τοῦ Χρήστου Τσουντα, ἔργο πού παρά τὴν ἡλικία του καὶ τὴν πρόοδο πού ἔχει συντελεστεῖ στὶς γνώσεις μας μέσα στὰ 76 χρόνια πού πέρασαν ἀπὸ τὴν ἔκδοσή του, ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὠφέλιμο σὲ ὅσους τὸ μελετοῦν καὶ κυρίως στοὺς ἀρχαιολόγους, γιὰ τὸν τρόπο τῆς ἐκθεσης τῶν πραγμάτων, τὴν ὠραία γλωσσικὴ καὶ λογικὴ διατύπωση καὶ τὴν ἀρχαιολογικὴ ὀρολογία. Ἐπανεκδόθηκε ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία ἀναστατικῶς τὸ 2017 (BAE 314).

1931. Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ. Ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἐπιστημονικὰ γεγονότα ὅλης τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας. Παρὰ τὸ πλῆθος τῶν μερικῶν ἐρευνῶν ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία καὶ τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο, ἡ Ἀγορὰ ἦταν ἀδύνατον νὰ ἐρευνηθεῖ ὅπως

Κάτοψη τῶν ἑρειπίων τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν. Σχέδιο Ἰω. Τραυλοῦ.

καλυπτόταν ἀπὸ μία πολάνθρωπη συνοικία. Ἡ εὔρεση ἄφθονων πόρων ἀπὸ τὴν Ἀμερικανικὴ Σχολή, ἡ ἀγορὰ καὶ κατεδάφιση τῶν σπιτιῶν ἐπέτρεψε τὴ διεξαγωγὴ μιᾶς ἀνασκαφῆς ποὺ συνεχίζεται, μὲ τὸν ἐπιστημονικότερο τρόπο καὶ ἀποτελέσματα ποὺ δικαίωσαν τὶς εὐλογες προσδοκίες τῶν ἀνασκαφέων. Ἀνάμεσα στὶς ἀνασκαφές ποὺ ἔχουν γίνει στὴν Ἑλλάδα, ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἀγορᾶς εἶναι ἡ καλύτερα δημοσιευμένη.

1932. Ο ΝΟΜΟΣ 5351 «ΠΕΡΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ». Τὸ 1932 δημοσιεύτηκε τὸ ἀπὸ 9 Αὐγούστου Π.Δ. μὲ τὸν ἀριθμὸ

5351 καὶ τὸν τίτλο «Περὶ Ἀρχαιοτήτων». Μὲ τὸ διάταγμα αὐτὸ κωδικοποιήθηκαν ὅσες διατάξεις περὶ ἀρχαίων ἴσχυαν τότε, τὸ 1932, τῶν νόμων ΒΧΜC' τοῦ Καββαδία, 491/1914, 2447/1920, 4823/1930, τοῦ Ν.Δ. τῆς 12/16 Ἰουνίου 1926 καὶ τοῦ νόμου 5351/1932. Ἡ κωδικοποίηση πῆρε τὸν ἀριθμὸ καὶ τὸν τίτλο τοῦ τελευταίου νόμου, τοῦ 5351 καὶ ἕως τὸ 2002, μὲ ἀρκετὲς προσθῆκες καὶ τροποποιήσεις, ἦταν ὁ ἀρχαιολογικὸς νόμος μὲ τὸν ὁποῖο γινόταν ἡ προστασία τῶν ἀρχαίων. Παρὰ τὶς ἀδυναμίες του καὶ τὴ ραγδαία ἀλλαγὴ τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν ἀπὸ τὸ 1932 ἕως σήμερα, προστάτευσε τὰ ἀρχαῖα καὶ γι' αὐτὸ μονότονο ἦταν τὸ αἶτημα ὀρισμένων οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν κύκλων γιὰ τὴν ἀντικατάστασή του, ἡ ὁποία ἐγένεε τὸ 2002 μὲ τὸν νόμο 3028.

1938. Η ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ. Γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἀποτελεῖ ἐπίτευγμα ὅτι ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία κατόρθωσε νὰ συμπληρώσει τὰ ἑκατὸ της χρόνια. Ἡ ἐξήγηση βρίσκεται στὸ ὅτι οἱ λίγοι πού τὴν διοικοῦσαν εἶχαν προσωπικὸ ἀνιδιοτελὲς ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ μνημεῖα καὶ τὴν Ἐταιρεία, ἡ ὁποία μὲ τὸν καιρὸ, καὶ αὐτὸ θὰ φανεῖ ἀρκετὲς δεκάδες χρόνια ἀργότερα καθαρότερα, ἀπόκτησε δικὴ της ἠθικὴ ὑπόσταση. Ἔγινε ζωντανὸς ὀργανισμὸς καὶ ἔτσι τὴν ἐνιωθαν οἱ ἄνθρωποι πού τὴν ὑπηρετήσαν καὶ τὴ φρόντισαν.

1940-1944. Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ Η ΚΑΤΟΧΗ. Τέσσερα ὀλόκληρα χρόνια οἱ Ἑλληνες ἀρχαιολόγοι βρισκόνταν σὲ παράλογες καταστάσεις. Διάλυση τῶν Μουσείων ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα τοῦ Πολέμου, 28 Ὀκτωβρίου, κρύψιμο τῶν ἀρχαίων σὲ πηγάδια, σὲ σπηλιές. Θάψιμό τους μέσα στὸ χῶμα περιμένοντας τὴν ἀνάκτηση τῆς ἐλευθερίας. Μὲ τὰ ἀρχαῖα κρυμμένα, οἱ Ἑλληνες ἀρχαιολόγοι εἶχαν ὡς κύριο ἔργο τὴ ματαίωση ἢ παρεμπόδιση τῶν αὐθαιρεσιῶν τῶν ξένων ἐχθρῶν. Ὅταν αὐτοὶ ἔφυγαν ἠττημένοι χρειάστηκε μακρὸς χρόνος γιὰ νὰ ἀποκατασταθοῦν οἱ ζημιές πού εἶχαν προκληθεῖ.

Γλυπτά τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κατὰ τὴ διαδικασία τῆς ταφῆς τους τὸ 1941.

1948. ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΗΣ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ. Πρῶτος Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου τοποθετήθηκε ὁ Ἰωάννης Κοντῆς. Οἱ ἔρευνές του στὴ Ρόδο καὶ οἱ κανόνες ἐρεύνης ποὺ καθόρισε δημιούργησαν παράδοση. Ἐπὶ Κοντῆ στὴ Δωδεκάνησο ἐπιβλήθηκε ἡ ὑποχρεωτικὴ ἔρευνα τῶν οἰκοπέδων γιὰ οἰκοδόμησι.

1948-1963. ΒΡΑΥΡΩΝ. Τὸ 1948 ἄρχισε ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος στὴ Βραυρώνα στὴν Ἀττικὴ, ἡ ὁποία θὰ διακοπεῖ τὸ 1963 μὲ τὸν θάνατο τοῦ Ἰω. Παπαδημητρίου. Ἐνα πολὺ σημαντικὸ κέντρο τῆς Ἀττικῆς μὲ ἄφθονα γλυπτά, ἐπιγραφές καὶ κεραμεικὴ πλούτισε τὴν τέχνη καὶ τὴν ἱστορία. Σήμερα, 70 χρόνια μετὰ, ἡ φροντίδα τῆς Ἑταιρείας εἶναι ἡ ὀλοκλήρωση τῆς δημοσίευσης τῶν εὐρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς.

Ἡ ἀναστηλωμένη κιονοστοιχία τῆς στοᾶς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος στὴ Βραυρώνα (1962).

1951-1955. Ο ΤΑΦΙΚΟΣ ΚΥΚΛΟΣ Β΄ ΤΩΝ ΜΥΚΗΝΩΝ. Ὑπῆρξε τὸ πρῶτο μέγα εὐρημα στὴν Ἑλλάδα μετὰ τὸν Πόλεμο, ἡ φήμη του ἀπλώθηκε σ' ὅλο τὸν κόσμο. Παλαιότερος τοῦ Κύκλου Α τοῦ Σλήμαν, ἐρευνήθηκε ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Παπαδημητρίου, ὁ ὁποῖος πέθανε πρόωρα. Τὴν τύχη τῆς δημοσίευσής του εἶχε ὁ Γεώργιος Μυλωνᾶς (*Ὁ Ταφικὸς Κύκλος Β τῶν Μυκηνῶν*, 2 τόμοι, 1973, (BAE 73).

1953. ΑΠΟΚΡΥΠΤΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΓΡΑΜΜΙΚΗΣ Β ΓΡΑΦΗΣ. Ἦμουν φοιτητῆς, ὅταν ὁ Σπυρίδων Μαρινᾶτος ἀρχίζοντας ἓνα ἀπόγευμα τὸ μάθημά του ἀνήγγειλε μὲ συγκίνηση ὅτι σύμβολα τῆς Γραμμικῆς Β΄ Γραφῆς τῶν πῆλινων μυκηναϊκῶν πινακίδων εἶχαν διαβαστεῖ καὶ ὅτι ἦταν στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Μόλις εἶχε φθάσει στὴν Ἑλλάδα ὁ τόμος 73 τοῦ

1953 του περιοδικού *Journal of Hellenic Studies*, όπου ήταν δημοσιευμένη η μελέτη *Evidence for Greek Dialect in the Mycenaean archives* των δύο πρωτεργατών της αποκρυπτογράφησης Michael Ventris και John Chadwick. Έκτοτε η πρόοδος είναι μεγάλη και έχει δημιουργηθεί ένας νέος κλάδος της ελληνικής γλωσσολογίας. Το 1956 εκδόθηκε η συστηματικότερη μελέτη των δύο συνεργατών *Documents in Mycenaean Greek*.

1959. ΤΑ ΧΑΛΚΙΝΑ ΑΓΑΛΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ. Τυχαίο γεγονός έφερε στο φως, στην οδό Φίλωνος, όπου ο Τινάβειος Κήπος, στον Πειραιά τον Ίούλιο του 1959, τέσσερα χάλκινα αγάλματα και μία τραγική μάσκα μεγάλου μεγέθους. Τήν ανασκαφή έκανε ο Ίω. Παπαδημητρίου και το εύρημα έτυχε πρωτοφανούς δημοσιότητας.

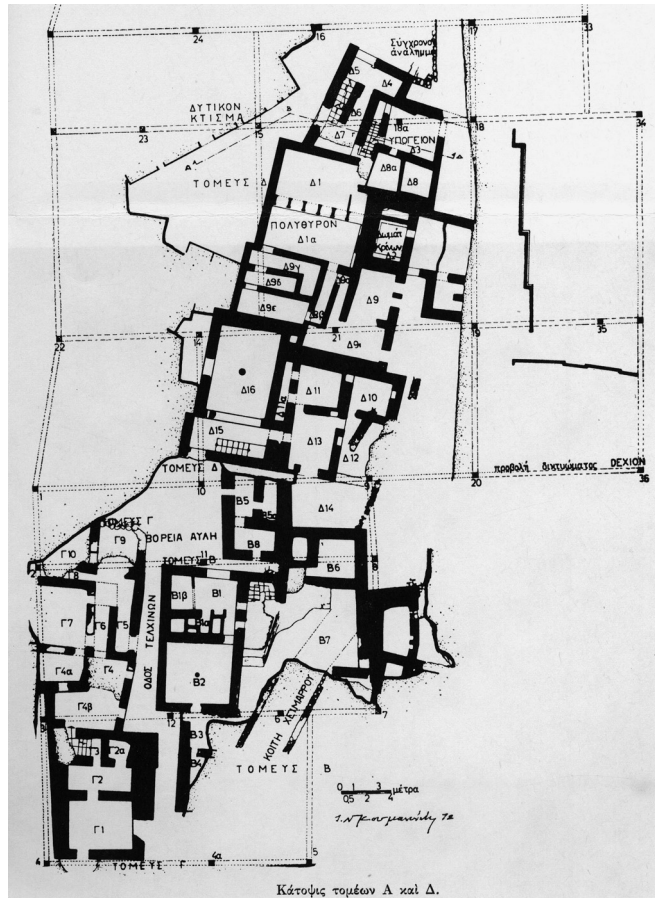
1960. ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΣΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ. Η αυτοδιοίκηση την οποία είχαν πετύχει τα μέλη της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας με την απομάκρυνση του Παν. Καββαδία και την τοποθέτηση ως Προϊσταμένου Έφορου των Αρχαιοτήτων, σιγά σιγά φαλκιδεύτηκε. Τήν ηγεσία της Υπηρεσίας ανάλαβαν, από το 1933, καθηγητές του Πανεπιστημίου: Γεώργιος Οικονόμος, Σπυρίδων Μαρινάτος, Αντώνιος Κεραμόπουλλος, Αναστάσιος Όρλάνδος, Σπυρίδων Μαρινάτος πάλι. Μόλις το 1958, έπειτα από έντονες πιέσεις του Αρχαιολογικού Κλάδου, τοποθετήθηκε ως Προϊστάμενος της Υπηρεσίας Έφορος των Αρχαιοτήτων, ο Ίωάννης Κ. Παπαδημητρίου (1904-1963), τον οποίο τα μέλη της Υπηρεσίας δέχθηκαν ανεπιφύλακτα.

Με την όμοθυμη συνεργασία τους έγινε δυνατή η μεταφορά της Υπηρεσίας από το Υπουργείο Παιδείας στο όποιο ανήκε έξ αρχής, στο Υπουργείο Προεδρίας, που έποπτευόταν από τον Πρωθυπουργό (Κων. Καραμανλής). Η μεταμόρ-

φωση καὶ βελτίωση τῆς Ὑπηρεσίας ὑπῆρξε ραγδαία. Οἱ κυβερνήσεις ὑποστήριζαν τότε τὴν ἄνοδο τῆς Ὑπηρεσίας γιατί βελτιωνόταν ἡ εἰκόνα τῶν ἀρχαίων χώρων καὶ τῶν μουσείων, πράγμα σύμφωνο μὲ τὴν πολιτικὴ γιὰ τὸν τουρισμό. Κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς μεταβολῆς πρὸς τὸ καλύτερο τῆς Ὑπηρεσίας, ὑπῆρξε ἡ ἐπανεκδοσὴ τοῦ *Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου*, ὡς συνέχεια τοῦ *Δελτίου* τοῦ 1915. Ὁ πρῶτος τόμος, ὁ 16, ἐκδόθηκε το 1960 μὲ τοὺς καλύτερους οἰωνοὺς. Ἡ ἐκδόσή του συνεχίστηκε κανονικὰ ἐπὶ δεκαετίες ἕως ὅτου τὰ πράγματα τῆς Ὑπηρεσίας ἄρχισαν νὰ ὀρίζονται ἀπὸ ξένα πρόσωπα.

Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἰω. Παπαδημητρίου (11.4.1963) Προϊστάμενος τῆς Ὑπηρεσίας ἔγινε ὁ Ἰωάννης Δ. Κοντῆς (1910-1975). Ἡ Ὑπηρεσία συνέχισε τὸν δρόμο τῆς προόδου ἕως τὴν 21 Ἀπριλίου 1967. Ὁ Κοντῆς ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴ θέση του τὴν ὁποία κατέλαβε, γιὰ τρίτη φορά, ὁ Σπυρίδων Μαρινᾶτος.

1967. Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΤΟ ΑΚΡΩΤΗΡΙ ΘΗΡΑΣ. Ἡ τοποθέτηση τοῦ Μαρινάτου ὡς Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Ἀρχαιοτήτων τοῦ ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ πραγματοποιήσει τὸ παλαιό του ὄνειρο, τῆς ἀνασκαφῆς στὸ Ἀκρωτήριο τῆς Θήρας. Κάτω ἀπὸ παχύτατο στρώμα κίσηρης βρῆκε τὰ εἰσώτια μιᾶς πόλης τοῦ 16ου αἰῶνος π.Χ. ποὺ καταστράφηκε ξαφνικὰ γύρω στὸ 1500 π.Χ. ἀπὸ τὴν ἔκρηξη τοῦ ἠφαιστείου τῆς Θήρας. Τὸ πλῆθος καὶ ἡ ποιότητα τῶν ἀγγείων, τῶν τοιχογραφιῶν, τῶν σκευῶν καὶ τῶν ἄλλων εὐρημάτων μᾶς δίνουν πλήρη τὴν εἰκόνα τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ νησιοῦ, καθαρὰ κυκλαδικοῦ, ποὺ δέχτηκε ἰσχυρὲς μινωικὲς ἐπιδράσεις χωρὶς νὰ χάσει τὰ ἰδιαίτερά του χαρακτηριστικά. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Ἀκρωτηρίου μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἡ σπουδαιότερη στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ β' μισὸ τοῦ 20οῦ αἰῶνα καὶ παρὰ τὴν ταχύτητα μὲ τὴν ὁποία ἔγινε (1967-1973) συντηρήθηκε καὶ προφυλάχθηκε κατὰ τρόπο ὑποδειγματικό.

Κάτοψη τῶν ἐρείπιῶν τοῦ προϊστορικοῦ οἰκισμοῦ στὸ Ἄκρωτήρι Θήρας, πού ἀποκάλυψε ὁ Σπυρίδων Μαρινάτος.

1975. ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ (ΕΣΜΑ). Τὸ 1975, ἐπὶ ὑπουργοῦ Κων. Τρυπάνη, ἰδρύθηκε ἡ Ἐπιτροπὴ Συντήρησης Μνημείων Ἀκροπόλεως (ΕΣΜΑ) μὲ σκοπὸ αὐτὸν πού δηλώνει ἡ ὄνομασία της. Πρῶτοι πρόεδροί της ἦσαν ὁ Γιάννης Μηλιάδης καὶ ὁ Γεώργιος Μυλωνᾶς, ἀρχαιολόγοι. Μὲ τὸν θάνατο τοῦ Μυλωνᾶ πρόεδρος ἔγινε ὁ Χαρ. Μπούρας, ἀρχιτέκτων, καὶ μὲ τὴν πίεση τῶν ἀρχιτεκτόνων καὶ μηχανικῶν πού ἐργάζονταν στὸ ἔργο ὁ

σκοπὸς τῆς Ἐπιτροπῆς ἄλλαξε. Ἀποφασίστηκε ἡ πλήρης ἀνακατασκευὴ τῶν μερῶν ποὺ λείπουν ἀπὸ τὰ τέσσαρα κύρια μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως.

1975-2001. Ο ΔΗΜΟΣ ΤΟΥ ΡΑΜΝΟΥΝΤΟΣ. Πιθανῶς ὁ ἄξενος καὶ ἀπομακρυσμένος ἀπὸ κατοικημένο τόπο δῆμος τοῦ ἀρχαίου Ραμνοῦντος ἦταν ἡ αἰτία ποὺ κατὰ τὸν 20ὸ αἰῶνα δὲν ἐπιχείρησε κανεὶς νὰ τὸν ἐρευνήσει. Μὲ τὶς συνεχεῖς ἐπὶ 27 χρόνια ἀνασκαφές μου ἀποδείχτηκε ὅτι ὁ τόπος ἔσωζε τὰ λείψανα τοῦ μόνου ἀττικοῦ δήμου ποὺ διατηρήθηκαν σὲ ἄρτια μορφή. Ἡ ἀνασκαφὴ μᾶς πρόσφερε μεγάλο ἀριθμὸ ἐπιγραφῶν ποὺ πλουτίζουν τὴν ἀθηναϊκὴ ἱστορία, κυρίως τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος, διαφώτισε τὴν παλαιότερη ἱστορία τοῦ Ἱεροῦ τῆς Νεμέσεως καὶ μᾶς ἔδωσε τὴν ἐσωτερικὴ μορφή καὶ διάταξη ἑνὸς ἀττικοῦ φρουρίου τοῦ 5ου αἰῶνος π.Χ., τοῦ μόνου γνωστοῦ ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Τὸ ἀνεσκαμμένο τμῆμα τοῦ φρουρίου τοῦ Ραμνοῦντος, ὁ Εὐβοϊκὸς καὶ τὰ βουνὰ τῆς Εὐβοίας.

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Στις προηγούμενες σελίδες εκτέθηκαν, χρονολογικῶς καὶ μὲ πολλή συντομία, τὰ κυριότερα σημεῖα τῆς ἔρευνας τῶν ἀρχαιοτήτων στὴν Ἑλλάδα. Πολλὰ σημαντικὰ παραλείπονται. Ἡ ἀναλυτικὴ μνημόνευση ὅλων ἀπαιτεῖ συστηματικὴ ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας. Ὅμως ἡ παράλειψη πολλῶν ἀξιομνημόνευτων γεγονότων ἢ ἀνακαλύψεων δημιουργεῖ τὸν κίνδυνο δημιουργίας μερικῆς εἰκόνας τῶν πραγμάτων. Γι' αὐτὸ θὰ ἀναφερθοῦν ἀκόμη μερικὰ σημαντικὰ.

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ. Ἡ Μακεδονία μετὰ τὸν Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο μᾶς ἔδωσε μεγάλα καὶ ἐντυπωσιακὰ εὐρήματα. Πόλεις, ἱερά, τάφοι αὐξήσαν τὶς γνώσεις μας καὶ τομεῖς τῆς τέχνης, ὅπως ἡ ζωγραφικὴ, πλουτίστηκαν μὲ ἔργα μοναδικά. Γιὰ ἄρκετὰ ἀπὸ τὰ νέα αὐτὰ μνημεῖα αἰτία τῆς εὗρεσης ἦταν τὰ μεγάλα δημόσια ἔργα, γιὰ ἄλλα ἡ ἐπιμονὴ καὶ ἡ πίστη στὸν σκοπὸ τους τῶν ἀρχαιολόγων. Ἡ Πέλλα, ἡ Βεργίνα, τὸ Δίον, τὸ Ντικιλὶ Τάς, ἡ Ἀμφίπολη, τὰ Στάγειρα, τὸ Ἀρχοντικό, οἱ Πέτρες, ἡ Ἔδεσσα, ἡ Αἰανή, ἡ Μίεζα, ἀποτελοῦν μέρος τῆς ἐντυπωσιακῆς ἀνάπτυξης τῆς μακεδονικῆς ἀρχαιολογίας.

Ἡ ἐντυπωσιακότερη καὶ σημαντικότερη ἀνασκαφὴ στὴ Μακεδονία, γιὰ τὰ εὐρήματά της καὶ τὴν ἱστορικὴ της σημασία, εἶναι τῆς Μεγάλης Τούμπας στὴ Βεργίνα, πού ἔγινε ἀπὸ τὸν Μανόλη Ἀνδρόνικο (1919-1992). Τὰ κύρια εὐρήματα τῆς ὀλοκληρωτικῆς ἀνασκαφῆς τῆς Τούμπας ἦσαν τὰ θεμέλια ἐνὸς κτίσματος πού χαρακτηρίστηκε ὡς *Ἡρώο*, ὁ τάφος τῆς *Περσεφόνης*, ὅπως ὀνομάστηκε ἀπὸ τὶς τοιχογραφίες του, ὁ τάφος τοῦ *Πρίγκιπα* καὶ τὸ σπουδαιότερο, ὁ ἀσύλητος τάφος πού θεωρήθηκε ἐξ ἀρχῆς ὅτι ἦταν τοῦ βασιλιᾶ Φιλίππου Β΄, πατέρα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Πέρα ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ σημασία τοῦ τάφου, τὰ πολυτελῆ κτερίσματα πού συνόδευσαν τὸν νεκρὸ ἦσαν πρωτοφανῆ, καθὼς καὶ οἱ τοιχογραφίες πού κοσμοῦσαν τὸν τάφο τοῦ Φιλίππου καὶ τοὺς ἄλλους. Ἀνάμεσα στὰ πολὺ σημαντικὰ ἄλλα εὐρήματα μνημονεύω

τὸν μνημειακὸ τάφο στὸν τύμβο Καστᾶ τῆς Ἀμφίπολης, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀνασκαφὴ κατὰ τὸ διάστημα 2014-2015 ἔτυχε κακοῦ χειρισμοῦ, μεγάλης καὶ ἀνάρμοστης γιὰ ἐπιστημονικὸ ἔργο δημοσιότητας, σὲ βαθμὸ ὑστερίας καὶ ἡ μετὰ τόσα χρόνια μὴ δημοσίευσή του εἶναι ἡ ἐπισφράγιση τῆς κακοτυχίας τῆς Ὑπηρεσίας. (**Ὁ Μέντωρ* 113, 2015, 235-290). Ἀλλὰ ἡ Μακεδονία δὲν τελειώνει μὲ ἀτυχήματα. Στὸ ἔργον 2018 παρουσιάστηκε ἡ ἔκδοση ἐνὸς πολὺ σημαντικοῦ βιβλίου, τοῦ Εὐθυμίου Τσιγαρίδα, *Εἰκόνες τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου καὶ ναῶν τῆς Καστοριάς* (12ος-16ος αἰώνας, *BAE* 317), ἔργο βαρύντατο ἀπὸ ἐπιστημονικὴ ἄποψη, πὺ χρειάστηκε χρόνο καὶ κόπο γιὰ νὰ γίνῃ καὶ μᾶς προσφέρει ζωγραφικὰ καλλιτεχνήματα πὺ θὰ ἀποτελοῦν εἰς τὸ ἐξῆς αὐτοτελὲς κεφάλαιο στὴν ἑλλαδικὴ βυζαντινὴ τέχνη.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΜΟΥΣΕΙΩΝ. Πρῶτος ἑλληνικὸς ἐπιστημονικὸς κατάλογος μουσεῖου στὴν Ἑλλάδα εἶναι τὰ *Γλυπτὰ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου. Κατάλογος περιγραφικός*, τοῦ Παναγιῆ Καββαδία, πὺ ἐκδόθηκε τὸ 1890-1892 καὶ περιέχει τὰ πρῶτα 1044 γλυπτὰ τοῦ καταλόγου τοῦ Μουσείου. Ἀκολούθησε, τὸ 1899, ὁ *Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου*, τόμος πρῶτος *Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως* τοῦ Η. G. Lolling, ἔκδοση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Λίγα χρόνια ἀργότερα ἐκδόθηκε τὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννου Σβορώνου, *Τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὸν Μουσεῖον*, τοῦ ὁποῖου τὸ 1908 κυκλοφόρησε ἡ μετάφρασή του στὰ γερμανικά. Ἡ προσπάθεια δὲν συνεχίστηκε, καὶ τὰ τρία βασικά καὶ χρήσιμα ἔργα πὺ μνημονεύτηκαν δὲν ὀλοκληρώθηκαν. Ἐκδόθηκαν σύντομοι περιγραφικοὶ κατάλογοι τῆς ἔκθεσης τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τοῦ Παναγιώτη Καστριώτη τὸ 1908, τοῦ Βαλερίου Στάη (τόμοι I-II) τὸ 1910-1915, τῆς Σέμνης Καρούζου τὸ 1927 καὶ τὸ 1967, ἀλλὰ μόλις τὰ τελευταῖα χρόνια ἄρχισε νὰ συμπληρώνεται τὸ μεγάλο ἐπιστημονικὸ κενό. Τὸ 1974 ἐκδόθηκε τὸ ἔργο τῆς Μαρίας Μπρούσκαρη, *Μουσεῖον Ἀκροπόλεως. Περιγραφικός κατάλογος*.

Τὸ 1994, ὁ πρῶτος τόμος, τὸ 2003 ὁ δεύτερος καὶ τὸ 2010 ὁ τρίτος τοῦ σημαντικοῦ ἔργου *Κατάλογος γλυπτῶν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης*, τὸ 2001 *Τὰ γλυπτὰ* τῆς ἐκθέσεως τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου (Νικ. Καλτσᾶς) καὶ τὸ 2014 σὲ δύο τόμους, κειμένους καὶ πινάκων, ὁ *Κατάλογος Γλυπτῶν I, 1, Γλυπτὰ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων, ἀπὸ τὸν 7ο αἰῶνα ἕως τὸ 480 π.Χ.*, τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου (Γ. Δεσπίνης - Ν. Καλτσᾶς). Μέγα εἶναι τὸ πλήθος τῶν συστηματικῶν ὁδηγῶν χώρων καὶ μουσείων ποὺ ἐξέδωσε καὶ ἐκδίδει ἡ Ὑπηρεσία.

ΟΙ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ. Στὴν ἀρχὴ τῆς σύνοψης τούτης τονίστηκε ἡ σημασία τῆς δημοσίευσης τῶν ἐπιγραφῶν, ἔργο μὲ τὸ ὁποῖο ἀσχολήθηκαν ἐξ ἀρχῆς οἱ Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι, Πιπτάκης, Ραγκαβῆς, Κουμανούδης, Λεονάρδος. Ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι ποὺ δημοσίευσαν ἐπιγραφές ἀλλὰ ποτὲ συστηματικά, σὲ συλλογές δηλαδή. Ἐξαίρεση ἦταν ὁ Μαργαρίτης Γ. Δήμιτσας (1829-1903) ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα, γυμνασιάρχης στὴ Θεσσαλονίκη (1868), ὁ ὁποῖος δημοσίευσε τὸ 1896 τὸ δίτομο ἔργο του *Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σωζομένοις*, τὴν πρώτη συλλογὴ τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Μακεδονίας. Πρῶτο τεύχος ἐπιγραφῶν τῆς ἴδιας περιοχῆς δημοσίευσε τὸ 1915 ὁ Γεώργιος Π. Οἰκονόμος (*Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας*). Τὸ ἔργο τοῦ Δήμιτσα ὅμως ἐπρόκειτο νὰ συνεχισθεῖ ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα. Μὲ τὴν ἴδρυση τοῦ *Κέντρου Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος* (ΚΕΡΑ) τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν (ΕΙΕ) δημιουργήθηκε τὸ νομικὸ πρόσωπο ποὺ εἶχε ὡς σκοπὸ τὴν ἀρχαιολογικὴ, ἐπιγραφικὴ καὶ ἱστορικὴ μελέτη περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος, μάλιστα τὴ μελέτη τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης καὶ ἔχει δώσει ἕως τώρα μεγάλο ἔργο μὲ τὴν ἔκδοση συλλογῶν ἐπιγραφῶν, ὡς καὶ ἱστορικῶν μελετῶν, γιὰ τὶς δύο αὐτὲς περιοχές. Συστηματικὲς συλλογὲς ἐξέδωσε ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, τὸ 1997, τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Ὠρωποῦ, τὸ 1999 τοῦ Ραμνοῦντος, τὸ 2005 τῆς Ἐλευσίνας (Kevin Clinton)

καὶ τὸ 2013 τῶν χρηστηρίων ἐλασμάτων τῆς Δωδώνης, ἀνασκαφῆς Δ. Εὐαγγελίδη (Σ. Δάκαρης, Ἰουλία Βοκοτοπούλου, Α. Φ. Χριστίδης).

ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ. Οἱ ἀρχαιότητες ἐνός τόπου ἀποκτοῦν τὴν πλήρη ἐπιστημονική τους ἔννοια ὅταν βρεθοῦν φυλαγμένες σὲ μουσεῖο. Ἦδη ἀπὸ τὸ 1861 ὁ Στέφανος Α. Κουμανούδης εἶχε τονίσει τὴ σημασία ποῦ εἶχε γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ ὑπαρξη μουσείων· «κτίσε μουσεῖον, καὶ ἐν βραχεῖ θὰ ἴδης νὰ εἰσέρχεται ἵνα ἐγκατοικήσῃ ἐν αὐτῷ Ἀφροδίτη τις τῆς Μήλου ἢ Ἀπόλλων τις Βελβεδέρειος» (*ΠΑΕ* 1861, 25). Πραγματικά, τόποι ἄσημοι ἀρχαιολογικῶς κερδίζουν κύρος καὶ φήμη ὅταν ἀποκτήσουν μουσεῖο στὸ ὁποῖο, μὲ μαγικὸ τρόπο, ἀρχίζουν καὶ συγκεντρώνεται πλῆθος ἀρχαίων.

Ἡ ἱστορία τῶν συλλογῶν καὶ τῶν μουσείων τῆς Ἑλλάδος εἶναι θαυμαστὸ μυθιστόρημα. Τὸ πρῶτο μουσεῖο ἰδρύθηκε στὴν Αἴγινα τὸ 1829. Μὲ τὴ μεταφορὰ τῆς πρωτεύουσας στὴν Ἀθήνα ἔπεσε σὲ ἀφάνεια καὶ γρήγορα τὰ περισσότερα ἀρχαῖα ποῦ εἶχε μεταφέρθηκαν στὴν Ἀθήνα, ὅπου ὅμως δὲν ὑπῆρχε μουσεῖο. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸν ὁ Πιττάκης καὶ ὁ Ross μεταχειρίστηκαν ἐξ ἀρχῆς ὡς τόπο φύλαξης τῶν κινητῶν ἀρχαίων, γλυπτῶν, ἀρχιτεκτονικῶν καὶ ἐπιγραφῶν, τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα καὶ τὶς ἐκκλησιές. Τὰ πρῶτα μουσεῖα τῆς Ἀθήνας μὲ τὴν ἔννοια τοῦ χώρου ἀποθήκευσης ἀρχαίων, εἶναι ἡ Μεγάλη Παναγία, κτίσματα στὴν Ἀκρόπολη, τὸ Θησεῖο, ἢ στοὰ τοῦ Ἀδριανοῦ, ὁ πύργος τῶν Ἀνέμων. Σοβαρότερες ἦσαν οἱ ἐνέργειες τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἡ ὁποία χρησιμοποίησε ὡς πρῶτο μουσεῖο τῆς χώρους τοῦ Πανεπιστημίου, κατόπιν τοῦ Βαρβακείου καὶ τέλος τοῦ Πολυτεχνείου. Ὅταν ὀλοκληρώθηκε τὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο ὅλα τὰ ἀρχαῖα τῆς Ἑταιρείας, παραδόθηκαν σ' αὐτό.

Μικρότερες περιπέτειες εἶχε τὸ Βυζαντινὸ Μουσεῖο, ποῦ ἰδρύθηκε ὡς συλλογὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τὸ 1902, ἔγινε τὸ 1914 Μουσεῖο καὶ ἔπειτα ἀπὸ περιπλανήσεις τῶν κειμη-

λίων του απέκτησε την όριστική στέγη του στο μέγαρο «Ίλιθια» τῆς Δουκίσσης τῆς Πλακεντίας.

Τὸ 1874-1876 κτίστηκε τὸ μουσεῖο τῆς Σπάρτης, τὸ 1883-1886 τῆς Ὀλυμπίας, τὸ 1888 τῆς Σύρου, τὸ 1889 τῆς Ἐλευσίνας, τὸ 1891 τῆς Τανάγρας, τὸ 1899 τῆς Ἐπιδαύρου. Ἀκολουθοῦν τῆς Κορίνθου, τοῦ Ναυπλίου, τῆς Χαλκίδας, τῆς Θήβας, τῶν Δελφῶν, τῆς Δήλου, τῆς Θήρας, τῆς Χαιρώνειας, τῆς Λυκόσουρας, τῆς Κέρκυρας, τοῦ Ἀργοστολίου, τῆς Μυκόνου, τῆς Τεγέας (Βλ. Ἀγγελικῆς Κόκκου, *Ἡ μέριμνα γιὰ τὶς ἀρχαιοτήτες στὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ πρῶτα μουσεῖα*, Ἀθήνα 1977). Ἔως τὸν Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο θὰ κτισθοῦν καὶ ἄλλα, τὸ μεγάλο ἄλλα ὅμως θὰ γίνεῖ ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ '50, μὲ τὴν κατασκευὴ πολλῶν μεγάλων καὶ περισσοτέρων τοπικῶν μουσείων, ἰδιαίτερα στὴ Μακεδονία. Πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐπαρχιακὰ μουσεῖα κτίστηκαν μὲ δαπάνες τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἡ ὁποία βοήθησε στὸν τομέα αὐτὸν τὸ κράτος ἕως τὰ τελευταῖα χρόνια, ὅπως λ.χ. μὲ τὰ μουσεῖα Τήνου, Μεσσηνίας κ.ἄ. Ἡ κατασκευὴ τόσων μουσείων ἀποτελέσει καὶ ἀποτελεῖ μεγάλη ἐπιστημονικὴ πρόοδο, γιατί διευκολύνεται ἡ μελέτη τῶν ἀρχαίων καὶ ἡ συντήρησή τους.

Ἰδιότυπη περίπτωση εἶναι ἡ ἀνακατασκευὴ τῆς στοᾶς τοῦ Ἀττάλου (ἐγκαινιάστηκε τὸ 1956), ἡ ὁποία χαρακτηρίστηκε ὡς ἀναστήλωση. Ἡ οἰκοδόμησή της κάλυψε τὰ λείψανα τοῦ ἀρχαίου μνημείου. Ἐκφράστηκαν πολλὲς ἀντιρρήσεις γιὰ τὸ ἔργο αὐτό, ἀλλὰ τώρα, ἔπειτα ἀπὸ 50 χρόνια, ἔχει ἀποκτήσει τὴ θέση του καὶ δὲν ξενίζει. Προσὸν τῆς ἀνακατασκευῆς εἶναι ὅτι δὲν χρησιμοποιήθηκαν ἀρχαῖα μέλη ὡς ἐγγυητὲς τῆς γνησιότητας καὶ τῆς ἀκρίβειας τῆς ἐργασίας, καὶ ὅτι τὸ νέο κτίριο δίνει πλήρη τὴν εἰκόνα καὶ τὴν αἴσθησις ἑνὸς ἀρχαίου οἰκοδομήματος ποὺ εἶχε μεγάλη σημασία γιὰ τὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ζωὴ τῶν ἀρχαίων. Συγχρόνως ἀποτελεῖ καὶ ἓνα πολὺ σημαντικό, ἀπὸ κάθε ἄποψη, μουσεῖο. Ἡ ἀνακατασκευὴ τῆς στοᾶς δὲν ἔχει σχέση ἀπὸ ἄποψη ἐπιστημονικὴ, μὲ ὀρισμένες σημερινὲς σκηνογραφικὲς ἀναστηλώσεις μνημείων ποὺ εἶναι καταστρεπτικὲς.

Ἡ στοὰ τοῦ Ἀττάλου εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνακατασκευὴ τῆς. Ἐμπρὸς ἀριστερὰ τὸ ἐργαστήριον τῶν μαρμαράδων.

Σημερινὴ ὄψη τοῦ δυτικοῦ τοίχου τῆς στοᾶς τοῦ Ἀττάλου διακοσμημένη με σύγχρονα graffiti.

ΣΩΣΤΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ. ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ. ΕΚΤΑΚΤΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΙ. Ένα από τα σημαντικότερα αρχαιολογικά ζητήματα των μετὰ τὸν πόλεμο χρόνων, κυρίως ἀπὸ τὸ 1960 καὶ πέραν, εἶναι οἱ λεγόμενες σωστικὲς ἀνασκαφές, ἐκεῖνες ποὺ γίνονταν ἀναγκαστικῶς κατὰ τὴν ἐκτέλεση μεγάλων κρατικῶν ἔργων ἢ τὴν οἰκοδόμησι νέων κτιρίων. Ἡ Ἀθήνα, ὁ Πειραιάς, ἡ Θεσσαλονίκη, τὸ Ἄργος, ἡ Σκάλα Ὁρωποῦ, πλῆθος ἄλλων πόλεων, ὀλόκληρη ἡ Ἀττικὴ, ἡ Μακεδονία, ἐρευνήθηκαν ἀνασκαφικῶς μέσα σὲ πενήντα χρόνια. Τὸ ἔργο αὐτὸ ἔγινε κάτω ἀπὸ δύσκολες ἕως ἐπαχθεῖς συνθῆκες καὶ ἡ σημασία του δὲν ἔχει ἀποτιμηθεῖ. Ὁ πλοῦτος ὅμως τῶν ἀρχαίων ποὺ βρέθηκαν καὶ τῶν γνώσεων ποὺ συνάγουμε ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἀνυπολόγιστος. Ἀποκορύφωμα τῶν ἔργων καὶ τῶν συναφῶν ἀνασκαφῶν ὑπῆρξε ἡ κατασκευὴ τοῦ ὑπογείου σιδηροδρόμου τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Πειραιᾶ, ἡ ὁποία προσέθεσε στὸ πλῆθος τῶν εὐρημάτων ποὺ ὑπῆρχαν καὶ ἄλλο ἀνάλογο.

Ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια ἔχει γίνει κοινὴ πεποίθησι ὅτι τὸ μεγάλο πρόβλημα ποὺ ἀντιμετωπίζουν οἱ Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι εἶναι ἐκεῖνο τῆς δημοσίευσις, ἔστω καὶ συνοπτικῶς, τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν τῶν χιλιάδων ἀνασκαφῶν. Ἡ καθυστέρησι στὸν τομέα αὐτὸν ὀφείλεται στὸν ὑπερβολικὸ φόρτο καθηκόντων τῶν ἀρχαιολόγων, στὴν ἔλλειψη χώρων μελέτης τῶν ἀρχαίων καὶ στὴν ἔλλειψη χρηματικῶν μέσων, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ γίνεται μὲ τὸν ρυθμὸ ποὺ πρέπει ἢ συντήρησι, ἢ ἀποκατάστασι καὶ ἡ σχεδιάσι-φωτογράφισι τῶν εὐρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν.

Μὲ τίς σωστικὲς ἀνασκαφές συνδέεται καὶ ἓνα ἄλλο μεγάλο ζήτημα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας, ἐκεῖνο τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωποῦ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας. Κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα ὁ διορισμὸς τῶν λίγων κρατικῶν ὑπαλλήλων γινόταν μὲ ἐπιλογὴ ἀπὸ τὴν κυβέρνησι. Τὸ ἴδιο ἔκανε καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία. Τὸ 1886 ὀρίστηκε ὅτι οἱ ὑποψήφιοι Ἔφοροι τῶν Ἀρχαιοτήτων ἔπρεπε νὰ διαγωνισθοῦν. Τοῦτο συνεχίστηκε μέχρι τοῦ 1973, μὲ δύο ἐξαιρέσεις διορισμοῦ

χωρίς διαγωνισμό, τὸ 1943 γιὰ τέσσερις Ἐφόρους καὶ τὸ 1968 γιὰ δύο.

Ἡ Ὑπηρεσία, ἤδη ἀπὸ τὸν 19ο αἰῶνα καὶ συνεχῶς κατόπιν, προσελάμβανε ἐκτάκτους ἀρχαιολόγους σὲ μικρὸ ἀριθμό. Μὲ τὶς σωστικὲς ἀνασκαφὲς οἱ ἀνάγκες τῆς Ὑπηρεσίας πολλαπλασιάστηκαν καὶ οἱ προσλήψεις ἐκτάκτων ἐπιστημονικῶν ὑπαλλήλων σὲ μεγάλο ἀριθμό, ἀπὸ τὸ συμβατικὸ 1960 ἕως σήμερα, ἔγινε συστηματικά. Οἱ ἄθροες προσλήψεις καὶ ἡ ἐκκρεμὴς ὑπηρεσιακὴ κατάσταση τῶν ἐκτάκτων ἀρχαιολόγων δημιούργησαν κοινωνικὸ ζήτημα στὴν Ὑπηρεσία, ἡ ὁποία ἀναγκάστηκε νὰ μονιμοποιήσει πολλούς, πρῶτα τὸ 1973 καὶ κατόπιν τὸ 1981 κέ. Παράλληλα γίνονταν προσλήψεις καὶ μὲ διαγωνισμούς. Ἡ πρακτικὴ αὐτὴ τῶν κυβερνήσεων δημιούργησε σύγχυση στὴν Ὑπηρεσία καὶ διάσπαση ἀνάμεσα στὰ μέλη της. Ἀκόμη, ἐνῶ μὲ ὁποιοδήποτε κριτήριό ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀρχαιολόγων καὶ τῶν τεχνικῶν ποὺ διαθέτει σήμερα ἡ Ὑπηρεσία πρέπει νὰ ἐπαρκεῖ στὶς διοικητικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς ἀνάγκες της, ἡ ἀπόδοση σὲ δημοσιεύσεις δὲν εἶναι ἀνάλογη. Τὸ *Ἀρχαιολογικὸ Δελτίο* ἐκδίδεται μὲ μεγάλες ἀνωμαλίες καὶ φαίνεται ὅτι μεγάλων χρονικῶν διαστημάτων ἀνασκαφὲς καὶ εὐρήματα δὲν θὰ δοῦν ποτὲ τὸ φῶς, καὶ τὸ δεύτερο περιοδικό, *Τὰ Ἀρχαιολογικὰ Ἀνάλεκτα ἐξ Ἀθηνῶν* ἔπαψε ἀπὸ μακροῦ νὰ ἐκδίδεται. Ἀντίθετα ἡ ὀργάνωση συνεδρίων, εἴτε ἀτομικῶν εἴτε ὑπηρεσιακῶν μονάδων, ἀκμάζει σὲ βαθμὸ ἱλιγγιώδη. Πολλῶν ἐκδίδονται καὶ Πρακτικὰ τὰ ὁποῖα, ἐπειδὴ τὰ περισσότερα συνέδρια δὲν γίνονται ἀπὸ κάποιο ἴδρυμα, δὲν φθάνουν οὔτε στὶς βιβλιοθηκὲς οὔτε στὸ εὐρύτερο κοινὸ τῶν ἀρχαιολόγων.

15 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2019. ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΩΝ ΠΑΡΙΣΙΩΝ. Σύμβολο καὶ προσκύνημα τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ μνημεῖο ποὺ συμπυκνώνει τὴ γαλλικὴ ἱστορία, πολιτικὴ, θρησκευτικὴ καὶ πνευματικὴ, κήκε σὲ λίγες ὥρες ἀπὸ ἄγνωστη αἰτία. Θὰ ξαναφτιαχτεῖ ὅ,τι καταστράφηκε· δὲν θὰ εἶναι ἡ ἴδια ἀλλὰ καὶ θὰ εἶναι, ὅπως τὸ πλοῖο τοῦ Θησεῶς

Ἡ Παναγία τῶν Παρισίων. Πυρπολήθηκε στις 15 Ἀπριλίου 2019.

γιὰ τοὺς ἀρχαίους Ἀθηναίους. Θὰ εἶναι ἡ ἴδια γιατί μὲ τὸν καιρὸ θὰ τὸ νιώσουν μέσα τους οἱ ἄνθρωποι, ἐπειδὴ θὰ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει ἡ ἴδια πίστη στὴν ἰδέα πὺ ἐκφράζει τὸ μνημεῖο αὐτὸ τῆς Ἱστορίας τοῦ Πνεύματος.

ΤΑ 180 ΧΡΟΝΙΑ ΔΡΑΣΗΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Συμπληρώθηκαν στις 6 Ἰανουαρίου 2017, ἀλλὰ δυσχέρειες πὺ δὲν ὀφείλονταν σ' ἐκείνην καθυστέρησαν τὸν ἑορτασμὸ τῆς ἐπετείου, πὺ ἔγινε στις 13 Δεκεμβρίου 2018. Στὸν ἑορτασμὸ παρέστη ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας κ. Προκόπιος Παυλόπουλος. Ἐντεκα σχεδὸν χρόνια πρὶν, στις 23 Ἰανουαρίου 2007, εἶχαν ἑορτασθεῖ, στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, πὺ οἱ συνεδρίες τῆς τότε γίνονταν στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, τὰ 170 χρόνια μὲ ὁμιλία τοῦ συντάκτου τοῦ παρόντος. Ὁ τελευταῖος ἑορτασμὸς ἔγινε μὲ καθυστέρηση δύο ἐτῶν. Ἡ ἐπέτειος εἶναι σχεδὸν μοναδικὴ στὴν Ἑλλάδα, γιατί σ' αὐτὴ συμμετέχουν μόνο δύο ἀκόμη πνευματικὰ ἰδρύματα, ἡ Φιλεκπαιδευ-

τική Έταιρεία, ιδρυμένη στις 7 Οκτωβρίου του 1836, τρεις μήνες πριν από την Έταιρεία και το Όθώνειο Πανεπιστήμιο, σήμερα Έθνικό και Καποδιστριακό, ιδρυμένο στις 14 Απριλίου του 1837, τέσσερις μήνες μετά την Έταιρεία.

Η μοναδικότητα της έπεται δὲν συνίσταται στο πλούσιο γήρας της Έταιρείας, γεννημένης λίγα μόλις χρόνια μετά τη θεμελίωση της πρώτης βασιλείας, ἀλλὰ εἰς τὸ ὅτι ἀποτελεῖ σὴν Ἑλλάδα τὸν θεμέλιο στύλο τῆς νεοελληνικῆς ἔρευνας καὶ μελέτης τῆς ἱστορίας μας καὶ τῶν μνημείων μας. Ἡ ἱστορία τῆς Έταιρείας εἶναι γνωστή, καὶ ἡ συμβολή της σὴν ἀποκάλυψη τοῦ μνημειακοῦ παρελθόντος μας ἀναγνωρισμένη καὶ μοναδική. Παρ' ὅλες τὶς πολιτικὲς μεταβολὲς στὸν τόπο μας, τὰ ἔθνικα δυστυχήματα καὶ τὶς ἀνακατατάξεις σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων, ἐξακολουθεῖ νὰ ἐκπληρώνει ἀταλάντευτα τὸν ἀρχικὸ σκοπὸ της. Δὲν ἀποκλήθηκε χωρὶς λόγο γεραρά.

Ἡ Έταιρεία σὴ διάρκεια τῶν 182 χρόνων της δὲν θέλησε νὰ καινοτομήσει, ὅπως ἐννοεῖται σήμερα ἡ καινοτομία, δηλαδή δὲν θέλησε νὰ ἀλλάξει τὸν σκοπὸ της οὔτε τὸν τρόπο διοίκησής της, οὔτε νὰ προσθέσει κοσμικὰ φτιασιδία σὴν μορφή της γιὰ νὰ γίνῃ περισσότερο συμπαθὴς ἢ ἀγαπητή. Γι' αὐτὸ ἐπέζησε ἀκμαία ἐνῶ πολλῶν, ποὺ προσπάθησαν νὰ τὴ μιμηθοῦν ἢ νὰ τὴν ἀνταγωνιστοῦν, ἀπὸ τὸν 19ο αἰῶνα, ἔχει σβῆσει καὶ ἡ ἀνάμνησή τους. Πρῶτος προστάτης της καὶ εὐεργέτης της ἦταν ὁ βασιλιὰς Ὁθων, τακτικὸς ἀκροατὴς τῶν ἐτήσιων ἀπολογισμῶν της.

Κοινωνικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Έταιρείας εἶναι, παρὰ τὴν ὀνομασία της, ὅτι δὲν ἀποτελεῖται οὔτε διοικεῖται μόνο ἀπὸ ἀρχαιολόγους, δὲν εἶναι συντεχνιακὸ σῶμα ἀλλὰ λαϊκὸ. Οἱ πρῶτοι ἐταῖροι της ἦσαν ἐπαγγελματίες, ἀγωνιστές, γιατροί, ποιητές, οἱ Σοῦτσοι, ἓνας τραπεζίτης, ὁ Γεώργιος Σταύρου, δύο ἔρασιτέχνες, μὲ τὰ σημερινὰ κριτήρια, ἀρχαιολόγοι, ὁ Κυριακὸς Πιττάκης ἀγωνιστὴς καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς, ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ, ποιητὴς καὶ

ἐπιγραφικός, ἐκκλησιαστικοί, ὅπως ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης. Ἡ Ἐταιρεία ἦταν ἐξ ἀρχῆς ἓνας Σύλλογος πὺν περιλάμβανε φιλαρχαίους καὶ φιλοπάτριδες κάθε ἐπιστήμης καὶ κάθε ἐπαγγέλματος. Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ξενίζει ὅτι καὶ τὰ Συμβούλια της περιλάμβαναν, ὡς Πρόεδρους, διαπρεπεῖς νομικούς καὶ δικαστές. Τὸν Δημοσθένη Τσιβανόπουλο, Εἰσαγγελέα τοῦ Ἀρείου Πάγου, τὸν Δημήτριο Παπούλια, νομοδιδάσκαλο, τὸν Παναγιώτη Πουλίτσα, Πρόεδρο τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, τὸν Παναγιώτη Ζέπο, τὸν Ἐπαμεινώνδα Σπηλιωτόπουλο καὶ σήμερα τὸν Ἀπόστολο Γεωργιάδη.

Τὰ παλαιότερα χρόνια τὸ Συμβούλιο δὲν εἶχε τόπο γιὰ νὰ συνεδριάσει, κάποια φορὰ συνεδρίασε στὰ Προπούλαια τοῦ Πανεπιστημίου. Ξεκινούσαν ἀπὸ τὰ ἐρείπια καὶ τὶς στάχτες τοῦ Ἀγῶνος. Ὅσοι τοὺς διαδέχτηκαν, οἱ συνεχιστὲς τους, οἰκοδόμησαν ἓνα μνημεῖο ἄφθαρτο, τὴν ἐπιστήμη τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας συντροφικὰ μὲ τὴ μονομελῆ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία τοῦ 1837, πὺν κι ἐκείνη γιγαντώθηκε ὅπως γιγαντώθηκε καὶ ἡ Ἑλλάδα μὲ τὰ ἄλματα ἀπὸ τὸν Σπερχειὸ στὰ Ἴονια, στὴ Θεσσαλία καὶ στὴν Κρήτη, στὴν Ἥπειρο, στὴ Μακεδονία καὶ στὴ Θράκη, στὸ Αἰγαῖο καὶ στὰ Δωδεκάνησα.

Ἡ ἐπὶ 182 πλέον χρόνια πορεία τῆς Ἐταιρείας δὲν ὑπῆρξε ἀκύμαντη. Πέρασε δύσκολες περιόδους, κινδύνευσε νὰ διαλυθεῖ, πάντα ἀπὸ αἰτίες ἐξωτερικὲς, καὶ ὑπέφερε κατὰ τὸν Πόλεμο καὶ τὴν Κατοχή, κατὰ τὴν ὁποία ὁ κατακτητὴς τὴν ἀποξένωσε κάποιες φορὲς ἀπὸ τὸ σπίτι της.

Ὀλόκληρη τὴ διάρκεια τῶν 182 ἐτῶν τοῦ βίου της δύο πράγματα ἐπεδίωξε ἡ Ἐταιρεία μὲ ἀπόλυτη συνέπεια. Τὴν ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ πὺν ἔθεσαν οἱ ἀείμνηστοι ἰδρυτὲς της, τὴν ἀποκάλυψη, μελέτη καὶ ἐκ νέου ἀνέγερση τῶν μνημείων, καὶ τὴν αὐτοτέλειά της. Ποτὲ δὲν ξέφυγε ἀπὸ τὸν σκοπὸ της, παρὰ τὶς πολιτικὲς καὶ ἐθνικὲς περιπέτειες τῆς Ἑλλάδος καὶ ζηλότυπα διαφύλαξε τὴν αὐτοτέλειά της, ὅσο κι ἂν αὐτὸ πολλὲς φορὲς τῆς κόστισε ἀκριβὰ. Ἀλλὰ παρὰ ταῦτα, καὶ σήμερα πὺν τὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ μας ζωὴ σκιάζουν δυ-

σχέριες καὶ ἡ πρόοδος τῆς τεχνολογίας ἔχει ἀλλοιώσει σὲ μεγάλο βαθμὸ τὶς ἀντιλήψεις περὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης, ὅπως τουλάχιστον τὴν ἐννοεῖ ἡ Ἑταιρεία, διατηροῦνται πολλοὶ ἀπὸ τοὺς τρόπους τοῦ παρελθόντος καὶ αὐτὸ εἶναι στοιχεῖο σταθερότητος.

Ἡ Ἑταιρεία προσπαθεῖ νὰ τηρεῖ τὴν παράδοση καὶ μὲ προσοχὴ ἀνανεώνει τὴν ὄψη της, μὲ τὶς ἀψογες δημοσιεύσεις καὶ μὲ τὴν χωρὶς φειδῶ προσφορὰ ἐπιστημονικοῦ ὑλικοῦ σὲ νέους ἀρχαιολόγους, μὲ τὴν ὑποστήριξη τῶν δημοσιεύσεών τους καὶ μὲ τὴν διαρκῶς πλουτιζόμενη γιὰ τοὺς Ἕλληνες μελετητὲς μιᾶς ἀπὸ τὶς καλύτερες ἀρχαιολογικὲς βιβλιοθήκες τῆς Εὐρώπης.

Ἡ μακρὰ κρίση ποὺ διέρχεται ἡ πατρίδα μας ἔπληξε τὴν Ἑταιρεία βαθύτατα. Δὲν γνωρίζουμε πότε θὰ ξαναδοῦμε τὸ μέλλον χωρὶς τὸν φόβο τοῦ νέου καὶ τοῦ ἀπροόπτου. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἐμποδίζει νὰ προχωρεῖ διαρκῶς σὲ νέα ἐπιτεύγματα, ποὺ προσγράφονται στὸ ἐνεργητικὸ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης.

Τὰ τέσσερα ἐπιστημονικὰ περιοδικά της, ἡ σειρὰ τῶν ἐκδόσεων ποὺ ἔχει ξεπεράσει τὶς τρεῖς ἑκατοντάδες τίτλους, οἱ πολυάριθμοι κάθε χρόνο ἀνασκαφές, ἡ δωρεὰν διανομὴ τῶν δημοσιευμάτων ἀποτελοῦν τὰ στοιχεῖα μιᾶς συνεχοῦς προόδου.

Καὶ τέλος, ἡ Ἑταιρεία εἶναι καὶ ἡ κιβωτὸς τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας μὲ τὸ συνεχὲς ἀρχεῖο 182 ἐτῶν. Τὰ σχέδια, οἱ δεκάδες χιλιάδες τῶν πολύτιμων φωτογραφιῶν, τὰ ἡμερολόγια τῶν ἀμέτρητων ἀνασκαφῶν, τὰ ἐπιστημονικὰ ἀρχεῖα τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων, ἀπὸ τὸν Ἄνδρέα Μουστοξύδη ἕως τοὺς σημερινούς καὶ ζῶντες, σχηματίζουν τὸ πολυτιμότερο βιβλίον τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀντλοῦν συνεχῶς Ἕλληνες καὶ ξένοι γιὰ τὶς μελέτες τους.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Όσα προηγούνται ἀφοροῦν τὰ θετικὰ βήματα, πολλές φορές ἄλματα, τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πορείας τῆς ὑπῆρξαν καὶ ἀρνητικὲς στιγμὲς οἱ ὁποῖες ἀποσιωπήθηκαν. Λίγες θὰ μνημονευθοῦν συνοπτικά.

Στὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ πρόοδο στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν ἔλλειψη γνώσης καὶ γνώμης σ' ἐκείνους πὺ νομοθετοῦν καὶ ἀποφασίζουν ὀφείλεται ἡ καταστροφὴ τοῦ ἱστορικοῦ τοπίου στὴν Ἑλλάδα, καὶ κυρίως στὴν Ἀττικὴ. Ὁ τουρισμὸς καὶ ἡ προσέλκυση τουριστῶν ὑπῆρξε ἡ αἰτία τῆς κατασκευῆς ξενοδοχείου στὸ Σούνιο, σ' ἓνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα καὶ διασημότερα τοπία τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ Αὐλίδα, ἡ Ἐλευσίνα, ἡ Σαλαμίνα καταστράφηκαν ἀπὸ ἰδιωτικὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα. Τὸ ἴδιο βάνουσα καὶ ὁ Μαραθῶν καὶ τὸ πεδίο τῆς μάχης τοῦ 490 π.Χ. Γιὰ ὅλες αὐτὲς τὶς καταστροφές, οἱ ὁποῖες δὲν ἦταν ἀναπόδραστες, αἰτία ἦταν ἡ ἔλλειψη πνευματικῆς καλλιέργειας σὲ πρόσωπα καὶ ἡ ἰδιοτέλειά τους. Ἀγνοήθηκε καὶ ἀγνοεῖται ἡ βασικὴ ἀρχή, ὅτι τὸ τοπίο εἶναι ἐξ ἴσου σημαντικό μὲ τὸ μνημεῖο: χωρὶς τὸ περιβάλλον τοῦ μνημεῖο ἐξευτελίζεται καὶ καταστρέφεται. Καὶ τοῦτο γίνεται σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου ὑπάρχει μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἀρχαιότητα, πὺ ὅμως ἐπιδρᾷ ἀρνητικὰ στὰ μνημεῖα. Ἐκθέσεις στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἐξωτερικό, συνέδρια, μουσεῖα πὺ ἀλλάζουν καὶ τοὺς σκοποὺς τοὺς ἀκόμη, πλῆθος προσωπικοῦ, καθημερινὰ δημοσιεύματα, φαίνονται σὰν σημάδια ἀνθησης ἡ ὁποῖα εἶναι ἀπατηλή, γιὰ τὸ μόνιμο στοιχεῖο γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ τῆς ἀνάπτυξη καὶ ἡ διάσωση τῶν μνημείων. Παρὰ τὶς προσπάθειες τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων, ἀπὸ τὸν Μουστοξύδη ἕως τοὺς σημερινοὺς νέους, ἡ ἀντίδραση πρὸς τὰ μνημεῖα καὶ τὸ τοπίο καὶ ἡ καταστροφὴ τους, πηγαίνει παράλληλα μὲ τὴν πρόοδο πὺ δημιουργοῦν, χάρη στὶς ἀνιδιοτελεῖς προσπάθειές τους, τὰ μέλη τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας.

Ἡ ἐνσωμάτωσή μας στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωσιὴ ἔφερε ριζικὲς ἀλλαγὲς στὴ διάρθρωση καὶ τὴ λειτουργία τῆς Ὑπηρεσίας. Ὑποβάθμιση σὲ πολλὰ καὶ ἀκμὴ σὲ ἄλλα. Στροφὴ πρὸς τὸ θεαματικὸ καὶ παραμέληση τῶν οὐσιαστικῶν. Μὲ τελευταία ἀπόφαση τοῦ ΚΑΣ θὰ συνεχιστεῖ ἡ ἀνακατασκευὴ τμημάτων τοῦ Παρθενῶνος, προετοιμασία γιὰ τὸ τελικὸ στάδιο τῶν ἔργων, τὴ στέγαση τοῦ ναοῦ. Ὅσο καὶ νὰ φαίνεται ἀπίθανο, εἶναι πραγματικὸ. Ἀλλὰ ὁ Παρθενῶνας εἶναι μνημεῖο τοῦ παρελθόντος, καλλιτέχνημα θαυμαστὸ καὶ σ' αὐτὴ τὴ μορφή πρέπει νὰ μείνει. Δὲν εἶναι τόπος λατρείας, ὅπως ἡ Παναγία τῶν Παρισίων, ποὺ πρέπει νὰ ἀποκατασταθεῖ. Ὁ Παρθενῶνας ἤδη μὲ τὶς πλαστικὲς ἐπεμβάσεις ποὺ ἔχει ὑποστῆ ἀπὸ τὸν Μπαλάνο καὶ τοὺς συνεχιστὲς του ἔχει χάσει μὲγάλο μέρος ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ μορφή του. Σιγὰ σιγὰ παύει νὰ συνδέεται μὲ τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία καὶ τὶς περιπέτειες καὶ τὰ δυστυχήματα τῆς Ἑλλάδος, καὶ γίνεται μόνον ἀξιοθέατο περιορισμένου τουριστικοῦ χρόνου. Δὲν εἶναι σὰν τὸ πλοῖο τοῦ Θησέως, γιατί ἐκεῖνο τὸ ἀποκαθιστοῦσε ἡ εὐλάβεια καὶ ἡ πίστις. Τὸν Παρθενῶνα πλέον δὲν τὸν συντηρεῖ, ἔστω ἡ προγονολατρεία, ἀλλὰ ἡ συντεχνία στὴν ὁποία εἶναι ἀναγκαῖος γιὰ τὴν ἐπιβίωσή της.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- * *Δοκίμιο γὰ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Νομοθεσία*, Ἀθῆναι 1982 (ΥΠΠΕ, ΤΑΠ).
- * *Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία. Ἡ ἱστορία τῶν 150 χρόνων της. 1837-1987*, Ἀθῆναι 1987 (BAE 104).
- * *Ἐπέτειοι*, AE 1987, 201-233.
- * *Ἰδεογραφία τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας*, AE 1987, 25-197.
- * *Τὰ ἀρχαῖα τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν πόλεμο 1940-1944*, *Ὁ Μέντωρ* 31, 1994 (καὶ BAE 144).
- * *Οἱ Ἑλληνικὲς Ἀναστηλώσεις*, (*ἐπιμ.) Ἀθῆναι 1996 (BAE 154).
- * *Οἱ Ἕλληνες τοῦ '21 καὶ τὰ μνημεῖα*, ΠΑΑ 76 τχ. Β', 2001, 265-282.
- * *Ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας καὶ ἡ ὕδρυνση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας*, *Ὁ Μέντωρ* 73, 2004 (BAE 234).
- * *Τὰ Ἑλληνικὰ Μνημεῖα. Φωτογραφίες τοῦ 1910*. Ἀθῆναι 2004 (BAE 232).
- * *Τὰ 170 χρόνια τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας*, ΠΑΑ 82 τχ. Β' 2007, 39-104 (Ἀναδημοσίευση, *Ὁ Μέντωρ* 82, 2007 καὶ BAE 248).
- * *Ἡ ἐλληνικὴ αὐταπάτη τοῦ Λουδοβίκου Ross*, Ἀθῆναι 2009 (BAE 262).
- * *Ἡ προστασία τῶν ἀρχαιοτήτων ἐπὶ Καποδίστρια*, ΠΑΑ 85 τχ. Β' 2010, 25-48 (Ἀναδημοσίευση, *Ὁ Μέντωρ* 95, 2010).
- * *Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία. Οἱ ἀρχαιολόγοι καὶ οἱ ἀνασκαφές. 1837-2011*, Ἀθῆναι 2011 (BAE 270).
- * *Πρόχειρον Ἀρχαιολογικὸν 1828-2012. Ἰ Χρονογραφικὸ, ἸΙ Θεματολογικὸ*. Ἀθῆναι 2013 (BAE 283-284).
- * *Ἡμερολόγιο Ἀρχαιολογικὸ. Τὰ χρόνια τοῦ Καποδίστρια, 1828-1832*, I-III (Ἀθῆναι 2015, BAE 301-303).

* Ἀθανάσιος Εὐταξίας, *Περὶ Ἀρχαιοτήτων* (1899), Ἰδρυμα τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, 2015.

Ντόρας Βασιλικοῦ, *Οἱ ἀνασκαφές τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας στὶς Κυκλάδες. 1872-1910* (Ἀθῆναι 2006, *BAE* 242).

Ντόρας Βασιλικοῦ, *Τὸ χρονικὸ τῆς ἀνασκαφῆς τῶν Μυκηναῶν. 1870-1878* (Ἀθῆναι 2011, *BAE* 274).

Ἀγγελικῆς Κόκκου, *Ἡ μέριμνα γιὰ τὶς Ἀρχαιότητες στὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ πρῶτα Μουσεῖα*, Ἑρμῆς, Ἀθήνα 1997.

Georges Radet, *L'Histoire et l'Oeuvre de l'École française d'Athènes*, Paris 1901

Gerhart Rodenwaldt, *Archäologisches Institut des Deutschen Reiches, 1820-1929*, Berlin 1929.

Le Centenaire de l'École Française d' Athènes, *BCH* 1946 – Supplément, Paris 1948.

École française d'Athènes, Cent Cinquantenaire, 1846-1996. BCH 120, 1996 (Numéro special), Paris 1996.

Louis E. Lord, *A history of the American School of Classical Studies at Athens. 1882-1942*, Harvard 1947.

Lucy Shoe Meritt, *History of the American School of Classical Studies at Athens. 1939-1980*. Princeton 1984.

Creta Antica. Cento anni di archeologia italiana (1884-1984). De Luca editore, 1984.

Helen Waterhouse, *The British School at Athens. The first hundred years*, The British School at Athens, Thames and Hudson 1986.

Ulf Jantzen, *Ein hundred Jahre Athener Institut. 1874-1974*. Mainz 1986.

École française d'Athènes - Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Δελφῶν, *Δελφοί, ἀναζητώντας τὸ χαμένο ἱερό*, Ἀθήνα 1992.

Klaus Fittschen, *Die Gründung des Deutschen Archäologischen Instituts in Athen*, *AM* 111, 1996, 1-44.

Hundert Jahre Österreichisches Archäologisches Institut 1898-1998 (Herausgegeben von Veronika Mitsopoulos-Leon), Wien und Athen 1998.

Berit Wells, *The Prehistory of the Swedish Institute at Athens*, *Acta Instituti Atheniensis Regni Sueciae, Series in 8º*, XVII, 9-22 (Stockholm 2002).

Alexander Cambitoglou, *The Prehistory of the Australian Archaeological Institute at Athens*, Athens 2010.

ΔΩΡΕΑ

Ἡ ἑταῖρος κυρία Εἰρήνη Πάρδαλη κατέθεσε σὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία χρηματικὸ ποσὸ σὴ μὴμη Ἄγγελου Δεληβορριά.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΔΕΛΗΒΟΡΡΙΑΣ

Στις 24 Ἀπριλίου ἀπέθανε ὁ Ἄγγελος Δεληβορριάς (γενν. 1937), μέλος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας καὶ παλαιὸς φίλος καὶ συνεργάτης. Τὸ 2016 εἶχε ἐκλεγεῖ ἀκαδημαϊκὸς καὶ ἡ παρουσία του ἔφερε νέο κλίμα στὴν Ἀκαδημία. Στις 27 Ἀπριλίου μετὰ τὴν ἐξόδιο ἀκολουθία, ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς εἶπε ὅσα ἀκολουθοῦν:

Στὰ πολλὰ χρόνια πού ἔζησα, ἔχω μάθει, πὸς ὅσο περισσότερο γνωρίζεις κάποιον, τόσο δυσκολότερο εἶναι νὰ μιλήσεις γιὰ κεῖνον ὅταν τὸν χάνεις. Ἔχεις νὰ πεῖς πολλά, ὅπως ὀφείλω νὰ κάνω τώρα. Ὅμως δὲν μοῦ εἶναι μπορετὸ νὰ μιλήσω, ὄχι γιὰ ὅσα ἠθέλα, ἀλλὰ οὔτε τουλάχιστον γιὰ ὅσα πρέπει. Ἀλλὰ ὅλοι, ὅσοι βρῖσκεσθε ἐδῶ, δὲν εἶστε ἀνίδεοι. Θὰ προσθέσετε καὶ τὰ δικά σας σὲ κεῖνα πού θὰ πῶ.

Γνώρισα τὸν Ἄγγελο Δεληβορριά ὅταν ἦταν φοιτητής. Ἐγώ, λίγο μεγαλύτερος, τὸν παρακολούθησα στὸ δρόμο τῆς ἐπιστήμης πού ἀκολούθησε, προικισμένος μὲ γνώση καὶ ἰδανικά. Ἐκεῖνος μόνος ἀπ' ὅλους ἀνάμεσά μας, καθὼς ἦταν «φανατικὸς γιὰ γράμματα» ὀραματίστηκε τὴ μνημειακὴ Ἑλλάδα στὸ σύνολό της, σὰν μιὰν ἐνότητα μὲ πολλὲς μορφές. Μελέτησε τὶς μεταμορφώσεις τῆς ἐλληνικῆς τέχνης, ἀπὸ τὰ χρόνια τὰ πολὺ παλιὰ ἕως σήμερα, καὶ μᾶς ἔδειξε πόσο ὠραία εἶναι ἡ κάθε ὄψη της, ὀδηγώντας μας ἀπὸ τὸν Φειδία ἕως τὸν Χατζηκυριακό-Γκίκα. Ἡ ζωὴ του ἦταν γεμάτη ἀπὸ τὰ πράγματα, τὰ μνημεῖα, τὰ ἔργα τέχνης, τὰ ἱστορικὰ θυμητάρια, πού μᾶς φύλαξε ὁ χρόνος. Γεμάτη ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν πατέρων καὶ τῶν προγόνων.

Τὴ ζωὴ του, αὐτὸ τό «μέγα καλὸ καὶ πρῶτο», τὴν ἀφιέρωσε στὴν πραγματοποίηση τῆς εἰκόνας τοῦ *ἑλληνικοῦ*. «*Τὸ ἄριστον ἐκεῖνο, ἑλληνικὸς, ἰδιότητα δὲν ἔχ' ἢ ἀνθρωπότης τιμωτέραν*», ἀκουγε ἀπὸ τὸν Ἀλεξανδρινό, πού ἀγαποῦσε. Ἔδωσε

υπόσταση στο όραμά του και μ' αυτό ἀγκάλιασε τὴ συνέχεια καὶ τὴ συνοχὴ τοῦ παρελθόντος μας ἔχοντας θεμέλιο πὸς οἱ ἀξίες τῆς ἑλληνικῆς Τέχνης «ἔχουν νὰ κάνουν μᾶλλον μὲ τὸ παρὸν κι ἀκόμη πὸ πολὺ μὲ τὸ μέλλον».

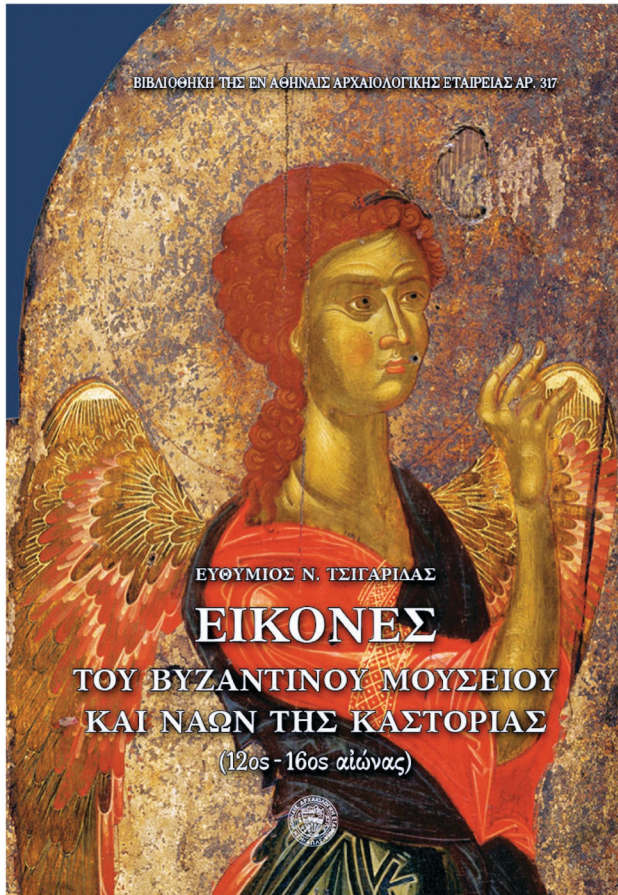
Τὸ ἔργο του, βλέποντάς το σήμερα ὀλόκληρο, εἶναι πρῶτα οἱ ιδέες, εἶναι ἡ πίστη σ' ἓνα σκοπὸ, εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ἐπιμονῆς. Τοῦ ταίριαζε ἐκεῖνο πού εἶχε εἰπωθεῖ γιὰ ἓνα μεγάλο ὁμότεχνό μας. Ἦταν πραγματοποιιός. Ἀναλογίστηκε κανεὶς τί χρειάστηκε νὰ πληρώσει ὁ Ἄγγελος γιὰ νὰ δώσει σάρκα στὸ ἰδανικό του; Σκόρπισε ἀπλόχερα τὸ τάλαντο πού εἶχε μέσα του, τὰ χρόνια τῆς ζωῆς του, τὶς μέρες τοῦ βίου του, πὸ φεύγουν ἀμείλικτα καὶ δὲν θὰ ἔχεις ποτὲ τ' ἀμέτρητο χρυσάφι γιὰ νὰ τὶς ξαναποκτήσεις. Ἀκούραστος, ἐνιωθε αἰώνιος, ξόδευε τὸν ἑαυτό του, δίδαξε, ἔκανε μαθητὲς καί, ὄριμος Ὀδυσσεάς, ὡς τὴν Τρίτη πὸ μᾶς ἄφισε, συνέχιζε νὰ πατάει στὰ παλιὰ ἀχνάρια τῆς ἐπιστήμης. Ἀδιάκοπα ἀνήσυχος, περιέργος πορευόταν τὸν ἀνηφορικὸ δρόμο τοῦ στοχασμοῦ, ζώντας στὴν τέχνη, τὴν ποίηση, τὴν εἰκόνα, τὰ μνημεῖα. Ἔχοντας πάντα ὡς κίνητρο «μιὰ ἐξερευνητικὴ διάθεση, ὅχι τόσο σὰν τάση φυγῆς ἀλλὰ σὰν διέξοδο αὐτονόητης περιέργειας γιὰ τὰ θαύματα τῆς φύσεως καὶ τὰ μυστήρια τοῦ ἀνθρώπου», συνέχιζε νὰ ἐρευνᾷ «τὸ ἱστορικὸ μας παρελθὸν καὶ τὴν προβληματικὴ τοῦ κοινωνικοῦ μας μέλλοντος». Γεννημένος στῶν «ιδεῶν τὴν πόλη» βρίσκεται τώρα πᾶ σὲ ἄλλο κόσμος, ἰδεατό, ἰδανικό. Γιὰ μᾶς, γιὰ τοὺς φίλους, ὁ κόσμος μας ἄλλαξε, δὲν εἶναι ὅπως τότε. Οἱ σύντροφοί του στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία καὶ τὴν Ἀκαδημία τὸν ἔχασαν, ἡ πατρίδα μας τὸν ἔχασε. Ἐλαμπε σὰν τὸν Αὐγερινὸ ὅσο ἦτανε κοντά μας. Τώρα, δεξιὰ τοῦ Θεοῦ, μᾶς φωτίζει σὰν τὸν Ἀποσπερίτη.

Νὰ «εἶναι ἀλαφρὸ τὸ χῶμα σου | σὰν τῆς ἐληῆς τὸ φύλλο | σὰν τῆς δροσιᾶς τὸ στάλαμα».

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ

ΕΥΘΥΜΙΟΣ Ν. ΤΣΙΓΑΡΙΔΑΣ

ΕΙΚΟΝΕΣ
ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΝΑΩΝ ΤΗΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ
(12ος - 16ος αιώνας)

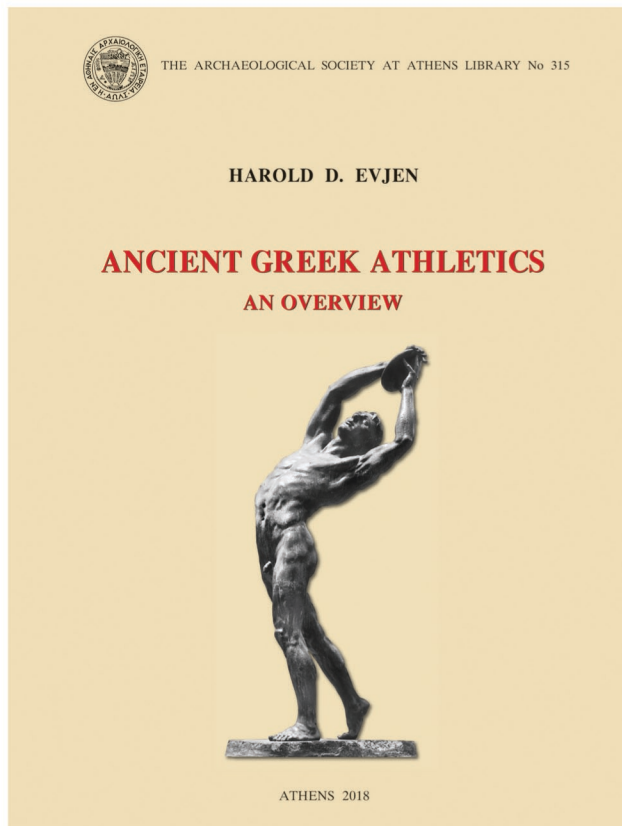

Σχήμα 21×28 εκ.

Διατίθεται στην 'Αρχαιολογική Έταιρεία, Πανεπιστημίου 22, Άθήνα 106 72,
τηλ. +30210 3647585 • Fax +30210 3644996 • bookstore@archetai.gr • www.archetai.gr
'Αποστέλλεται επίσης επί αντικαταβολή, κατόπιν παραγγελίας.

HAROLD D. EVJEN

ANCIENT GREEK ATHLETICS
AN OVERVIEW

Σελίδες 316

Σελίδες 280 + 36 Πίνακες

Σχήμα 21×28 εκ.

Διατίθεται στην 'Αρχαιολογική Έταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 'Αθήνα 106 72,
τηλ. +30210 3647585 • Fax +30210 3644996 • bookstore@archetai.gr • www.archetai.gr
'Αποστέλλεται επίσης επί αντικαταβολή, κατόπιν παραγγελίας.